

emek araştırmaları ve ekonomi dergisi

ISSN 1302-2989

OKNOS

Yıl : 2001

Cilt :

Sayı : 9-14

Not :

UR 2741

DN: 20020066

EMEK POLİTİKALARI SEMPOZYUMU ANKARA, 24-25 MART 2001 / Tebliğler-1

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI
Küresel Saldırı, Ulusal Devlet, Sendikalar

Prof. Dr. Oğuz OYAN
Tarımda Yapısal Uyarılama Türkiye'nin Çıkarına mı?

Prof. Dr. Cem SOMEL
Küreselleşen Dünyada Kalkınma Stratejisi

2001:cilt.3,sayı.1

İKNOS

Ücret ve Sendikalar Araştırmalar Dergisi

ISSN: 1302-2989

07 HAZİRAN 2001

TBMM KÜTÜPHANESİ

2001:c.3,no.1 (9)

İGMEDYA YAYINCILIK

Adına Sahibi

İbrahim GÜLER
Sorumlu Yayın Yönetmeni

İGmedya

yayıcılık reklam araştırma

Dizgi

N.BEDRELİ

Baskı

Başkent Matbaacılık

İGMEDYA

Büyükdere Cad. 15/5
Küçükesat / ANKARA

TEL & FAKS

0 -312 - 433 79 08

E-POSTA

bguler@isbank.net.tr

Hesap No.

T.C Ziraat Bankası

Kolej Şubesi 841-141366 Hs.

İki ayda bir yayınlanır.
Abonelik ve reklam koşulları için
İgmedya Yayıncılık adresine
başvurabilirsiniz.

EMEK POLİTİKALARI SEMPOZYUMU
ANKARA,24-25 MART 2001/Tebliğler--1

3

EMEK PLATFORMU PROGRAMI ✕

15

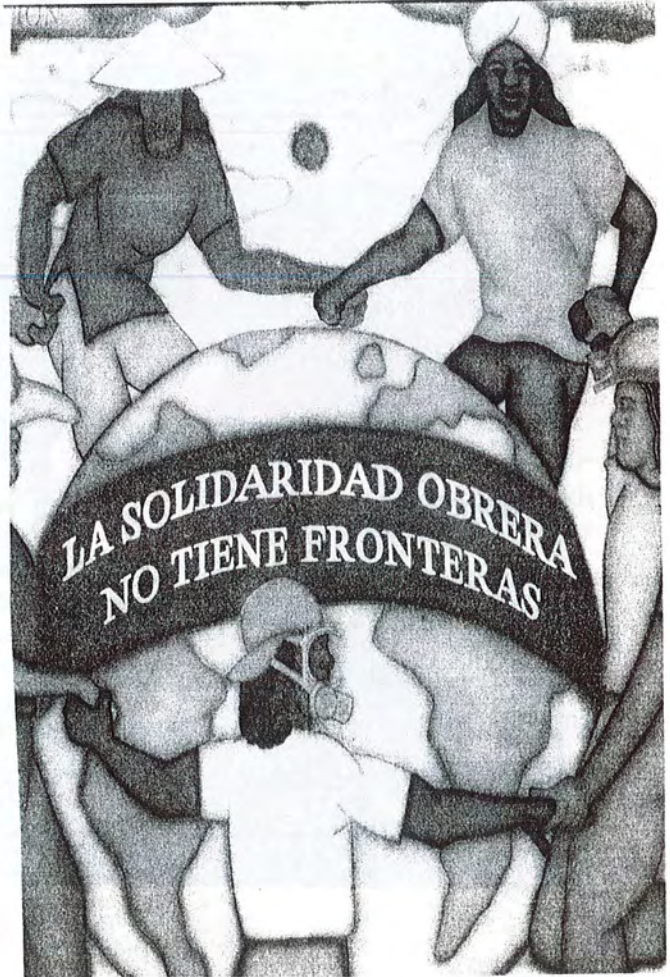
Küresel saldırı , ulusal devlet , sendikalar ✕
Prof.Dr. Alpaslan IŞIKLI

33

Tarımda yapısal uyarılama Türkiye'nin çıkarına mı?
Prof.Dr. Oğuz OYAN ✕

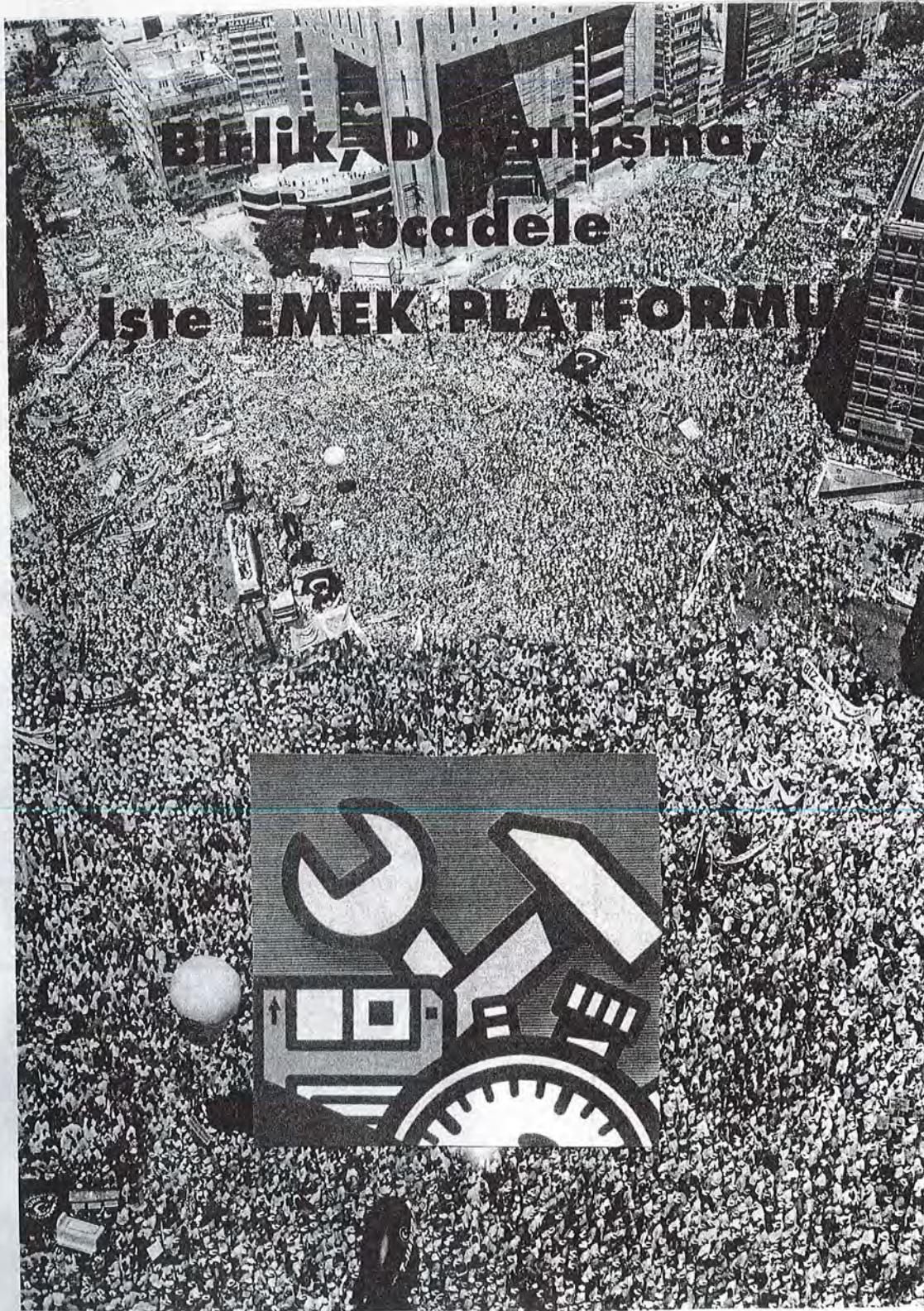
51

Küreselleşen dünyada kalkınma stratejisi ✕
Prof.Dr. Cem SOMEL

OKNOS : İŞÇİ SINIFI GÖZÜYLE

2

OKNOS

sayı: 9

OKNOS : emek politikaları

EMEK PLATFORMU PROGRAMI

Ülkemizin bugün yaşadığı kriz, uzun yıllardır uluslararası finans kuruluşlarının güdümünde uygulanan ekonomik ve sosyal politikanın sonucudur. Türkiye'ye bu politikaları dayatan IMF ve Dünya Bankası ile ülkeyi yönetemeyen hükümetler ardı ardına yaşadığımız krizlerin baş sorumlusudurlar.

Türkiye bütçesi, sosyal devlet ilkelerinin gereklerini yerine getirme anlayışından tümüyle uzaklaştırılarak, tamamıyla bir iç ve dış borç faizi ödeme idaresine indirgenmiştir. Türkiye'deki mali sistem, sadece belirli bir süre içerisinde yeterli gelirin toplanıp toplanamayacağı aritmetik hesabına dayanan bir politikanın sarmalına girmiştir. Gelir dağılımı son derece bozulmuş ve ülke içinde yoksullaşma artmıştır.

3

OKNOS

sayı :9

Planlama fikrinin tümünden göz ardı edildiği ve gerçek anlamda "vahşi kapitalizm" in uygulandığı bir süreç yaşanmaktadır.

Bu sürece karşı oluşan tepkileri bastırabilmek amacıyla antidemokratik uygulamalar artmış; ülkenin emek ve demokrasi güçlerinin görüş ve önerilerini kamuoyuna aktarma ve kamuoyu yaratma olanakları da kısıtlanmıştır. Düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda yasal ve fiili kısıtlamalarla insan hakları ihlalleri gündemde kalmaya devam etmiştir.

Hukukun üstünlüğü yerine, her kademede mafyalaşmanın yaşandığı bir çürümüşlikle karşı karşıya kalınmıştır.

Özelleştirme ile KİT'lerin tasfiye edilme sürecine ek olarak, tarımda liberalleştirme adı altında tarımın uluslararası tekellere açılması gerçekleştirilmektedir. Tarım kesiminin verim artışı azalmakta ve özellikle tarımdaki küçük üreticiler yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Hayvancılık neredeyse gözden çıkarılmış durumdadır.

Her kriz döneminin faturası ücretlilere, emeklilere, kent yoksullarına, çiftçilere, esnaf ve sanatkarlara çıkartılmıştır. Vergi politikaları ücretliler aleyhine şekillendirilmektedir. Sosyal güvenlik, sağlık, eğitim başta olmak üzere; tüm temel haklar sadece parası olanların yeterince yararlandığı bir anlayışa terk edilmiştir.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler batma ve esnaf kepenk kapatma noktasına gelmiştir.

Daha önceki hükümetler dönemlerinde olduğu gibi 57.hükümetin kurulduğu günden beri de uygulamaya

devam ettiği ve krizler karşısında değiştirerek sürdürmeye çalıştığı bu politikalar, ülkemizin çalışanlarının, işsizlerin ve emeklilerin, küçük çiftçilerin çıkarlarıyla temelden çelişmektedir. Ulus ötesi sermayenin ve ülkemizdeki, bir avuç azınlığın çıkarlarının korunmasını ve alacaklarının tahsilini hedefleyen bu programlar bir kez daha krizle sonuçlanmıştır.

Kriz sonrasında hükümetçe sunulan "acil önlemler paketi" yukarıdaki acı tabloyu yaratan uygulamaların devamı niteliğindedir. Bugüne kadar IMF ve Dünya Bankası politikalarını savunarak ve uygulayarak ülkemizi derin açmazların içine sürükleyen hükümetler artık yüzünü halkına dönmek zorundadır.

Halkın refah düzeyini yükseltmeyi, gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermeyi ve rant yerine üretimi artırmayı amaçlamayan hiçbir politika çözüm üretmeyecektir. Türkiye ekonomisinin sanayileşme ve yatırım artışlarına dayalı dengeli bir büyüme yapısına kavuşturulması ancak kapsamlı ve eş zamanlı bir kamu kesimi, mali kesim ve ödemeler dengesi reformu ile sağlanabilecektir.

Ekonomik krizleri önlemenin ve toplumsal güveni sağlamanın yolu; (a) yolsuzluklarla etkili bir biçimde mücadele, (b) demokratik sosyal hukuk devleti olgusunun hayata geçirilmesi ve (c) çalışma mevzuatının onaylanmış uluslararası sözleşmeler ve ILO Sözleşmeleri ile uyumlu hale getirilmesi de dahil olmak üzere, Anayasa değişikliklerini de kapsayacak bir demokratikleşme paketi temelinde oluşturulacak ve halkımızın desteğine

sahip bir programın uygulanmasından geçmektedir.

Emek Platformu Programının Temel İlkeleri Şunlardır;

1. Türkiye'de devletin küçültülmesi yönündeki politikalar, kamu kesimi potansiyelinin kalkınma amaçlı olarak harekete geçirilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Sosyal devletin gelişmesi ve kalkınmanın önünün açılması için devletin küçültülmesi saplantısından vazgeçilmeli; üretim ve istihdamın önünü açacak, büyümeyi ve kalkınmayı hedefleyen politikalarla dönülmelidir.

2. Devletin ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını yeniden kazanması ve geliştirmesi, Türkiye'nin geleceğini planlama yetilerini yeniden kazanmasıyla mümkündür. Özel sektör için yönlendirici, kamu sektörü için bağlayıcı plânlama, bölgesel ve sektörel bağlantıları etkin bir şekilde oluşturularak başlatılmalıdır. Planlamanın hiyerarşik her aşamasında, toplumun tüm kesimlerinin örgütsel temsilcileri aracılığıyla demokratik katılımı sağlanmalıdır.

3. Kriz koşullarının toplumun geniş kesimlerinde yarattığı yoksullaşmanın aşılabilmesi için sosyal devlet uygulamaları tartışmasız bir biçimde hayata geçirilmelidir.

4. Ekonomik krizin hızla aşılabilmesi için iç ve kısa vadeli dış borç ödemeleri yeniden takvimlendirilmelidir..

5. Kısa vadeli yabancı sermaye girişleri ve çıkışları kontrol altına alınmalıdır.

6. Banka sistemi plânlı bir rasyonelleştirmeye tâbi tutulmalı; bankaların

mevduat ve kredi faizlerini ölçsüz arttırmaları engellenmeli; mevduat garantisi küçük tasarruf sahiplerini korumak kaydıyla daraltılmalıdır. Ziraat Bankası, Halk Bankası, Emlak Bankası gibi kamu ihtisas bankaları asli görevlerini yapacak şekilde yeniden yapılandırılmalı, bu bankaların özelleştirilme süreci durdurulmalıdır.

7. Vergi tabanı yaygınlaştırılmalı, vergi gelirleri arttırılmalıdır. Sermaye gelirlerinin vergi gelirleri içindeki payını yükseltecek önlemler alınmalıdır. Vergi adaletini ve herkesten mali gücüne, servetine ve gelirine göre vergi alınması ilkesini sağlayacak bir vergi reformu gerçekleştirilmelidir.

8. Bütçelerin faiz ödeme öncelikli bir aktarma organına dönüşmesine son verilmeli; kamu mali sistemindeki parçalı yapıyı sona erdirecek, kamu hizmetlerinde etkinliği ve saydamlığı arttırıcı düzenlemeler içerecek kapsamlı bir bütçe ve harcama reformu gerçekleştirilmelidir. Bütçeden, eğitime, sağlığa, yatırıma ayrılan pay arttırılmalı, bunlar dışındaki gereksiz harcamalar kısımlıdır. Bütçe dışı harcama ve fonlar bütçe kapsamına alınmalıdır. Devletin her kademesinde üretken olmayan ve kamu yararı taşımayan harcamalarda tasarrufa gidilmelidir. Kamu ihalelerinin şeffaflığını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

9. Yolsuzlukların üzerine kararlılıkla gidilmeli; siyasal sorumluları da açığa çıkarılmalıdır.

10. Kayıt dışı ve yasadışı iktisadî faaliyetler önlenmelidir.

11. Tarımın başta sanayi olmak üzere diğer sektörlerle organik bütünlüğü

nü gözeten uzun vadeli bir planlama yapılmalıdır.

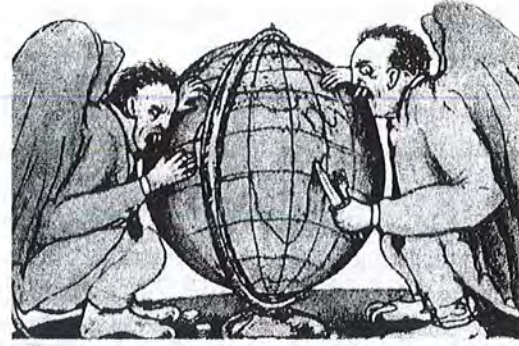
12. Dengeli bir kalkınmayı sağlamak, gelir dağılımını iyileştirmek hedef olarak alınmalıdır. Bu amaçla çalışanların uygulanan politikalar ve kriz nedeniyle oluşan ücret kayıpları derhal telafi edilmelidir.

13. Toplumsal güven ve barışın hayata geçirilebilmesi için Anayasa, siyasi partiler ve seçim yasaları derhal değiştirilmeli, yasalar çağdaş, demokratik düzene uydurulmalıdır. Hukuk devleti olmanın temel koşulu olan hukukun üstünlüğü ilkesi hayata geçirilmelidir. Çalışanların haklarının tanınması doğrultusunda ILO normlarına uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

Emek Platformu tarafından uzun bir dönemdir yapılmakta olan tüm uyarılar haklı çıkmıştır. Hükümet bu sese kulak vermeli, Emek Platformu ile bir araya gelerek önerilerini dikkate almalıdır. Hükümet, içinde bulunduğu-muz krizden çıkış için IMF ve Dünya Bankası'nı, ulus ötesi sermayeyi ikna etmek için uğraşmaktan vazgeçmeli; yüzünü kendi toplumsal dinamiklerine çevirmelidir.

Bu ülkenin içinde bulunduğu krizi aşabilecek ve krizsiz bir kalkınma gerçekleştirilebilecek potansiyeli vardır. Bu ülkenin insanları toplumsal yarar içeren; çalışanların, emeklilerin, işsizlerin, küçük çiftçinin, esnafın ve sanatkarların ve bu politikalarından mağdur olan tüm toplumsal kesimlerin çıkarlarını koruyacak bir programı hayata geçirmek için çaba harcamaya hazırdırlar. Unutmayalım ki, gerçek bir ulusal program, ancak bu hedefler

doğrultusunda bu kesimlerle birlikte hazırlanan programdır.

A- MALİ SİSTEME VE SERMAYE HAREKETLERİNE YÖNELİK KISA VADEDE UYGULANMASI GEREKEN POLİTİKALAR

1. Yaşanılan krizin ana nedenlerinden biri olan kısa vadeli yabancı sermaye girişleri ve çıkışları, vergi ve para politikası araçlarıyla kontrol altına alınmalı ve bu doğrultuda 32 sayılı kararnameye yeniden düzenlenmelidir.

2. Türkiye'nin kısa vadeli dış borçları uzun vadeye yayılmalıdır.

3. Merkez Bankası'nın döviz kuru ve faiz hadlerini birbirinden bağımsız iktisat politikası araçları olarak kullanma olanağı yeniden oluşturulmalıdır.

4. Döviz tevdiat hesaplarına uluslararası faiz hadlerinin üzerinde faiz verilmeyerek TL'nin dövizle ikamesi caydırılmalıdır.

5. İç borç stokunun, bütçenin faiz dışı fazla vermeye zorlanması yoluyla tedricen azaltılamayacağı belli olmuştur. Yurtiçi borç stokunun mali sisteme ve giderek tüm reel ekonomiye olan yükünü azaltmak için Hazine, Merkez Bankası ve bankacılık kesimi arasında borcun vadesini uzun döneme yayan ve bu borcun reel faiz

yükünü düşüren bir düzenleme yapılmalıdır.

6. Batık bankalar tasfiye edilmeli ve sorumlularından hesap sorulmalıdır.

7. Banka sistemi plânlı bir rasyonelleştirmeye tâbi tutulmalı; bankaların mevduat ve kredi faizlerini ölçsüz arttırmaları engellenmeli; mevduat garantisi küçük tasarruf sahiplerini koruyacak şekilde tedricen daraltılmalıdır.

8. Bankaların mevduat ve TCMB kredileri dışında kaynak kullanmaları ve yurtdışından borçlanmaları etkin bir denetim altına alınmalıdır. Türkiye'deki özel bankalara kredi açan yabancı bankaların alacaklarını Hazine garantisi kapsamına alan uygulamaya son verilmelidir. Özel finans kurumları devlet denetimi altına alınmalıdır.

9. Tarım üreticilerine hizmet vermesi gereken Ziraat Bankası, esnaf ve sanatkara hizmet vermesi gereken Halk Bankası, sosyal konut talebine ve finansmanına cevap vermesi gereken Emlak Bankası gibi kamu ihtisas bankaları asli görevlerini yapacak şekilde yeniden yapılandırılmalı, bu bankaların özelleştirilme süreci durdurulmalı, siyasî baskılardan uzaklaştırılarak sektör temsilcilerini ve sosyal tarafları da içerecek özerk ve katılımcı bir yönetime kavuşturulmalıdır. Sorumlular, kamuoyunu aldatıcı sahte görev zararı beyanlarından kaçınmalıdır.

B- İKTİSADİ İSTİKRAR VE SOSYAL ADALETİ SAĞLAMAK İÇİN UYGULANMASI GEREKEN POLİTİKALAR

1. Öncelikle 21 Şubat 2001 tarihli krizin ülke ekonomisi ve çalışanlar üzerindeki tahribatı ve etkileri tespit edilmeli, sorumlularından hesap sorulmalıdır.

2. Kamu çalışanlarının krizden doğan kayıpları başta olmak üzere geçmiş yıl kayıpları giderilmeli, süresi uzatılan yetki yasası ile eşit işe eşit ücret ilkesinden hareketle, ücretler insan onuruna yaraşır bir hayat süreceğe düzeye getirilmelidir.

3. Her ne sebeple olursa olsun işçilerin ve kamu çalışanlarının resen veya zorunlu emekliliği düşünülmemelidir.

4. Bütçelerin faiz ödeme öncelikli bir aktarma organına dönüşmesine son verilmeli; yıllardır kısıtlanan eğitim, sağlık, adalet ve sosyal güvenlik, alt-yapı yatırımları gibi sosyal ve ekonomik harcamalar ile personel ödeneklerine ağırlık verilmelidir. Kamu tarafından sağlanan, her kademede eğitim ve sağlık hizmetleri parasız olmalıdır. Bütün dengeleri alt üst olmuş, temel ilkeleri tamamen çökmüş olan 2001 yılı bütçesi bu anlayışla yeniden düzenlenmelidir.

5. Kamu mali sistemindeki parçalı yapıyı sona erdirecek, kamu hizmetlerinde etkinliği ve saydamlığı arttırıcı düzenlemeler içerecek kapsamlı bir bütçe ve harcama reformu gerçekleştirilmelidir. Bütçe dışı harcama ve fonlar bütçe kapsamına dahil edilmeli ve bütçe harcamalarında kamu yararı esas alınmalıdır.

6. Bütçe görüşmelerini sadece bir tahmin olan Bütçe Kanunu ile sınırlı

olarak sürdüren parlamentonun, bütçe gerçekleştirmelerini içeren Kesin Hesap Kanun Tasarılarını daha ciddi incelemesi sağlanmalıdır. Meclisin bu ilgisizliği, yurttaşlar adına kullanılan bütçe hakkını zaafa uğratmaktadır.

7. Kayıt dışı ve yasadışı iktisadî faaliyetler ve yolsuzluklar önlenmeli; medya, bürokrat ve siyasetçinin de katıldığı her kademedeki mafyalaşma ve çeteleşme engellenmeli ve saptandığında ağır yaptırımlar uygulanmalıdır. Bunun temel aracı olarak, kamudaki denetim birimlerinde denetim faaliyetleri etkin hâle getirilmeli, aralarında eşgüdüm sağlanmalıdır. Kamu ve özel kuruluşların denetimine, çalışanları temsil eden sendikal ve meslekî kuruluşların katılması, ilke olmalıdır. Sendikal örgütlenme, kayıt dışılığın panzehiri olarak desteklenmelidir.

8. Kamu kaynaklarının adaletsiz, dengesiz, kamu yararı gözetilmeden kullanılmasına neden olan ve bir toplumsal hastalığa dönüşen yolsuzluk olaylarına karşı yönetsel, yargısal ve toplumsal denetim aracılığıyla mücadele edilmelidir.

9. Özelleştirmeler ve işten çıkartmalar derhal durdurulmalıdır. "Kaynak yaratma" adı altında ülkemizin bağımsızlığı, gelişmesi ve geleceği için stratejik önemi haiz olan savunma, ulaştırma, iletişim, enerji dağıtımı, madencilik, kentsel hizmetler, tarım vb. sektörlerdeki KİT'leri bile satmayı öngören politikalar terk edilmelidir.

10. Örgütsüz ve ucuz emeğe dayalı ekonomi politikalarından vazgeçilmelidir. Tüm çalışanlara ve emeklilere insan onuruna yaraşır bir gelir sağlanmalıdır.

11. Türkiye' de sağlık sektörü için gerçekçi ve toplum yararına bir planlamaya gereksinim vardır. Sağlık sektörüne en az %10 bütçe payı ayrılmalıdır. Sektörün etkin çalışabilmesi için kaynakların ve hizmet üretimlerinin tek elden yönetilmesi gerekmektedir. Sağlıkta finansman modeli genel vergilerle oluşan genel bütçe sistemi olmalıdır. Bir sağlık sisteminin kalbi toplumun en uç noktalarına kadar ulaşabilecek birinci basamak sağlık hizmetleridir. Türkiye'de sağlık ocağı, sağlık evleri ve dispanserlerin sayısal ve donanım yetersizliği giderilmelidir. Birinci basamak ile hastaneler arasında sevk sistemi işletilmeli ve bu uygulama tam süre politikası ile pekiştirilmelidir. Toplumsal sağlık düzeyinin gelişmesi için sağlık hizmetlerine toplum katılımı sağlanmalı, bölgelerarası sağlık alanındaki dengesizlikler giderilmelidir.

12. Emlak Bankası'nca Emlak Konut Şirketi'ne Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı payları biçiminde aktarılan Konut Edindirme Yardımı birikimleri başvuru sahiplerine derhal ve nakden ödenmelidir.

13. Zorunlu tasarruf hesabındaki birikimlerin toplamı, yani ana para ve nemalar 01/06/2000 tarihli döviz kuruna bağlanarak ve piyasa rayıçları üzerinden nemalandırılarak hak sahiplerine derhal ve nakden ödenmelidir.

C- KALKINMA POLİTİKALARI

1. Türkiye'de devletin küçültülmesi yönündeki politikalar, kamu kesimi potansiyelinin kalkınma amaçlı olarak harekete geçirilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Türkiye'de faiz dışı bütçenin milli gelire oranı yüzde 21 oranında iken, AB ülkeleri ortalaması bunun iki katından fazladır. Sosyal devletin gelişmesi ve kalkınmanın önünün açılması için devletin küçültülmesi saplantısından vazgeçilmelidir.

2. Devletin ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını yeniden kazanması ve geliştirmesi, Türkiye'nin geleceğini planlama yetilerini yeniden kazanmasıyla mümkündür. Devletin ekonomiye müdahale araçları güçlenmeli, ulusal egemenliğin araçları ulus ötesi sermayenin denetimine sokulmamalı, yatırımcı ve üretici sosyal devlet güçlendirilmelidir. Özel sektör için yönlendirici, kamu sektörü için bağlayıcı plânlama, bölgesel ve sektörel bağlantıları etkin bir şekilde oluşturularak başlatılmalıdır. Planlamanın hiyerarşik her aşamasında, toplumun tüm kesimlerinin örgütsel temsilcileri aracılığıyla demokratik katılımı sağlanmalıdır.

3. Ülkemizin bilim ve teknoloji politikaları temelinde, ulusal stratejik kalkınma programlarını uygulayabilmesi için eğitim sisteminde, tüm çalışanların çalıştıkları alanda her türlü üretim bilgisine sahip, araştırmacı özellikleri gelişmiş, nitelikli insan gücünü yaratmayı hedefleyen, yapısal bir reform gerçekleştirilmelidir. YÖK kaldırılmalı; üniversitelerde bilimsel ve yönetsel özerklik sağlanmalıdır.

4. Türkiye stratejik öngörüyle insan kaynakları planlamasını da göz önüne alarak ulusal politikalarını belirlemelidir. Bilim ve teknolojiye yetkinleşme ve bunu ülkemiz ölçeğinde toplumsal ve ekonomik faydaya dönüştürme isteğiyle; sistemik bütünlülük, siyasi kararlılık, süreklilik içerisinde ulusal bir strateji saptamalıdır. İnsandan, yaşamdan ve emekten yana bir sanayileşme politikasını, toplumsal bir proje çerçevesinde tüm ilişkileri yeniden düzenleyerek ele almalıdır.

5. Madencilikte planlı ulusal bir politika belirlenmeli, madencilik üretimine sadece ihracat kalemi olarak bakılmamalıdır. Yaşanan krizi atlatabilmek için madenlerimiz, üretimden pazarlanmasına kadar "boraks" örneğinde olduğu gibi kamu mülkiyetini esas alan bir anlayışla ele alınmalı, ulusal ve uluslararası sermayeye teslim edilmemeli, yeni yatırımlarla çağdaş teknolojiye kavuşturulmalıdır.

6. Ülkemizde "Stratejik Ulusal Enerji Planı" acilen hazırlanmalı ve kısa, orta ve uzun vadeli alt planlar hızla devreye sokulmalıdır. Sektördeki tüm özelleştirmeler geri alınmalı ve tüm imtiyazlar iptal edilmelidir. Enerjiyi ucuza üretebildiğimiz ölçüde sanayi ürünlerimizin rekabet şansı olabileceği unutulmamalıdır. Ucuza üretmenin birinci koşulu, ulusal kaynaklarımızın ulusal politikalar çerçevesinde hızla değerlendirilmesinden geçmektedir. Alternatif temiz enerji kaynaklarına yönelinmelidir.

7. Gündemde olan Endüstri Bölgeleri Yasa Tasarısı, yabancı sermayenin kurlarsız mal, hizmet, teknoloji ve finansıyla işleyecek; kamusal denetim mekanizmalarını yok edecek; bu an-

lamda ulusal sanayi'yi çökertecek, çevre ve doğal kaynakları tahrip edecek bir yaklaşım getirmektedir. Bu Yasa Tasarısı'ndan vazgeçilmelidir.

8. Türkiye'de kurlsız yabancı sermayenin uygulamalarına örnek oluşturan on sekiz adet Serbest Bölge küreselleşme ideolojisinin bir uzantısı olup kamusal denetime ait bütün mevzuatı dışlamakta ve sendikal örgütlenmeyi engellemektedir. Serbest Bölgeler kaldırılmalıdır.

9. Kamu arazileri bütçe açıklarını kapatmak için, "kaynak paketi" adı altında kelepİR fiyatlarla satılmamalı; "yurttaşlarımızın eşit yararlandırılacağı düzenlemeler" için, kamu elinde tutulmalıdır. Kentsel toprak rantının kamuya geri döndürölmesi sağlanmalıdır.

10. Parçacı ve yasak savıcı imar uygulamaları kaldırılmalı, imar , gecekondusu ve orman afları yasaklanmalı, su havzaları korunmalı, "kente karşı suç" tanımı yasal ve toplumsal yaptırımlarla güvence altına alınmalı, çevreye duyarlı imar planları hazırlanmalıdır.

11. Deprem sonrası süreçte oldubittiyle önümüze dayatılan yaşanabilir, güvenli, dayanıklı yapı üretim ve denetimi sürecini, sermayeye ticari bir alan olarak teslim eden 595 sayılı KHK ve bu kanuna dayanılarak TMMOB Kanununa müdahale eden 601 sayılı KHK ve ilgili tüm yönetmelikler iptal edilmeli, kamusal denetim etkinleştirilmelidir.

12. Tarımın tasfiyesini amaçlayan süreç, kentlere çok hızlı bir göç dalgası yaratacak ; yıkım boyutunda ekonomik - toplumsal bir fatura oluşturmaktadır. Bu nedenle dengeli kalkınma

politikaları ve bölgesel planlama ile tarımın yeniden canlandırılması ve atıl kaynakların yeniden faaliyete geçirilmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla ,köye dönüş bir araç olarak değerlendirilmeli ve göçe neden olan ve göçün yaratacağı olumsuzluklar tüm yönleri ile giderilmelidir.

13. Uzun bir süredir gündemde tutulan ve "reform" olarak getirildiği öne sürülen Yerel Yönetimler Yasa Tasarısı ile, işletmeci belediyecilik ve Gayri Menkul Yatırım Ortaklığı anlayışı çerçevesinde; kent ve imar rantlarının, özelleştirmelerin ve kamu arazilerinin satışlarının önü açılacaktır. Yasa Tasarısı, toplum yararına olarak yeniden düzenlenmelidir. Yerel yönetimlerce toplumsal hizmetlere "şirket", kentli yurttaşa "müşteri" gözüyle bakan yaklaşımlara son verilmeli, demokratik katılım ve kamusal denetim yaşama geçirmelidir.

14. Sanayileşmeye hem doğrudan hem dolaylı hizmet veren ulaştırma sektörümüzde; ülkemizin jeoloji, jeopolitik ve kültürel yapısı göz önüne alınarak, kent içi ana ulaşimleri da kapsayacak şekilde, ilke ve hedefleri ortaya koyacak uzun vadeli ulusal ulaştırma ana planı hazırlanmalı ve buna bağlı olarak ulusal ulaştırma politikaları belirlenmeli, demiryolu ve denizyolu taşımacılığı özendirilmeli, kaynak israfına yol açan otoyol projelerinden vazgeçilmelidir.

15. Toprak, özenle korunması gereken bir doğal kaynaktır ve her ülkedeki varlığı sınırlıdır. Bu varlık kamu yararına korunmalı, kapsamlı bir toprak reformu gerçekleştirilmelidir.

16. Emeğin serbest dolaşımına izin vermeyen , sadece mal ve hizmetle-

rin serbest dolaşımı anlamına gelen Gümrük Birliği'ne ilişkin Ortaklık Konseyi Kararı gözden geçirilmelidir. Dünya Ticaret Örgütü ve OECD bünyesinde yürütölen hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi çalışmaları askıya alınmalıdır. GATS 1994 Anlaşmaları içinde kalkınma politikalarına aykırı düzenlemelerin yeniden müzakere edilmesi için uluslararası girişimlerde bulunulmalıdır.

17. İthal edilen malları ölkemizde üretmeye, ihracatı arttırmaya yönelik yatırım projeleri teşvik edilmelidir.

18. İthalatı denetleyebilmek ve lüks tüketim malları ithalatını caydırabilmek için tarife dışı engeller kullanılmalıdır. Özellikle demir çelik ve tekstil hammaddesi ithalatında ihtisas gümrüklerine işlerlik kazandırılmalıdır.

19. Rekabet Kurulu imalat ve hizmet sektörlerindeki işletmelerin minimum etkin ölçekle çalışmalarını sağlayacak, firma birleşme, yatırım koordinasyonu, yeni firmaların sektöre girişini sağlayacak teşvik veya zorlaştırma gibi uygulamalar yapmalıdır.

20. İhracatın bileşimi yüksek katma değerli ürünler lehine değiştirilmeli, bu yönde sanayi, finansman ve teknoloji planlaması yapılmalıdır.

21. Banka kredilerinin dengeli kalkınmanın gerektirdiği şekilde kullanılması sağlanmalıdır.

22. Türkiye Kalkınma Bankası ve İller Bankası gibi kamu kalkınma ve yatırım bankacılığı, gerçek işlevleri ve kuruluş amaçları doğrultusunda çalışır duruma getirilmelidir.

23. Bölgesel kalkınma politikaları yeniden canlandırılmalı, bölgelerarası

dengesizliklerin giderilmesi sağlanmalıdır.

D- VERGİ POLİTİKALARI

1. Oto kontrol aracı olarak servet beyanı ve benzeri inceleme teknikleri getirilmeli, vergi yönetimi, denetimi, ücret, araç ve gereç yönünden daha da güçlendirilmelidir.

2. Sermaye gelirlerinin vergi gelirlerine katkısı artırılmalıdır. Vergi adaletini ve herkesten mali gücüne, servetine ve gelirine göre vergi alınması ilkesini sağlayacak bir vergi reformu gerçekleştirilmelidir.

3. Verginin tabana yayılması, vergi ve sigorta incelemelerinin yaygınlaştırılması, ücretlilere vergi iadesinin aylık hale getirilerek kapsamının genişletilmesi, faiz gibi menkul sermaye gelirlerinin ve özellikle kamu borç senetleri gelirlerinin üniter tarife kapsamına alınması sağlanmalıdır.

4. Bu amaçla gerçekleştirilecek vergi reformunun; Gelir idaresinin sorunlarına çözüm getirecek, vergi denetim örgütlerinin ve 3568 sayılı Yasaya tabi meslek mensuplarının sorunlarına , vergi kanunlarındaki eksiklik ve yanlışlıklardan doğan sorunlara, vergi yargısının, vergicilik ve ekonomiyle ilgili diğer kurumsal ve yasal düzenlemelerdeki (bankacılık sistemi, sermaye piyasası ve Türk Ticaret Kanunu, kara paranın önlenmesi gibi) eksiklik ve yanlışlıkların doğurduğu sorunlara çözüm getirecek, düzenlemeleri aynı anda yapmayı amaçlayan kapsamda olması gerekir.

5. Vergi sisteminde bulunan teşvik, muaflik ve istisnalar ile indirimler ekonominin içinde bulunduğu durum dikkate alınarak, yeniden gözden geçirilmeli, üretimi, ihracatı ve istihdamı özendirici hale getirilmelidir.

6. Lüks tüketimden daha yüksek oranda vergi alınması sağlanmalıdır.

7. Dar ve sabit gelirlilerin aleyhine olan dolaylı vergilerin (tüketim vergilerinin) vergi sistemi içindeki ağırlığı azaltılmalıdır.

8. Ücretliler için uygulanan özel indirimin makul bir süre içinde asgari ücret düzeyine çıkarılması sağlanmalıdır.

9. Gelir vergisi tarife dilimlerinin en az yeniden değerlendirme oranında artışı sağlanmalıdır.

10. Kayıt dışı ekonomi ile etkin bir şekilde mücadele edilmeli, bu amaçla hamiline yazılan belgelerden nama yazılı belgelere geçilmelidir.

E- TARIM POLİTİKALARI

1. Tarıma ilişkin destekleme kurumlarının özelleştirilmesi, işlevsizleştirilmesi veya tasfiyesine yönelik IMF / Dünya Bankası programı derhal durdurulmalıdır.

2. Türkiye'nin net ithalatçı olduğu başta buğday, pamuk olmak üzere tarım ürünlerinde gümrük vergileri korunmalı, böylece hem tarımsal üreticiliğin yaşaması sağlanmalı, hem ülkenin besin güvenliği korunmalı, hem de gümrük vergilerinin tarıma dönük Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu kaynaklarını beslemesi sağlanmalıdır.

3. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'ni her türlü mali desteğin dışında bırakan 4572 sayılı düzenleme değiştirilmeli; Yeniden Yapılandırma Kurulu, Dünya Bankası güdümünden çıkarılmalıdır.

4. Tarımda kooperatif türü örgütlenme desteklenmeli, bu kuruluşların alım fiyatlarına kredi yoluyla desteklenmeleri sağlanmalıdır.

5. Mevcut desteklerin yerine geçiril-

mek istenen ve üretimle ilişkilendirilmeyen doğrudan gelir desteği uygulaması terk edilmeli, bu araç yeni bir ürün deseni oluşturulmasına dönük tamamlayıcı bir destekleme unsuru olarak kullanılmalıdır.

6. Sulama, toprak ıslahı, toplulaştırma, tohumluk, damızlık üretimi, eğitim, yayım, AR-GE'ye yönelik yatırımların ve desteklemelerin geliştirilmesi sağlanmalıdır.

7. Hayvancılık desteklenmelidir ve et ithali önlenmelidir. Ayrıca yok edilen

çayır-meralarımızın geri kazandırılması sağlanmalıdır.

F- DEMOKRATİKLEŞME, SENDİKAL VE SOSYAL HAKLARA YÖNELİK POLİTİKALAR

1. Demokratikleşmenin önündeki en büyük engel olan 1982 Anayasası yerine, evrensel hukuk ilkeleri temelinde ulusal bağımsızlığı ve ulusal egemenliği, demokratik hak ve özgürlükleri ve insan haklarını koruyan ve güvence altına alan çağdaş, eşitlikçi ve özgürlükçü bir Anayasa, özgür bir ortamda tartışılarak ve tüm halk kesimlerinin etkin katılımı ile hazırlanmalıdır.

2. Bu bağlamda yasalar, çağdaş, özgürlükçü demokratik düzenin gereklerine uydurulmalıdır. Hukuk devleti olmanın temel koşulu olan hukukun üstünlüğü ilkesi hayata geçirilmelidir. Çalışanların haklarının tanınması doğrultusunda ILO normlarına uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

3. Sendikaların, Demokratik Kitle Örgütlerinin ve Meslek Örgütlerinin televizyon radyo vb. kurma ve işletmeleri önündeki yasal engeller kaldırılmalıdır. Sendikalaşmanın özendirilmesi için sendikacı çalışanlar tarafından üretilen ürünlere, "bu ürün sendikacı çalışanlar tarafından üretilmiştir" ibaresinin bulunduğu sosyal etiketleme yapılmalıdır.

4. Çocuk işçi çalıştırmaya son verilmeli, sayıları 1,6 milyonu bulan çocuk işçiler eğitime yönlendirilmelidir.

5. Yabancıların ülkemizde kaçak olarak çalışmaları önlenmelidir.

6. Hükümet ve parlamento, kamu çalışanlarının toplu sözleşme ve grev hakları önündeki engelleri kaldırmalı; sendikal hakları, onaylanmış uluslararası sözleşmelere, ILO sözleşmelerine ve yetkili organ kararlarına uygun hale getirecek biçimde düzenlemeli-

dir.

7. Kamuda her iktidar değişikliğinde yaşanan siyasal kadrolaşmalara son verilmeli, atama, nakil, terfi, denetim, teftiş ve cezalar objektif kriterlere dayandırılmalı, çalışanlarla ilgili bütün kararlarda çalışanların örgütleri müdahil olarak yer almalıdır. Sendikal çalışmalar dolayısıyla verilen disiplin cezaları tüm sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırılmalı, açılan adli, idari, disiplin soruşturmaları ve sürgünler durdurulmalıdır.

8. Hükümet tarafından TBMM'ne sunulan ve Genel Kurul'da görüşülmeyi bekleyen, kamu çalışanlarının iş güvencesini ortadan kaldırmayı ve memuriyete son vermeyi hedefleyen yasa tasarısı geri çekilmelidir.

9. İşten çıkartmaların ekonomik kriz nedeni ile daha da yoğunlaştığı koşullarda işsizlik ödeneğine hak kazanma koşulları ile ödenek miktar ve süreleri çalışanlar lehine yeniden düzenlenmelidir. Tüm çalışanlar için iş güvenliği sağlanmalıdır.

10. İç ve dış sermayeye yeni kâr alanları açmak isteyen bireysel emeklilik ve özel sağlık sigortası düzenlemelerine dair girişimler durdurulmalıdır. Sosyal Sigortalar Kurumunda prime esas ücretin taban ve tavanları günün koşullarına göre yeniden belirlenmelidir.

11. Köşe dönmeçiliği teşvik eden anlayışlardan vazgeçilmeli; ülkesinin, halkının ve toplumun çıkarlarını ön planda tutan, emeğe saygıyı temel alan anlayış yerleştirilmelidir.

SONSÖZ

Yolsuzluk ve yoksulluk üretmekten başka işlevi kalmamış gözüken siyasal iktidarlar halk nezdinde güvenlerini ve itibarlarını yitirme noktasına gelmişlerdir. Parlamento ve hükümetlerin yapması gereken şey, başarısızlığı kanıtlanmış ve toplumsal/siyasal desteği kalmamış IMF, Dünya Bankası politikalarından vazgeçmektir.

KÜRESEL SALDIRI , ULUSAL DEVLET SENDİKALAR

PROF.DR.ALPAŞLAN IŞIKLI
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

İçinde yaşadığımız zaman diliminde hiçbir toplumsal sorun düşünülemez ki kendisini giderek yoğun bir biçimde çerçeveleyen küreselleşme olgusundan bağımsız bir biçimde ele alınıp incelenebilsin. Ancak, küreselleşme günümüzün bir gerçekliği olmakla birlikte, onun insanlık tarihinin daha önceki dönemlerinde de ortaya atılmış bir özlem, hatta bir gerçeklik olduğunu söyleyebiliriz.

Bir bakıma, bütün dinler, insanlığın ve yeryüzünün sorunlarına mevcut siyasal sınırları tanımayan bir bütünlük içinde çözüm aradıkları için -paradoksal olarak gerçekte bazı derin ayrılıkların nedeni olmalarına karşın- bir tür küreselleşme öğretisini yaymaya çalışmışlardır.

Bu yöndeki arayışlar, Sanayi Devrimi sonrası dönemde de sürmüştür. Ütopacı düşünürler bu konuda ilk akla gelen örneklerdir. Bunların pek çoğu, hayal ettikleri yeryüzü cennetinin gerçekleşmesini,

ideal bir dünya devletinin kurulmasına bağlı görmüşlerdir.

19. Yüzyılın önde gelen düşünürlerinden Proudhon'un modelinde de, Rousseau'nun sosyal mukavele düşüncesinden esinlenen bir özgürlük fikrinin temel oluşturduğu ve "atölyenin hükümetin yerini aldığı" birimlerden örülü bir dünya devletleri federasyonu öngörülmekteydi. Keza, Marx'ın öngördüğü "proletarya enternasyonalizmi"nin ırk,dil,din... gibi sınırlar tanımayan bir evrenselleşme amacına yönelik olduğunda kuşku yoktur.

Bambaşka bir dünya görüşünü ele alalım: Marks da belli anlamda bir küreselleşme öngörmüştür. Onun kavramsallaştırdığı proletarya enternasyonalizmi de evrensel ölçekli bir küreselleşme temelinde biçimlenmiş bir dünya demektir.

Öte yanda, Hitler'i de küreselleşmeci saymamız gerekir. Ünlü komedyen Charlie Chaplin'in, onu karikatürize ederken küre şeklindeki bir balonla oynarken temsil etmesinin başka ne anlamı olabilir?

Acaba Mustafa Kemal Atatürk'ün küreselleşme konusundaki yerini nasıl belirleyebiliriz?

Atatürk'ün tutuşturduğu kurtuluş alevi, Anadolu bozkırlarıyla sınırlı bir amaca yönelmiş değildi. O, sömürgeciliğin ve emperyalizmin yeryüzünden ebediyen silineceği bir dünyanın kurulmasına katkı sağlamak amacıyla yola çıkmıştı. O, başından beri bilincinde olduğu bu durumu, 9 Temmuz 1922'de yaptığı bir konuşmasında şöyle açıklamaktadır:

"Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk

bitebilirdi. Türkiye âzîm ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın dâvasıdır."¹

Bütün bunlardan sonra, bugüne dek yeryüzünün sahne olduğu belli başlı düşünce akımlarının ve inanç sistemlerinin hemen hepsi gibi Kemalizm'in de küreselleşmeci olduğu sonucuna varabiliriz. Ancak, bunların her birini diğerinden ve diğerlerinden ayıran derin farklar bulunduğunu görmek zorunda olduğumuzu da unutmamamız gerekir. Bu farklılığı yaratan, ne türde, ne nitelikte bir küreselleşme sağlanmak istendiğidir.

İmparatorluk çağına dönüş

Yukarıda değindiğimiz küreselleşmeci eğilimlerin her birinin kendisine özgü bir iktidar yapılanması öngördüğü ve bu iktidarın belirlediği bir egemenlik kavramına göre biçimlenmiş bir dünya amaçladıkları bellidir. Günümüzün küreselleşmecilerinin ne tür bir iktidarın egemenliği altında bir küreselleşmeden yana oldukları her zaman açıkça ortaya konulmuş değildir.

Çoğu yerde, küreselleşmek için uluslararası pazara açılmak ve bu pazarın yasalarına kayıtsız şartsız teslim olmak gerektiğini ileri sürerler. Onlara göre, Adam Smith'in 19 yüzyıl başlarında söylediği gibi, uluslararası pazarın da bireysel kararların bileşkesinden ibaret olan ünlü "görünmeyen el"den başka yöneticisi yoktur. Üstelik iddia etmektedirler ki ezen-ezilen, sömüren-sömürülen çelişkisinden söz etmek modası geçmiş bir şarkıyı terennüm etmekten farksızdır; artık, uluslar

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, 4.baskı, cilt:2, s.44.

mekten farksızdır; artık, uluslar arasında kendi deyimleriyle bir "karşılıklı bağımlılık" dönemi başlamıştır ve emperyalizm dönemi sona ermiştir. Bu iddialar karşısında İncil'deki ünlü sözü anımsamamak elde değil: "Şeytanın en büyük kurnazlığı kendisinin olmadığına bizi inandırmasıdır".

Gerçekte ise Adam Smith'in sözünü ettiği gibi bir serbest rekabet düzeni, yalnızca bazı ders kitaplarında yer almış; gerçek yaşamda hiç bir zaman gerçeklik kazanmamıştır. Gerçekte tüm pazarlar gibi uluslararası pazarın da sahibi vardır. Uluslararası pazar, tüm pazarlar gibi, bir görünmeyen elin değil; giderek görünen, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası odalarda somutlaşan uluslararası boyutlu tekellerin egemenliği altındadır. Yeryüzünde bir "dev şirketler ve cüce devletler" dönemi başlamış bulunuyor.² Sayıları beşyüze varan çok uluslu şirket, dünya ticaretinin %70'ini elinde tutmaktadır.

Küreselleşmeye koşut olarak etkinlik alanları genişleyen uluslarüstü iktisadi güç odakları, tek kutuplaşan dünyada rakipsiz kalan süper gücün ve onun başında yer aldığı G7 halkasının siyasal üstünlüklerinin ve iktidarlarının asıl dayanağını oluşturmakta ve bu iktidarın hizmet ettiği temel çıkarı temsil etmektedirler.

Bugüne dek açıklanmış olan görüşler içinde, günümüzde giderek belirginleşmekte olan küreselleşme gerçeğinin gerçek yüzünü ortaya koyan bir örneğe, ünlü İngiliz yazarı Bernard Shaw'un yazdıkları içinde rastlamaktayız.

² Ignaciot Ramonet, "Firmes géantes Etats nains", Le Monde diplomatique, juin 1998, s.1.

Bernard Shaw, Fabian Cemiyeti'nin bir üyesi olarak bu yüzyılın başında yayınladığı Fabiancılık ve İmparatorluk isimli kitapçığında bugünün küreselleşme olgusuna şaşılacak ölçüde benzeyen ve dolaylı bir sonuç olarak bu olgunun gerçek yüzünü teşhir eden görüşler ortaya koymuştur. Shaw'a göre, "bir ulusun kendi topraklarında, dünyanın geri kalan kısmının çıkarlarını nazara almaksızın dilediğini yapma hakkına sahip olması fikri, artık geçerliliğini yitirmiştir". Çünkü Shaw, dünyanın, insanlığın ortak malı olarak görülmesi ve dünya kaynaklarının etkin bir biçimde kullanımının, tüm diğer "dar ulusal çıkarlara" göre öncelik taşıması görüşündeydi. Dolayısıyla, ideal çözüm bir Dünya Federasyonunun kurulması olabildi. Ancak bu gelişimin çok uzağında bulunulduğunu kabul eden Shaw, "mevcutlar içindeki en sorumlu İmparatorluk Federasyonunun (Imperial Federation) onun yerini alması"ni savunmaktaydı.³

Bu çok samimi anlatım çerçevesinde savunulan, elbette ki emperyalizmin egemenliği altında tam bağımsızlık ilkesinin silinip gitmesinden, bir başka deyişle, çok sayıda bağımsız ve demokratik rejimler yerine tek ve evrensel bir imparatorluk rejiminin kurulmasından başka bir şey değildir.

Günümüzde, küreselleştiği söylenen dünyayı bekleyen de bundan ibaret olduğu her gün biraz daha iyi anlaşılıyor. Uluslararası ekonomik ilişkilerde gerçekleştirilen yeniden yapılanma süreci, güçlüyü daha güçlü yapan eğilime hız katmıştır.

³ Bernard Shaw, *Fabianism and the Empire*, bkz:G.D.H. COLE, *A History of Socialist Thought*, Volume III, Part I, Londra, Macmillan, 1963, s.190-191.

Bu yolla, görülmemiş ölçüde yoğunlaşarak uluslararasılaşan sermaye, bunalımın yükünü kendi dışına yansıtmaya olanağını artırmıştır.

Uluslararası sermaye, hiç bir kamusal denetimin boyutlarına sığmayan bir güce erişmiştir. General Motors'un cirosu, Danimarka'nın; Ford'un ki Güney Afrika'nın; Toyota'nın ki Norveç'in gayri safi yurtiçi hasılasını aşmıştır.⁴

Sermayenin uluslararası boyutta böylesine büyük bir güç haline gelmesi, ulusal iktidarların önemini ortadan kaldıran ve giderek ulus devleti tarihe gömmeye yönelik sonuçlar doğurmaktadır.

Temel nitelikteki mali, ekonomik ve dolayısıyla sosyal konulardaki kararların, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası sermayenin çıkarlarının aracı konumundaki kurumlar tarafından alınması ve yürütülmesi doğrultusundaki yeniden yapılanma süreci, Türkiye ile sınırlı değildir.

Ottawa Üniversitesi profesörlerinden Michel Chossudovsky, bu sürecin, ülkelerin kamusal yönetim kurumları ve mekanizmaları üzerinde doğurduğu sonuçları şöyle anlatıyor:

"...bu ülkeler vergi ve para politikaları üzerindeki tüm denetimlerini kaybediyorlar. Merkez bankaları ve maliye bakanlıkları 'yeniden yapılanmış', çoğu devlet kurumları lağvedilmiş, ekonomik vesayet kurulmuştur. Böylece, sivil topluma hesap vermek zorunda olmayan bir tür 'paralel

yönetim' uluslararası örgütlerce oluşturulmuştur."⁵

Ulusal devletin tahribinin veya zayıflamasının beraberinde getirdiği ve daha da önemli olan bir diğer sonuç, demokrasinin rafa kaldırılmasıdır. Yalnızca işçi-işveren ilişkileri çerçevesindeki demokrasi, yani endüstriyel demokrasi değil, bir bütün olarak demokrasinin kendisi tehdit altındadır. Unutmamak gerekir ki demokrasi, yeni liberalizmin fikir babaları olan Von Hayek ve Friedman açısından, hiç bir zaman temel nitelikte bir değer ifade etmemiştir ve onlar, Pinochet'nin Şili'sine daima hayranlık duymuşlardır.⁶

Yeni Dünya Düzeninde küreselleşen iktidar odakları tarafından temsil edilen ayrıcalıkların dar çıkarlarının yansıması olan öncelikler ile demokrasi ilkeleri arasındaki çelişkinin aşılması olanaksızdır.⁷ Bu nedenle ki ulusal devlet ortadan kaldırılırken onun yerine konulmak istenen, uluslararası düzeyde bir demokrasi değil uluslararası totalitarizmdir, bir başka deyişle yeni dünya imparatorluğudur. Bu yöndeki gözlemler ve teşhisler giderek yaygınlaşmaktadır. Amerikan asıllı iktisatçı Susan George, bir "Dünya Bankası imparatorluğu"ndan söz eder olmuştur.⁸ Fransız

⁵ Michel Chossudovsky, "Comment éviter la mondialisation de la pauvreté", *Le Monde diplomatique*, Eylül 1991, s.4.

⁶ Bkz: Perry Anderson, "Histoire et leçons du néo-libéralisme", *L'Autre Davos*, age, s.21.

⁷ Bkz: A.. Işıkli, *Küreselleşme ve Demokratikleşme*, 2. Baskı, Tüze y., Ankara, 1996.

⁸ Susan George and Fabrizio Sabelli, *Faith and Credit, The World Bank's Secular Empire*, Penguin Books, Londra, 1994.

⁴ Ignacio Ramonet, *Géopolitique du chaos*, age, s.61-62.

düşünür Alain Minc ise, yeni bir Orta Çağ'a dönüşten söz etmektedir.⁹

Mevcut koşullarda, ulus devletin ortadan kaldırılması, tek tek uluslar bünyesinde gerçekleştirilmiş bulunan demokratik kazanımların korumasız kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Çünkü, ulus devletin ortadan kalkması, şu veya bu ölçüde demokratik olan rejimlerin kabuklarının kırılmasını, dolayısıyla ezilmelerinin kolaylaşmasını sağlamaktadır.

Böylece, totalitarizmin yeni bir türünün doğmakta olduğunu söylemenin isabeti giderek açıklık kazanmaktadır.

"Örgütlü herhangi bir muhalefete yer tanımayan, kişilerin haklarını devletin yüce menfaatine tabi kılan, ve bu devlet bünyesinde, yönetimi ele geçirilmiş bulunan toplumun tüm etkinliklerinin siyasal iktidar tarafından hükümlerle hakları kullanılarak yönetilen tek partili rejimlere 'totaliter rejim' denilmektedir.

Küreselleşme dogmalarına ve tek yönlü düşünceye dayalı olan bu yeni totalitarizm, başka hiç bir iktisat politikasını kabul etmemekte, yurttaşların sosyal haklarını rekabetçi mantığa feda etmekte ve toplumun tüm yönetimini finans piyasalarına terk etmektedir."¹⁰

Her şeyin piyasaya terk edilmesi, piyasaya egemen olanların tüm toplumsal yaşama egemen olmaları sonucunu doğurmaktadır;

⁹ Herbert Kitschelt, *The Transformation of European Social Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s.33; Anthony Giddens, *The Third Way*, Cambridge, 1998, s. 138.

¹⁰ Ignacio Ramonet, "Régimes globaux", *Le Monde diplomatique*, Ocak 1997, s.1.

sonuçta, mali, ekonomik ve medyatik gücü elinde bulunduran bir avuç azınlığın tüm dünyayı yönetmesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşmenin yeni bir tür imparatorluk demek olduğuna dair görüşler, yalnızca bu oluşuma eleştirel bir gözle bakanlar tarafından ileri sürülmüyor. Küreselleşmenin yandaşları arasında da kurulmakta olan küresel yapılanmanın düpedüz bir imparatorluk olduğuna dair görüşler eksik değil.

Amerikadaki ünlü ve etkin kuruluşlardan biri olan, Carnegie Endowment vakfının kıdemli araştırmacılarından Robert Kagan'ın da yeni bir imparatorluğun kurulmakta olduğundan kuşkusu yok. Ancak, ona göre, tepesinde Amerika'nın yer aldığı bu yapılanma bir "alıcınap imparatorluk"tur ve "aslına bakarsanız Amerika'nın alıcınap hegemonyası dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun çıkarıdır". Bu şekilde biçimlenen yeni dünya düzeninde, demokrasi tamamen gündem dışına itilmiştir ve sorun, hangi imparatorluğun daha iyi olacağı tartışmasına indirgenmiş bulunmaktadır. Kagan, hangi imparatorluğun daha iyi olduğunu şöyle açıklamaktadır:

"ABD'nin hataları ne olursa olsun başka bir güç onun yerini aldığı takdirde dünya yeni durumu daha sevimsiz bulacaktır. Amerika zaman zaman küstah ya da bencil olabilir, gücünü kullanmada aç gözlülüğe kaçabilir. Ancak, kusura bakılmasın ama kiminle karşılaştırıldığında? Amerika'nın gücü Fransa'da olsaydı Fransızlar'ın daha az zorba, bencil ve hata yapmaya az meyilli olduklarına inanan çıkar mı? (...) Eğer dünyada tek bir süper güç kalacaksa

bu gücün ABD olması herkesin yararına-
dır." ¹¹

Amerika'nın ulusal güvenlik danışmanla-
rından ve yakın tarihinin önde gelen isim-
lerinden Brzezinski de, 1997 tarihli kita-
bında, bugünün dünyasını benzer çizgi-
lerle tanımlamaktadır. Ona göre, "rakibi-
nin çöküşü, Amerika Birleşik Devletleri'ni
eşsiz bir konuma soktu. Birbiri ardına
hem ilk hem de tek küresel güç haline
geldi. Amerika'nın küresel üstünlüğü bazı
bakımlardan, daha sınırlı bölgesel etkinlik
alanlarına rağmen eski imparatorlukları
andırmaktadır. Bu imparatorluklar güçle-
rini vasallar, tâbiler, protektörlar ve sö-
mürgeler hiyerarşisine dayandırmışlardı;
bunların dışında kalanlara da genellikle
barbar gözüyle bakılırdı." ¹²

Günümüzde hüküm sürmekte olan küre-
selleşme fikrinin anlamı, "uluslararası pa-
zar güçlerine kayıtsız şartsız teslimiyet"
olarak özetlenebilir. Bu nedenledir ki
küreselleşme sonucunda ulusal devletle-
rin iktidar alanları daralırken, onun yerine
-iddia edilenin tersine- halkın değil ulus-
lararası sermayenin egemenliği yoğunluk
ve genişlik kazanmaktadır. Dolayısıyla,
yalnızca ulusal devlet olgusunun son bul-
duğu bir dönem başlatılmış olmamakta;
aynı zamanda, demokrasi de sözde kal-
maya mahkum edilmektedir. Bir başka
deyişle, "egemenlik kayıtsız şartsız ulu-
sundur" ilkesi yerine "egemenlik kayıtsız
şartsız uluslararası sermayesindir" ilkesi
egemen kılınmak istenmektedir.

¹¹ Robert Kagan, "Alicenap İmparatorluk", *Foreign
Policy* (Türkiye baskısı- İstanbul Üniversitesi yayını), Yaz
1998, s.24, 26.

¹² Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası, Sabah
kitapları*, s.13.

Günümüzde, küreselleşmenin bir düşünce
veya özlem olmanın ötesinde elle tutulur
bir gerçeklik haline gelebilmesinin başlıca
nedeni, teknolojinin gelişimi sonucunda
dünyanın küçülmesidir. Ayrıca, görmek
zorundayız ki küreselleşme, 70'li yıllardan
bu yana süregelen bir bunalımın içinde
yuvarlanmakta olan uluslararası sermaye-
nin bu bunalımdan kurtulmak için baş-
vurduğu yollardan biridir.

Uluslararası sermaye, küreselleşme doğ-
rultusundaki çabalarını, hedefine ulaştı-
rabilmek için, öncelikle, emekçi kitleleri
korumasız ve savunmasız bir konuma
sürüklemeyi amaçlamaktadır. Bunun için
saldırıların başlıca iki hedefe yöneldiğini
görmekteyiz: sosyal devlet ve sendikacı-
lık...

Küreselleşmenin İdeolojisi

Değişik küreselleşmecî akımları birbirin-
den ayıran bir diğer temel fark da hangi
ideolojik temelde biçimlendikleri sorusu-
nun yanıtına göre açıklık kazanabilir.

Marx'dan Hitler'e kadar, küresel bir amaç
taşıdıklarına işaret ettiğimiz akımların her
birinin temsilcileri, düşünce ve eylemleri-
ni belli ve belirgin bir ideolojik temel
üzerinde biçimlendirmişlerdir.

Günümüz küreselleşmecileri ise "ideoloji-
lerin sonu" sloganını kendilerine bayrak
yapmışlardır. Oysa, çok bağnaz ve dog-
matik bir ideolojik tavır içindedirler. Onla-
rın bu tavırları karşısında, "şeytanın en
büyük kurnazlığı, kendisinin olmadığına
bizi inandırmasıdır" sözünü anımsamamak
mümkün değildir.

Günümüzdeki küreselleşmecî akımın tem-
elinde yatan ideoloji, neo-liberalizmdir.
Neo-liberalizm, "yeni özgürlükçülük" an-

lamına geldiği halde, gerçekte ne yenidir;
ne de özgürlükçüdür.

Neo-liberalizm yeni değildir. Bir asrı aşkın
bir süre boyunca denenmiş ve acılı sonuç-
ları, tekrar tekrar görülmüş olan 19.yüzyıl
liberalizminin, bir başka deyişle vahşi ka-
pitalizmin yeniden diriltilmesinden başka
bir şey değildir. Şu farkla ki 19.yüzyıl libe-
ralizmi, sosyal devlet olgusuyla henüz
tanışmamış olan Batı dünyasında uygula-
ma alanı bulmuştu; neo-liberalizm ise
sosyal devletin nimetlerini tatmış olan ve
yine Batı dünyası merkezli bir oluşum
niteliğiyle ve küresel ölçekte uygulama
alanı kazanmak iddiasıyla varlık kazan-
maktadır.

Liberalizmin acılı sonuçları, 1929-30 buna-
lımıyla ve dünya savaşlarıyla doruğa u-
laşmıştı. Sosyal devlet, bu duruma çözüm
olmak üzere ve adeta bir cankurtaran
simidi gibi işlev görmek üzere Batı ve
Kuzey Avrupa toplumlarında geçerlik
kazanmıştı.

Şimdi ise 70'li yıllardan bu yana hüküm
süren yeni bir bunalım karşısında, sosyal
devletin tahribi, en önce akla gelmekte
ve sanki geçerli bir çözümünmüşçesine
gündeme getirilmiş bulunmaktadır.

Oysa, bunalımın nedeni sosyal devlet de-
ğildir. Bunalımın asıl nedeni, refahın ve
demokratikleşmenin ayrıcalıklı bir coğ-
rafya ile sınırlı kalmış olması, daha somut
bir ifadeyle sosyal devletin evrenselliğinin
sağlanamamış olmasıdır. Evrenselleşeme-
yen sosyal devletin, anavatanında da so-
nu gelmiş; İkinci Dünya Savaşı sonrası dö-
nemde, sosyal refah devleti uygulamala-
rının göz kamaştırıcı örneklerine sahne
olmuş bulunan ülkelerde, 1980'lere doğru
sosyal devlet ile demokrasi arasındaki

konsensusun çatırdadığına tanık olun-
muştur.

Neoliberalizm, yıkımla ve felaketle sonuç-
lanmış bir tecrübenin tekrarından ibaret
olmasına karşın, sanki görülmemiş bir
yenilikmişçesine sunulabilmekte; bu ko-
nuda estirilen "değişim rüzgârları"na di-
renenler, "dinozor" durumuna düşmek
tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Neoliberalizmin ülkemizdeki çığırtkanla-
rına soracak olursanız, Kemalizm de Ke-
malist ideolojinin temel unsurlarını oluş-
turan devletçilik ve halkçılık ilkeleri de
eskimiştir; dolayısıyla terk edilmeleri ka-
çınılmazdır. Ne var ki onların bu eskimiş
dedikleri değerlerin yerine koymak iste-
dikleri şeyler, çok daha eskinin hortlatıl-
masından başka bir şey değildir. Örneğin,
Kemalizm, neoliberalizmden kronolojik
olarak daha eski olmadığı gibi, yeryüzü-
nün liberalizmin pençesinde en bunalımlı
dönemlerini yaşadığı bir zaman diliminde
Türkiye'nin yakın tarihinin ekonomik ve
sosyal alandaki en başarılı atılımlarına
damgasını vurmuştur.

Küreselleşme özgürlükçü müdür?

Buna rağmen, Genellikle iddia edilen ve
oldukça yaygın kabul gören anlayış, libe-
ral düzenin, demokrasinin ve özgürlükçü-
lüğün bir önkoşulu olduğu doğrudur.
Kısacası, liberalizm eşittir demokra-
si gibi bir denklem, gerçekte hiç bir ilgisi
olmamasına karşın sürdürülebilmiştir.

Oysa, sunuşumuzun başlangıçlarında,
küreselleşmenin yeni bir imparatorluk
çağının başlaması anlamına geldiğini biza-
tihi küreselleşme yanlılarının itiraflarına
dayanarak ortaya koymuş bulunuyoruz.
Bunlara ek olarak, belirtmek gerekir ki
küreselleşmenin ideolojisi olan neo-

liberalizm, sözcük olarak ifade ettiği anlamın aksine, yeni olmadığı gibi özgürlükçü de değildir.

Öncelikle bilinmelidir ki liberallerin ve neo-liberallerin, ekonomik sosyal yaşamdan devlet çekildiği ve kamusal hizmetler sınırlandırıldığı ölçüde serbest rekabet düzeninin oluşacağı ve işlerlik kazanacağı yolundaki varsayımları, geçerli bir kuramsal temelden yoksun olduğu gibi, asırlardır yaşanmış bulunan tarihsel gerçekler çerçevesinde de doğrulanmış değildir. Serbest rekabet, ancak bazı ders kitaplarında yer almış; gerçek yaşamda gerçeklik kazanmamıştır. Gerçek yaşamda, devlet müdahalesinden ve, kamu kesiminin yönlendiriciliğinden soyutlanmış bir rekabet düzeninin doğal ve kaçınılmaz sonucunun hızlı bir tekelleşme olduğu, kimsenin görmezlikten gelemeyeceği bir tarihsel gerçeklik olarak belirmiştir. Ekonomik yaşamda sermayenin belli ellerde yoğunlaşması sonucunu veren tekelleşmenin, demokrasiye temel oluşturmanın çok uzağında, demokrasiyi çarpıtıcı ve çoğu kez kâğıt üzerinde kalmasına yol açan sonuçları, değişik dönemlerde, değişik toplumlarda yaşanan deneyimlerin ortak yanını oluşturmuştur.

Kaldı ki liberalizmin içerdiği özgürlük kavramının, demokrasinin özünü oluşturan özgürlük özlemiyle örtüşmediğinin; tam tersine, çoğu hallerde çeliştiğinin bilinmesi gerekir. Unutmamak gerekir ki sendika özgürlüğünü yasaklamak üzere 19. Yüzyılda yürürlüğe sokulmuş olan tüm yasalar gibi Fransa'da 1791'de yürürlüğe sokulan *Chapelier* yasasının ve İngiltere'de 1799'da yürürlüğe sokulmuş olan *Corresponding Societies Act* ile 1800'de yürürlüğe sokulmuş olan *Combination Act*'ın gerekçesi, liberal görüş üzerinde temellenmiş bulunuyordu. Bu yasaların

gerekçelerinde, sendika hakkının özgürlükleri sınırladığı, bireysel özgürlük önceliğiyle çelişmeyen tek sözleşme biçiminin bireysel hizmet akdi olduğu savunulmaktaydı.

1970 Sonrasında patlak veren ekonomik krizin sonuçları, neo-liberalizmin doğuşunun gerekçesi olarak kullanıldılar. Gerçekte, neo-liberalizm ile liberalizm arasında özde bir fark yoktur; fark, ortaya çıktıkları tarihsel dönemlerde var olan koşulların aynı olmamasından kaynaklanmaktadır.

Liberalizm, başka pek çok şeyin yanı sıra kamu kesiminin büyümesine karşıydı ve devletin, asgari ölçülerde jandarma ve tahsildar fonksiyonlarıyla sınırlı kalmasını istiyordu; dolayısıyla muhafazakârdı.

Oysa, neo-liberalizm, devletin özellikle Batılı sanayileşmiş toplumlarda sosyal devlet niteliğini kazanmış olduğu ve dolayısıyla, ekonomik ve sosyal yaşamda ağırlıklı bir yer kazanmış bulunduğu bir dönemde ortaya çıktı. Doğası gereği bu yöndeki birikimlere ve kazanımlara karşı çıkması, taşıdığı misyonun öncelikli bir gereği olarak belirdi. Dolayısıyla, bu anlamda muhafazakâr değil; karşı-devrimci bir nitelik sergiledi.

Neo-liberalizmin baş temsilcisi, 1976 yılı Nobel iktisat ödülü sahibi Amerikalı iktisatçı Milton Friedman, ekonomik ve sosyal yaşamda devletin rolünün sınırlandırılması ve kamu kesiminin ağırlığının azaltılması görüşüne haklılık kazandıracak yönde ikinci bir "görünmeyen el" in varlığından söz etmektedir. Friedman'a göre, "Politikada, Adam Smith'in görünmeyen eli ile karşıt doğrultuda işleyen bir görünmeyen el... vardır. Yalnızca genel çıkarı sağlamak için çaba sarfeden bireyler, sağlamak istemedikleri bir özel çıkarı sağlamak doğ-

rultusunda yönlendirilirler."¹³ Dolayısıyla, neo-liberallere göre, kamu kesimini daraltmaktan ve özel çıkar önceliğini sınırsız kılmaktan başka çıkar yol yoktur. Özel çıkara öncelik tanımakta bir sakınca yoktur, çünkü, Adam Smith'in görünmeyen eli, nasıl olursa olsun, özel çıkarı kamusal yarara kanalize etmektedir; buna karşılık, kamusal çıkar önceliğinde ısrar etmek boşunadır; çünkü, nasıl olursa olsun, Friedman'ın görünmeyen eli, kamusal çıkarı özel çıkara kanalize etmektedir.

Neo-liberallerin görüşleri "daha az devlet, daha çok özel teşebbüs"¹⁴ sloganıyla özetlenir. Neo-liberalizmin bizdeki temsilcilerinin, bunun yerine "daha az devlet, daha çok halk" sloganını tercih ettikleri görülmektedir. Bu sloganlarla ortaya konulmak istenen, özel teşebbüse dayalı ekonominin demokrasiyle özdeş olduğu veya onun kaçınılmaz önkoşulu olduğu yolundaki geleneksel liberal görüştür.

Esasen, özel teşebbüsü "hür teşebbüs" olarak nitelendirirken anlatılmak istenen de budur. Nitekim, neo-liberal akımın önde gelen isimlerinden Hayek'in "Esarete Giden Yol"¹⁵ adını taşıyan kitabında ileri sürülen tez de budur. İddiaya göre, kamu kesiminin genişlemesi, kaçınılmaz olarak kolektivist diktaya yol açacaktır.

Gerçekte, bu tür düşünceler, 19. Yüzyıl liberalleri tarafından henüz dev uluslara-

rası tekellerin doğmamış olduğu bir tarihsel dönemde ortaya atıldıklarında doğruluklarının tartışılması çok daha zordu. Buna karşılık, günümüzde uluslararası tekellerin dünyasında, devletin alternatifi- nin, halk olduğunu veya halkın denetimi- ndeki ekonomik girişimler olduğunu söylemek, çok daha az inandırıcı görünmektedir.

Kaldı ki devletin mutlaka ve kaçınılmaz olarak demokrasiyle çelişen bir unsur olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bu noktada, Friedmanizmi, liberal anarşist olarak sınıflandıranların pek de dayanak- sız olmadıklarını düşünmek gerekir.

Gerçekte, devlet, demokrasi için bir güvence de olabilir. Bunun için gerekli olan, kamu kesimin sınırlandırılması veya devletin ortadan kaldırılması değil; demokratikleştirilmesidir.

Özelleştirmenin demokratikleşme getireceği yolundaki kampanyaların bir diğer yönü de, ekonomide özel mülkiyetin ve serbest rekabetin egemen kılınması halinde, ekonomik kararların tüketicilerin "özgür" tercihlerine dayalı olarak verileceği, dolayısıyla siyasal demokrasiye temel olacak bir ekonomik demokrasinin kurulacağı varsayımına dayanmaktadır. Friedman'ın kitabına "seçme özgürlüğü" adını koymasının ardında yatan neden de bu olsa gerek.

Oysa, bu anlamda bir serbest rekabet piyasası gerçek hayatta değil, yalnızca bazı ders kitaplarında mevcuttur ve piyasada kararlar, insanların "özgür" bir biçimde tezahür eden istençlerinin çok uzağında, parasal güce sahip olanların yönlendirmesine göre belirlenir. Örneğin, bir toplumda çoğunluğun süt gereksinimi olmasına karşın, süt gereksinimi olanlar satınalma

¹³Milton and Rose Friedman, *Free to Choose*, Pelican Books, 1980, p. 340.

¹⁴ Bkz: *Bir Başka İktisat* (Derleyen: A. Işıklı), İkinci Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1987, s. 24.

¹⁵ F.A. Hayek, *The Road to Serfdom*, Routledge and Kegan, Londra, 1976.

gücünden yoksunlarsa, yeterli süt üretimi olmaz. Buna karşılık, gerekli satınalma gücüne sahip olan bira tüketicileri azınlıkta da olsalar, bunlardan kaynaklanan talebi karşılamak üzere bira fabrikası kurulabilir. Bu şekilde alınan yatırım kararlarının, çoğunluğun demokratik tercihlerinin ürünü olduğunu, dolayısıyla bu yolla ekonomik demokrasinin sağlandığını söylemek, elbette ki yanlıştır.

Neo-liberallerin demokrasi ve özgürlük yanlısı olarak görünme konusundaki bu titizliklerine karşın, önerdikleri ekonomik modellerin, tüm dünyada, demokrasinin belli ölçüde sınırlanması ve çoğu zaman, Latin Amerika'da görüldüğü üzere askeri diktatörlüklerin kurulması pahasına uygulanabilirlik kazandığı, gizlenmesi mümkün olmayan bir gerçekliktir.

Esasen, zaman zaman, neo-liberalizmin temsilcilerinin bizatihi kendilerinin, demokrasi dışı çözümlerin savunuculuğunu yapmaktan geri kalmadıkları da görülmektedir. Başta Milton Friedman olmak üzere, neo-liberalizmin önde gelen savunucuları, siyasal özgürlüklerin ekonomik büyüme için bir ayak bağı olduğu, buna karşılık, "diktatörlüklerin ekonomide büyük patlamaları hayata geçirebildiği" görüşünde olduklarını gizlemiyorlar.¹⁶

Küreselleşme ve sosyal devlet arasındaki çelişki

Batılı sanayileşmiş ülkeler, içine düştükleri bunalımı aşmak ve emekçi kitlelerden yükselen talepleri savuşturmak amacıyla 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde sosyal devlet kurumlarını hayata geçirmişler ve bundan bekledikleri yararları önemli ölçüde sağlamışlardır. Kuşkusuz, Batılı egemenlerin sosyal devletin hayata geçmesi yolunda tavizler vermelerinde komünizmin emekçi kitlelere yönelik vaatlerinin cazibesinden duyulan kaygı da önemli bir rol oynamıştır.

Sosyal devletin doğuşu, liberal görüşe duyulan güvenin temellerinin sarsılması sonucunda mümkün olabilmıştır. Liberal görüşe karşı, iktisadi doktrinler yelpazesinin çok değişik dilimlerinden 19. yüzyıl boyunca da çok önemli eleştiriler yöneltilmiş; ancak, bunların etkileri vakitsiz öten horoz örneğine benzer sonuçlara varmıştı. Liberal düşünceye karşı eleştirilerin ciddiye alınmaları ve etkili olabilmeleri için pek çok bunalımın ardından 2. Dünya Savaşı felaketinin de yaşanması gerekmiştir. Sonuçta, vakitli öten horoz rolü İngiliz iktisatçısı Keynes'e düşmüştür. Keynesçi kuram, sosyal devlete yeşil ışık yakacak biçimde yorumlanmış ve bu yönde belirleyici etkiler doğurmuştur.

Bu arada, Keynes öncesi Keynesçileri de unutmamak gerekir. Amerikan devlet adamı Roosevelt bunlardan biridir ve uyguladığı New Deal politikası ile Keynesçi kurama uygun, devletin müdahaleci ve düzenleyici rolüne ağırlık veren bir iktisat politikası sergilemiştir.

Atatürk'ün ekonomik ve sosyal politikasını, sanayileşme öncesi bir toplumda uygulama alanı kazanmış olması dolayısıyla, sanayileşmiş ülkelerde ortaya

sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkmış olan sosyalist akımlarla tıpatıp benzerlik içinde görmek olanağı yoktur. Ancak, şurası tartışılmaz bir gerçektir ki Atatürk, 19. Yüzyıl liberalizminin Avrupa'yı ne denli felaketlere sürüklediğini çok iyi görmüş; bu nedenle, izlenmesine öncülük ettiği yolun liberalizmden farklı olduğunun altını ısrarla çizmiştir. Bu nedenledir ki konuşmalarında, "bizi yutmak isteyen kapitalizme ve bizi mahvetmek isteyen emperyalizme" karşıt bir doğrultuya işaret ederek "emeğiyle geçinen zavallı bir halk" olmanın gerektirdiği bir yapılanmayı hedeflediğini ortaya koymuştur. Hepsinden önemlisi, altı ok halinde belirlediği hedefler arasına halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ilkelerini koymak suretiyle, ekonomik ve sosyal felsefesinin özünü hiç bir tereddüde yer bırakmayacak bir biçimde özetlemiştir. Böylelikle belirlediği yol, liberalizm ile taban tabana zıttır ve devlet müdahaleciliğinin ve düzenleyiciliğinin önemini Keynes'ten çok önce kavrayıp, hayata geçirmek suretiyle ileri görüşlülüğünü bu alanda da kanıtlamıştır.

Evrensel düzeyde Keynesçiliği tahtından indirmiş; "devleti küçültmek" doğrultusunda çılgınlıklar atarak kamu girişimciliğine ve sosyal devlete karşı bir savaş başlatmış bulunan küreselleşmeciler, bu konuda da öncelikle Kemalizm ile Cumhuriyet ile hesaplaşmak ihtiyacını duyuyorlar. Küreselleşmenin kaçınılmaz uzantısını oluşturan özelleştirme çabalarından tutunuz, parasız eğitime karşı sürdürülen kampanyalara kadar, küreselleşmenin ayrılmaz sonuçlarını oluşturan her ters adım, ister istemez Kemalizm'in kazanımlarını tahribe yönelmiş oluyor; dolayısıyla, temelinde Kemalizm ruhunun yattığı engellere çarpması kaçınılmaz oluyor.

Böylece, küreselleşmenin demokrasinin yanı sıra sosyal devleti de hedefleyen saldırıları, Kemalizm ile ve onun ayrılmaz bütünleyicisi olan Türkiye Cumhuriyeti ile zorunlu bir hesaplaşmayı gündeme getiren ayrı bir unsur oluşturuyor.

Bu nedenledir ki ülkemizde 1994'te 5 Nisan kararlarını alarak neoliberal saldırıya yeni bir dönemeç kazandırmış olanlar adına, "son sosyalist devleti yıktık" açıklamasının yapılmış olması, çok da anlamsız değildir.

Sömürünün Uluslararasılaşması

70'li yıllarda baş gösteren ekonomik bunalımın üstesinden gelme iddiasıyla dayatılan yeni liberal yeniden yapılanma modelleri, bunalıma çözüm getirememiş; üstelik bunalımın temelinde yatan uluslararası gelir adaletsizliğini büsbütün artırmıştır.

Bugün yeryüzünde daha önceki sömürge dönemlerinin hepsini geride bırakacak ölçüde Güney'den Kuzey'e doğru bir kaynak akımı başlatılmıştır.¹⁷ "Böylece 1982-1990 yılları arasında sekiz yılda, yoksullardan zenginlere doğru, yalnızca borç servisleri yoluyla, 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Amerika'nın Avrupa'ya yaptığı Marshall yardımlarının sekiz katı tutarında bir gelir transfer edilmiştir. Yoksul borçlu ülkelerdeki ortalama bir yurttaş, alacaklı bir OECD ülkesindeki ortalama yurttaştan 55 defa daha yoksul olduğundan İbu sü-

¹⁶ Bu konuda *Business Week*'te yayınlanan yazılardan alıntılar için bkz: "Demokrasi ile ekonomi arasında kara kedi mi var?", *Milliyet*, 3.6.1993

¹⁷ Susan George, *The Debt Boomerang*, Pluto Press, Londra, 1990, s.XVII.

reç] taştan kan çıkarmaya benzemek-
te"dir.¹⁸

1960'ta, dünya nüfusunun en zengin ülke-
lerde yaşayan yüzde 20'sinin zenginliği en
yoksul ülkelerde yaşayan yüzde 20'sinin
30 katı iken, 1995'te 82 katı olmuştur.¹⁹
Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünya
nüfusunun en zengin yüzde 20'si dünya
gelirinin yüzde 82'sini alırken, en yoksul
yüzde 20'si yalnızca yüzde 1,4'ünü almak-
tadır. 1996'da, 358 adet dolar milyarder-
inin servetlerinin toplamı, yeryüzü nüfu-
sunun en yoksul yüzde 45'inin yıllık gelir-
lerinin toplamına eşittir.²⁰ Bir başka he-
saplamaya göre, dünyanın en zengin 200
kişisinin serveti, iki milyar insanın gelirle-
rinin toplamından daha fazladır.²¹

Sorunun önemi, uluslararasılaşmış ve her
türü kamusal denetimin dışına çıkmış
olan sermayenin, vergi sorumluluğundan
kurtulmanın yolunu da bulmuş olmasıyla
büsbütün artmıştır. Oysa, Birleşmiş Millet-
ler verilerine göre dünya zenginliğinin
yarısını elinde bulunduran 400 milyarde-
rin yüzde 4 oranında vergilendirilmesi
mümkün olsa, yeryüzündeki yoksulluk ve
sağlık sorunu kökünden çözülmüş olabile-
cektir.²²

Bütün bunların anlamı, sömürgeciliğin
değişik kılıklara bürünmüş olarak ve fakat
eskiğini aratmayacak boyutlarda kabarmış
olmasıdır.

Bir başka açıdan bakıldığında, kapitaliz-
min temel çelişkisinin veya sömürü ilişki-
sinin ekseninde derin bir kayma meydana
geldiğini söyleyebiliriz. Uluslararası dü-
zeydeki gelir adaletsizliği, her bir ulusun
kendi bünyesinde mevcut olan gelir ada-
letsizliğini kat kat gerilerde bırakan bo-
yutlara ulaşmıştır.

Yeryüzünün yoksulları ile zenginleri ara-
sındaki uçurum, işyeri, işletme, işkolu ve
hatta ulusal düzeydeki işçi ve işveren ara-
sındaki dengesizliği gölgede bırakacak bir
önem ve belirleyicilik kazanmıştır.

Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki
tek kutuplaşmış olan dünyada Doğu-Batı
çelişkisi de ortadan kalkmış bulunuyor.
Böyle olunca, geride kalan ve asıl önem
taşıyan çelişki, bilinen ve tarihsel olarak
tümüne öngelmiş bulunan çelişkidir. Bu
çelişki, emperyalizm ile mazlum milletler
arasındaki çelişkiyi de içeren bir çelişkidir.
Bu çelişki, küreselleşmiş olan sermaye ile
yeryüzünün emekçi çoğunluğu arasındaki
çelişkidir.

Kumarhane Kapitalizmi

Yeni Dünya Düzeninde sermayenin uğra-
dığı değişiklik, yalnızca tekelleşmekten ve
dev boyutlara erişmekten ibaret kalma-
mıştır. Sermaye, bu nicel değişiminin yanı
sıra çok derin bir nitel değişikliğe de uğ-
ramıştır.

Hiç bir kamusal ve demokratik denetimin
ulaşamayacağı büyüklüğe ulaşan sermaye,
zincirlerini koparmış bir canavara dönüş-
müş, kârdan başka bir öncelik tanımama
ayrıcalığını elde etmenin sarhoşluğuyla,
yeryüzünde, o borsadan bu borsaya atla-
yarak, kol gezmektedir. Böylece üretme-
yen, iş alanları yaratmayan, ama sınırsız

kâr elde etme olanağına kavuşmuş bulu-
nan bir sermaye türü ortaya çıkmıştır.
Faiz, repo, borsa oyunları, döviz ticareti
gibi değişik kılıklarda ortaya çıkan faali-
yetlerin ürünü olan bu sermaye türünün
ortak özelliği spekülâtif olmasıdır.

Keynes'in yıllar öncesinden işaret etmiş
olduğu ve "*casino capitalism*" (kumarhane
kapitalizmi) olarak isimlendirdiği bu du-
rum, günümüzün reddedilmez ve belirle-
yici bir gerçekliği haline gelmiş bulun-
yor.

Kumarhane kapitalizminin temel özelliği,
spekülâtif kazançların giderek ağırlıklı bir
yer kazanmasıdır ve bugün de görünen
bundan başkası değildir. Yeryüzünde her
gün 2000 milyar dolar para el değiştir-
mekte, bu miktarın ancak yüzde 5'i reel
mal ve hizmet alışverişi için yapılmakta-
dır; geri kalan tümü spekülâtif harcamala-
ra gitmektedir.²³ Dünya'daki tüm ekono-
mik faaliyetin dörtte birinden fazlası 200
tane işletmenin elinde bulunmaktadır.
Ancak, bu 200 işletme, dünya faal nüfu-
sunun yalnızca yüzde 0,75'ine iş olanağı
sunmaktadır.²⁴

Ülkemiz, bu evrensel ölçekli dönüşümün
dışında değildir. İstanbul Sanayi Odasının
her yıl yenilediği anket araştırmasının
sonuçlarına göre, İstanbul'daki en büyük
500 firmanın toplam gelirleri içinde "sınai
faaliyet dışı kazançların" (yani, spekülâtif
kazançların) payı, yüzde 90'a yaklaşmıştır.

Spekülâtif kazançların diğer kazanç türle-
rini ezip geçen bir büyüme göstermesi,
sınai sermaye kesiminden de bazı feryat-
ların yükselmesine yol açacak boyutlara

varmıştır. Nitekim, bu kesimin önde gelen
temsilcilerinden Halit Narin'in, 28 Kasım
1998 tarihinde gazetelerde yer alan açık-
lamasında, 6 en büyük bankanın 6 aylık
kârlarının toplamının, 100 en büyük şirke-
tin yıllık kazançlarının toplamından daha
büyük olduğunu ifade ettiğini görmüş
bulunuyoruz.

Kaynağı üretim olmayan bu tür kazançlar
nereden karşılanmaktadır? Bu sorunun
yanıtını görmek için 2000 yılı bütçesine
kabaca bir göz atmak yeterlidir.

2000 yılı bütçe rakamlarına göre, yıllık
gider toplamının yüzde 45'i faiz ödemele-
rine ayrılmıştır. Vergi gelirlerinin nere-
deyse tamamına yakını faiz ödemelerine
gitmektedir. Bütün bu gerçeklere karşın,
gene de "kara delik" olarak nitelendiren-
ler, bütçeden yalnızca yüzde 6'lık bir pay
alan sosyal güvenlik kurumları olmaktadır.

Spekülâtif kazançların böylesine büyük
bir pay oluşturmaları, geleneksel bölüşüm
tablosundan ciddi biçimde ayrılan bir
durum ortaya çıkarmıştır. Günümüzdeki
sömürü ilişkisi üzerindeki etkileri baki-
mindan, 19.yüzyıldan miras kalan toplu
pazarlık, grev gibi mekanizmalar büsbü-
tün yetersizleşmektedir. Artık, yaratılan
değerden en büyük ve kayda değer payı
alanlar genellikle toplu pazarlık masasında
yer almamaktadırlar. Onlar, çoğu zaman
ülke içinde de değillerdir. Çünkü, yaratı-
lan değerden en büyük payı alanlar, işçi
istihdam eden işveren konumundaki
sermayedarlar değildir. Kumarhane kapi-
talizmi koşullarında aslan payını alanlar,
spekülâtif kazanç sahipleri olmaktadır ve
onları, geleneksel mücadele yöntemleriyle,
gelirin yeniden dağılımı sürecine dahil
etmek olanağı yoktur.

²³ L'Autre Davos, age, s.96.

²⁴ I. Ramonet, Géopolitique..., age, s.61.

Kumarhane kapitalizminin doğuşunun en önce ve en belirgin bir biçimde kendisini gösteren bir diğer sonucu da işsizliktir. Üretmeden, istihdam yaratmadan kazanmanın yollarını bulan sermaye, kanını emdiği canlıların ortasında kanatlarını boşluğa geren bir yaratık gibi büyürken, etrafındaki işsizleşen ve yoksullaşan kitlelerin sayısını hızla büyötmektedir.

Bu durum, yalnızca acımasız krizlere sahne olan Latin Amerika veya Uzak Doğu ölkelerini değil, metropol ölkelerini de kapsayan bir yaygınlık kazanmıştır. İşsizlerin sayısı, OECD ölkelerinde 40 milyonu aşmıştır. OECD ölkelerinde, 1970-1996 yılları arasında, nüfus artışı hemen hemen sıfır düzeyindeyken işsizlerin sayısı üç kat artmıştır.

ABD'de işletmeler, rekabet koşullarını düzeltmek gerekçesiyle, çalıştırdıkları işçi sayısında büyük ölçekli kısıntılara gitmektedirler. Hiç işçi çıkarmamakla ün yapmış olan IBM, bir çırpıda 40 000 işçinin işine son vermiştir. Fransa'da 1996'da her ay işine son verilenlerin sayısı 35 000'i aşmıştır.²⁵ Bazı ayrıcalıklı çalışanlar için ömür boyu istihdam garantisi sağlayan Japon işletmecilik modeli, tarihe malolmuştur.

19. Yüzyıl kapitalizmi, geniş yığınları proleterleştirmiş; emeğinden başka satacak şeyleri olmayanların oluşturduğu bir işçi sınıfının doğuşuna ortam hazırlamıştı. Öyle görünüyor ki yeni bir binyılın eşiğinde boy vermekte olan kumarhane kapitalizmi, insanlara, emeklerini dahi satmak olanağı tanımayan bir dünya sunmaktadır.

²⁵ J. Ramonet, *Géopolitique...*, age, s.63.

Yeni Dünya Düzeninde Sendikacılık

Halkımızın bir sözü vardır: "Et kokarsa tuz var; tuz kokarsa ne var?" denilir.

19. Yüzyılın büyük düşünürleri, sendikaları, yalnızca kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunların çözümü için değil; kapitalizmin son bulması için de gerekli ve kaçınılmaz ilk adımlar olarak görmekteydiler.²⁶ Yeni Dünya Düzeni koşullarında, sendikaları bu görevlerini yapamayacak konuma indirgemek yönünde bazı nedenler ortaya çıkmış görünüyor.

Yeni Liberal iktidarlar, uyguladıkları yapısal uyum politikalarıyla işsizliği görölme-miş ölçülerde artırırken, sendikaları baskı altında tutmak ve zayıflatmak konusunda da etkin bir silaha kavuşmuşlardır. Yeni liberal politikaların uygulandığı her yerde sendikacı işçi kitlesi, sendikası düşük ücretle çalışmak veya sendikacı kalmakta direnerek işsiz kalmak arasında bir tercihe zorlanmıştır. Bu çaresizlik ortamı sayesinde ki Reagan, hava trafik kontrollerinin grevini, Demir Leydi de Arthur Scargill'in önderliğindeki madencilerin genel grevini başarısızlığa uğratarak sosyal devlet karşıtı politikalarının yolunu açmışlardır.

Sendikacı işçi kitlesi üzerindeki ekonomik baskılar, ölkelerin koşullarına göre değişen başka bazı yöntemlerle eşlenmiştir.

²⁶ "[Sendikalarda] gerçekte söz konusu olan; görünüşte söz konusu olandan -yani, ücretin belirlenmesinden- ibaret olsaydı ve sermaye ile emek arasındaki mevcut ilişkiler ebedi olsaydı, bu birleşmeler gerçeklerin zorunluluğu karşısında başarısızlığa uğradı. Fakat onlar işçi sınıfının birleşmesine ve sınıf çatışmalarıyla birlikte eski toplumun tümüyle yıkılmasının hazırlanmasına hizmet ederler." Karl Marks, *Travail salarié et capital* (1891), Pekin, 1982, s.82.

Latin Amerika'da örnekleri görölün dikta-törlük rejimlerine özgü uygulamalar ve cinayetler, bu yöntemlere dahildir. Bizde bu durumun örnekleri 12 Eylül uygulamalarında doruğa ulaşmıştır. Ayrıca, 12 Eylül öncesinde DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in, daha yakın tarihlerde Türk-İş Genel Sekreteri Şemsi Denizer'in öldürölmeleri ve 1 Mayıs 1977 katliamı gibi olaylar, sendikalar üzerindeki baskıcı uygulamaları bütünlemiştir.

Sovyet sisteminin çökmesinin ve dünyanın tek kutuplaşması olarak ifade edilen koşulların da egemen sınıfların sendikalar karşısında izledikleri politika üzerinde yansımaları olmuştur. Kabul etmek gerekir ki geçmişte Bolşevik devrimini Dünya'ya ve özellikle de Batıya ihraç etme yönündeki çabalar, Batılı ölkelerin kapitalistlerini ve onların güdümündeki iktidarları derinden etkilemiştir. Batılı egemenler, kapılarını çalan devrim tehlikesinden kurtulabilmek için işçilerinden yükselen talepler karşısında daha tavizkâr olmak yolunu seçmişler; böylece, sosyal devletin doğuşu karşısında daha az engel oluşturan bir tutum izlemek zorunda kalmışlardır.

Sendikacılık da bu çerçeve içinde yerleşiklik kazanabilmiştir. Üstelik, en belirgin örnekleri Amerikan sendikacılığının yakın tarihinde bolca görölldüğü üzere, sendikalar çoğu zaman uluslararası düzeyde Batılı egemenlerin anti-komünist mücadelelerinin bir aracı olarak işlev görmüşlerdir. Dolayısıyla, Sovyetlerin çökmesinin Batılı egemenlerin sendikalara ihtiyacının ve hoşgörölünün sınırlarını daraltan sonuçlar doğurmuş olması doğaldır. Bu durumu, Türkiye'nin NATO'nun ileri karakolu olarak taşıdığı önemin ortadan kalkmasına benzetebiliriz.

Bütün bu nedenlerin sonucu olarak, İsveç, Danimarka gibi bir kaç ölkede hariç tutulacak olursa, sendikalaşma oranındaki düşüşün genel bir eğilim olduğunu söyleyebiliriz. Sendikalaşma oranının (sendikacı işçi sayısının toplam işçi sayısına oranı olarak) 1980-1994 yıllarında Avustralya'da yüzde 48'den yüzde 35'e, Fransa'da yüzde 18'den yüzde 9'a, Hollanda'da yüzde 35'den yüzde 26'ya, İngiltere'de yüzde 50'den yüzde 34'e, ABD'de yüzde 22'den yüzde 16'ya düştüğü görölmemektedir.²⁷

Ölkemizde de, Çalışma Bakanlığı verilerine göre, sendikacı işçi sayısının sigortalı işçi sayısına oranı 1980'den günümüze gelinceye kadar, genelde yüzde 50 civarındayken yüzde 16'ya kadar düşmüştür. Bu oran, kamu kesiminde yüzde 80'den fazlayken yüzde 60'ın altına, özel kesimde ise yüzde 30'a yakınken yüzde 6 civarına düşmüştür.²⁸

Sendikacılık, uluslararası düzeyde, Yeni Dünya Düzenine başlıca üç ayrı eğilim halinde kümelenmiş olarak girmişti.²⁹

Bunlardan birincisi DSF(Dünya Sendikalar Federasyonu- WFTU) tarafından temsil edilmekteydi. Esas olarak Sovyet sendikalarıyla Sovyetlere bağlı ölkelerin sendikalarının ve Batı'nın komünistlerin denetimi altında bulunan bazı büyük sendika merkezlerinin katılımıyla oluşan DSF, Sovyetlerin çöküşüyle ve Doğu Blokunda ilk ör-

²⁷ OCDE(OECD), *Perspectives de l'Emploi*, Juillet 1997, Paris, 1997. S.78.

²⁸ '97-'99 petrol-İş, s.713.

²⁹ Bkz. A. Işıklı, "Uluslararası Sendikal Örgütler", Cahit Talas'a Armağan, MB Vakfı Yayınları:9, Ankara, 1990, s:293-310.

neği Polonya'da ortaya çıkan, Dayanışma Hareketi türünden oluşumların etkisiyle neredeyse silinme noktasına varacak ölçüde zayıfladı.

Öte yandan, DSF bünyesinde yer alan ve önemli ölçüde komünistlerin denetimi altında bulunan İtalya'nın büyük sendika merkezlerinden CGIL, DSF'yi 1973'te toplanan 9. Kongresinde terk etmişti. Fransa'nın en büyük sendika merkezi de komünist ağırlıklı CGT de DSF'den ayrılmış ve 16 Mart 1999'da UHİSK (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu-ICFTU) üyesi olmuştur.

Bu gelişmelerin sonucunda zayıflayan DSF'nin 25-28 Mart'ta Yeni Delhi'de yapılan Kongresi, bazı Hintli, Arap, Latin Amerikalı, Rus sendikalardan oluşan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Diğer merkezi oluşturan ve başlangıçta Hristiyan sendikaları bünyesinde toplanan DEK (Dünya Emek Konfederasyonu-WCL,CMT)³⁰ bünyesindeki laikleşme eğilimi, 1960'lı yıllarda başlamıştı. Hristiyan sendikacılığın varlık nedeni kazanmasında, komünizmin yayılması karşısında Hristiyanlıktan yararlanma eğilimlerinin ağır bastığı bilinmektedir. Dolayısıyla, Yeni Dünya Düzeni koşullarında, "yeşil kuşak" teorisi gibi, Hristiyan sendikacılık akımının da önemli bir varlık nedenini yitirdiği düşünülebilir.

Bu iki merkezin zayıflamakta olmasına karşın, UHİSK (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu-ICFTU) görece olarak gelişen veya en azından varlığını koruyan bir merkez niteliğindedir. UHİSK'nun üye-

rinde giderek Amerikan sendikalarından çok, Batı Avrupa sendikalarının ağır bastığını söyleyebiliriz. UHİSK, ASK(Avrupa Sendikalar Konfederasyonu-ETUC) ile eşgüdüm ifade eden bir etkinlik içindedir.

Ülkemizden Türk-İş, 1960'dan bu yana UHİSK üyesidir. Türk-İş 1988'de ASK'a da üye olmuştur. DİSK ise 1985'te UHİSK ile birlikte ASK üyeliğine de kabul edilmiştir. 1997'de KESK ve Hak-İş, hem UHİSK'na ve ASK'a üye olmuşlardır. Hak-İş'in üyeliği, tüzüğüne laiklik ilkesini koyma taahhüdünde bulunması sonucunda mümkün olabilmektedir.

UHİSK'nun, 3-7 Nisan 2000 tarihinde toplanan kongresinde "küreselleşme ve dayanışma" teması ağırlıklı bir yer tutmuştur ve, "sosyal adaletin küreselleşmesi" söyleminin vurgulandığı bir platform olarak işlev görmüştür.

Genel olarak sendikacılık hareketinde görülen bu değişmelere ek olarak, Yeni Dünya Düzeni koşullarında yeni bazı arayışların varlığından da söz edilebilir. Bu çerçevede "korporatist işlevsellikten bağımsız toplumsal güce" doğru "yeni enternasyonalizm" eğilimlerinin varlığına işaret edilebilir.³¹ Ancak, bütün bu gelişmelerin, Yeni Dünya Düzeninin emek ve demokrasi karşıtı yönde dönen çarklarını etkileyecek güce eriştiklerini söylemenin uzağında bulunduğumuz da bir gerçektir.

Dünyanın kaderinin belirlenmesinde Batı sendikacılık hareketinin önemi yadsınmaz. Ne var ki Batı sendikacılık hareketi, tarih boyunca bir sapmadan bir başka sapmanın çıkmazına yuvarlanarak zaman

geçirdikten sonra, şimdi de *Blaireci* "yeni sol"un veya Avrupa merkezli bir başka eğilimin yörüngesine girmekten başka bir şey yapabilecek güce sahip görünmemektedir.

Bu nedenledir ki çoğu zaman, Batılı sendikaların yoksul ülkelerin emekçilerinin sorunlarına olan ilgileri, kendi Batı merkezli çıkarlarının gözetilmesi amacının üstüne çıkamamaktadır. Örneğin, başka ülkelerdeki düşük ücretlere veya çocuk işçi istihdamına karşı çıkmaları, rakip ülke mamullerinin fiyatlarının artması yüzünden kendi ülkelerindeki üretimin daralmasını ve işsizliğin artmasını veya kendi ülkelerindeki sermayenin ucuz emek peşine düşerek kaçmasını önlemek gibi amaçlarla sınırlı kalmaktadır. Buna karşılık, kendi dışlarındaki ülkelere dayatılan ve işsizliğin de her türlü sömürünün de gerçek kaynağını oluşturan yeni liberal politikalara karşı aynı duyarlılığı ve tepkiyi gösterdiklerini görmek mümkün olamamaktadır.

Oysa, meselenin özü, Batı sendikacılığında, Dünya emekçileriyle içtenlikli ve etkin bir dayanışma kurma yolunda yeterli bilincin oluşmasıyla derinden bağlantılıdır. Unutmamak gerekir ki 1970'li yıllardan bu yana süregelen bunalımın temelinde de ve dolayısıyla Batı'da sosyal devlet ile demokrasi arasındaki konsensusun çökmesinde de belirleyici olan gerçek, yoksulluk ve adaletsizlik içinde yüzen bir dünyada, Batı toplumlarını birer refah adacığı olarak yaşatmanın olanaksızlığıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

1. Yılların çileli birikimleriyle oluşturulmuş bulunan kamu mallarını satarak hiçbir

soruna çözüm bulunamaz. Bu yolda ısrar edilmesi, sorunları çok daha ağırlaştıracaktır. Özelleştirmelerin şiddetle ve kesinlikle karşı-sındayız. Özellikle, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik alanlarında değişik isimler altında gerçekleştirilen özelleştirmelerin söz konusu alanlarda tam bir çöküş anlamına geldiğinin bilincindeyiz.

2. Yalnızca, özelleştirmelere karşı çıkarak özelleştirme yönündeki gidişi durduramayız. Kamunun daha demokratik ve daha sosyal adaletçi bir yapılanmanın ana unsuru olmasını sağlamak da emekçilerin ve en başta da örgütlü emekçilerin görevi olmalıdır.
3. İşçiler ve sendikalar tüm emekçi kesimlerin yararına olan amaçlar doğrultusunda mücadele ettiklerini, herkese anlatmalıdırlar. Sendikasız emekçiler, özelleştirmenin sendikalıların ayrıcalığına son vermek için gerekli olduğu yolundaki propagandaların tutsağı olmaktan kurtarılmalıdırlar.
4. Her şey önce yozlaştırılmakta, sonra da bu yozluk, halk yararına atılımları ve birikimleri tahrip yolundaki politikalara dayanak yapılmaktadır. Özelleştirme, pek çok kesime bu yolla kabul ettirilebilmiştir. Bankaları ve ekonomiyi siyasetten arındırma iddiasının, son zamanlarda yoğunlukla tekrarlanması da benzer bir durum oluşturmaktadır. Bizler, uluslar arası sömürücü çevrelerin emrindeki siyasete karşıyız; ancak, emekten ve halktan yana bir siyasetin oluşumu yönündeki siyasal sorumluluklarımızın gereklerini yerine getirmekte sonuna kadar kararlıyız. Tüm ekonomik kararların halktan yana bir siyasetin ürünü olması yolundaki kararlığımızdan vazgeçemeyiz.
5. Halkımız, yararlanmadığı bir dış borcun yükü altında ezdirilmektedir. Borçtan kimler yararlandıysa onlar ödemelidir. Borçların ödenmesini de kalkınmayı da karşı-

³⁰ Bu örgütün adı, daha önceki çalışmalarında DİK(Dünya İş Konfederasyonu) olarak tercüme edilmişti.

³¹ Metin Özügürlü, "Sendikacılık Hareketinin Krizi ve Yeni Gelişmeler", SBF Dergisi (basılmakta).

layacak kaynak vardır. Bunun için ona buna el açmaya ve bu yüzden ulusal çıkarlarımızdan tavizler vermeye gerek yoktur. Halkın alın terinin ve göz nurunun ürünü olan, ancak dar bir ayrıcalıklı kesimin istifadesinde bulunan değerlerin servet vergisi yoluyla halk için vergilendirilmesi, er geç, reddedilmesi mümkün olmayan bir zaruret olarak ülkemiz gündemine gelecektir.

6. Türkiye, uluslararası sermayenin at oynattığı bir kumarhane olmaktan kurtarılmalıdır. 22 Şubatta görüldü ki uluslararası sömürücüler, birer yıl ara ile dayattıkları sözde kurtarma reçeteleri sayesinde bir çırpıda ülke zenginliğinin %40'ını çarpıp götürmüşlerdir. Bu ülke bizimdir. Bizim işgücümüzün karşısına aşılmaz vize duvarları dikmiş olanlar, ellerini kollarını sallayarak ülkemize sermaye sokup, kat kat fazlasını geri çekmek ayrıcalığına sahip olmamalıdır. Döviz kontrolü doğal ve kaçınılmaz bir görevdir.

7. Avrupa Birliği'ne girmek hayaliyle, Sevr tahrikçiliğine alet olamayız. Ülkemizde demokrasiye de, insan haklarına da gerçeklik kazandıracak olan, öncelikle biziz. Demokrasiyi ve insan haklarını her zaman, her yerde tahrip etmiş olanlar, uluslar arası sömürgeci-ler ve onların hizmetinde olanlardır. Demokrasi ve insan hakları, onların sayesinde değil; onlara rağmen, korunacak ve geliştirilecektir.

8. Avrupa, anlaşmalarla taahhüt ettiği serbest dolaşım hakkımızı tanımazken, biz Gümrük Birliğine girmekle tek taraflı olarak tüm kozlarımızdan ve avantajlarımızdan vazgeçmiş bulunuyoruz. Gümrük Birliği anlaşmasını iptal etmek ve Gümrük Birliğinden derhal çıkmak zorundayız.

9. Dış ilişkilerimizi Avrupa Birliği kapısına kilitleyemeyiz. Başta komşularımız

olmak üzere, tüm ülkelerle çıkarlarımızla çelişen tüm bağlardan kurtulmuş olarak özgürce ve barış ve dostluk temelinde ilişkiler kurmalıyız.

10. Emekçi halkın birliğine hiçbir şey gölge düşürmemelidir. Halkı birbirine düşman yapmayı amaçlayan ve esas çelişkiyi örtüleyen bir takım yapay çelişkilerin oluşturulmasına hizmet eden, her türden ırkçı tahriklere ve din sömürüsüne inançla ve kararlılıkla karşı çıkmalıyız.

OKNOS : emek politikaları

TARIMDA YAPISAL UYARLAMA TÜRKİYE'NİN ÇIKARINA MI ?

**PROF.DR.OĞUZ OYAN
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ**

Bu yazıda 1980 sonrasında Türkiye'nin IMF-DB (Dünya Bankası) gözetiminde yöneldiği dönüşümün Türkiye tarımını nereye götürdüğü sorgulanacak ve farklı çıkış yollarının varlığına işaret edilecektir. Bu kapsamda, tarımsal destekleme politikalarının mevcut biçimleri ve yakın tarihli evrimi ile 2000 yılından itibaren içine girilen yeni sürecin karşılaştırmalı tahlili yapılacaktır. Aralık 1999 ile Aralık 2000 arasındaki bir yıllık süreçte IMF ve DB'na verilen toplam 5 Niyet Mektubunda tarıma ilişkin taahhütlerin Türkiye için nasıl bir gelecek hazırladığı bu yazının ana tartışma konusunu oluşturacaktır.

Bir başlangıç uyarısı olarak, istikrar programı ile yapısal uyum (veya uyarılama!) programı (YUP) arasındaki sıkı bağlantıya dikkat çekmek gerekir. Türkiye'nin 1999 sonunda uygulamaya soktuğu üç yıllık programın asli hedefinin enflasyonu önlemek olduğu, yapısal uyum yönlü düzenlemelerin ise bu asli hedefin bağımlı

bir değişkeni olduğu kamuoyuna benimsetilmeye çalışılmıştır. Oysa gerçek durum bunun tam tersinde gözükmemektedir. Programın asli unsuru YUP olup bunu kitlelerce kabul edilebilir kılınması için bir istikrar hedeflemesine gereksinim duyulmuştur. Bunun somut bir kanıtı Şubat 2001 krizi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Programın istikrar ayağı çökmüş olmasına rağmen, YUP kapsamındaki "acil yasal düzenlemeler"den asla vazgeçilmemiştir. Nitekim, yeni bir istikrar programının makro-ekonomik hedeflerinin kesinleşmesi Nisan 2001 sonuna bırakılırken, 15 Mart tarihinde ithal Devlet Bakanımız tarafından açıklanan "Programın Genel Stratejisi" başlıklı metin esas olarak tarım dahil yapısal dönüşüm meselesine ve "acil yasal düzenlemeler"e vurgu yapmaktadır. Gelişmiş ülkeler bloğu adına hareket eden uluslararası finans kuruluşlarının "yapısal dönüşüm" konusundaki ısrarları dahi, Türkiye'nin gelişmiş dünyaya bağımlı bir ekonomi olarak eklemlendirilmesi niyetlerini açığa vurmaktadır.

IMF-DB Gözetiminde Yeniden Yapılandırma

IMF ve ikiz kardeşi DB'na verilen niyet mektupları nasıl bir Türkiye ve nasıl bir tarımsal yapı öngörmektedir? Kabul etmek gerekir ki, uluslararası finans ikizleri ile onlardan çok ayrı düşünmeyen Türkiye'nin siyasetçisi ve ekonomi bürokrasisi, niyetlerini perdelemeye gerek duymamaktadırlar. IMF ve WB'a verilen ve kamuoyuna açıklanan 5 niyet mektubundan 4'ü tarıma ilişkin yeniden yapılanmaya önemli bir yer ayırmakta ve gelecek planları konusunda yeterince açık bir dil kullanılmaktadırlar¹.

1. Niyet Mektuplarında Tarıma İlişkin Niyetler ve Gerekçeleri

9 Aralık 1999 tarihinde IMF'ye verilen ana Niyet Mektubunda (nm1) şu ifadeler yer almaktadır: "Reform programımızın orta vadeli amacı var olan destekleme politikalarını safhalar halinde ortadan kaldırmak ve fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir" (Hazine/I: xiv).

Pek adetten olmadığı halde DB'na da verilen 10 Mart 2000 tarihli Niyet Mektubu (nm2) da aynı kararlılığı vurgulamaktadır: "Tarım alanında, Hükümet, büyümenin desteklenmesi ve tarımsal destekleme politikalarının bütçe ve tüketiciler üzerindeki yükünün azaltılması için geçmişe kesin bir set çekme niyetindedir. Orta vadeli hedef, hükümetin sübvansettiği girdi, kredi ve temel mahsullerdeki fiyat desteklerine dayanan mevcut sistemin, zaman içerisinde küçük çiftçileri giderek daha fazla hedefleyecek doğrudan gelir desteği programı ile değiştirilmesidir" (Hazine/II: 52). Aynı metinde, "tarımsal reform programı, devletin tarımsal üretim ile tarımsal sanayi üretiminde doğrudan bir rol almaktan çekilmesine yönelik orta vadeli hedef doğrultusunda, sektördeki devlet varlıklarının ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesini kapsamaktadır" (ibid.: 54) ifadesiyle özelleştirmenin de temel hedeflerden biri olduğu vurgulanmaktadır.

Burada örtük olarak belirtilen hedeflerden biri, programın "kamu sektörü temel fazlasını mümkün olduğunca yüksek tutmak"tır. Bir başka ifadeyle, tarımsal dönüşüm, kamunun üzerindeki maliyetleri azalttığı ölçüde amaç fonksiyonları içinde yer almaktadır.

Niyet mektuplarında tarıma ilişkin yeniden yapılandırmanın gerekçelerine topluca bakılırsa, bunların, geçilmesi öngörülen yeni modelin (doğrudan gelir desteğinin) erdemlerinden ziyade, mevcut destekleme modelinin "kötülükleri" üzerine inşa edilmiş olduğu görülür. Mevcut modelin bazı olumsuzlukları güçlü bir siyasal irade tarafından kolayca düzeltilebilecek durumdayken, mevcudun tamamen silinmesini öngören politikalar hangi "güçlü" gerekçelere dayanmaktadır? İşte önce 9.12.1999 tarihli Niyet Mektubundan (nm1) bazı satırbaşları (Hazine/I: xiii-xiv):

"Halihazırda uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikaları fakir çiftçilere destek sağlamanın en düşük maliyetli yöntemi değildir".

"Yapılan uygulama, piyasadaki fiyat sinyallerini bozarak kaynak dağılımını kötü etkilemektedir".

"Fakir çiftçilerden çok zengin çiftçilere fayda sağlamaktadır".

"Tarım alanındaki karar verme mekanizmasının bir çok bakanlık ve kamu kurumu arasında dağılımından ötürü husule gelen parçalı yapı nedeniyle tutarlı olamamaktadır".

"Bütün bunların ötesinde, bu politikalar, son yıllarda ortalama olarak GSMH'nin %3'ü gibi bir maliyet ile vergi mükellefleri üzerine yük getirmektedir".

Mektuplarda açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte, var olan politikaların karşısında olanların bir gerekçesi de, bu politikaların esas yükünü tüketicilerin çektiği, bu bağlamda küçük çiftçilerin dahi tarımsal ürün tüketicisi oldukları

ölçüde bu politikalardan olumsuz etkilendikleridir.

Bütün bu gerekçelerin bağlandığı nokta, mevcut destekleme modelinin rasyonel olmadığıdır. İşte bu nedenle, "rasyonalize etme" gerekçesi sık sık karşımıza çıkmaktadır (nm2): "Geçiş döneminde tarım politikaları rasyonalize edilecektir" (ibid). "Hükümet, doğrudan gelir desteği sistemi hazırlıklarının yanı sıra tarımsal destekleme politikalarını rasyonel hale getirme çabalarını hızlandırmaktadır"(Hazine/II: 53).

Satır aralarına sızan bir başka gerekçe, "TSKB'lerin bağımsız kurumlar haline dönüştürülmesi", "TSKB'lere tam özerklik sağlayacak yasanın çıkarılması" (...) ve "bu yasayla TSKB'lerin işletilmesinde bütün öncelik haklarının ve hükümetin rolünün ortadan kaldırılması"dır. Tarım kooperatiflerine olan devlet müdahalelerinin kaldırılması ilk başta kulağa çok hoş gelmesine rağmen, bununla ilgili çıkarılan yasa metni ve ana sözleşme hükümleri, birazdan değinileceği üzere, kaygı verici özellikler taşımaktadır.

Programın vadesi konusunda da kararlı bir katılık vardır. Programın uygulanmaya başlamasının birinci yılı sonunda, 18 Aralık 2000'de, IMF'ye verilen üçüncü ek niyet mektubu (nm4) bunu bir kez daha teyit etmektedir: "Tarım politikalarının reformunda, tüm dolaylı destek politikalarından 2002 sonuna kadar kademeli olarak vazgeçilmesi ve doğrudan gelir desteği (DGD) sisteminin uygulanmasına geçilmesi amaçlanmaktadır"(ANKA, 2000). Görüldüğü gibi, program radikal olmaktan çekinmemektedir. Üstelik, böylesine derin bir yapısal dönüşümün topu topu 3 yıl içinde tamamlanacağını öngörülmesi de başlıbaşına bir radikalizm ol-

maktadır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleriyle programın istikrar ayağının çökmesinin dahi, tarıma dönük acilci yapısal uyarılama programını duraksatmadığı görülmektedir.

Bu arada 2000 yılı içinde program doğrultusunda önemli mesafeler de katedilmiştir. Örneğin, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri (TSKB) için içeriği niyet mektuplarında kabaca belirtilmiş yeni bir yasal düzenleme yapılacağı taahhüt edilmiş, Haziran 2000'de bu söz yerine getirilmiş, tüm TSKB'leri yeniden yapılandırarak bir Yeniden Yapılandırma Kurulu'nun oluşturulması 2000 sonunda tamamlanmış; tahıllarda dış ticaret korumasında indirime 2000 yılı içinde başlanmış; destekleme alımları için ödenen fiyatların hedeflenen enflasyonu aşmacağı taahhüdüne uyulmuştur. 2000 yılında gerçekleşen enflasyon oranı (%39) ile hedeflenen enflasyon oranı (%25) arasındaki büyük fark, çiftçi gelirlerindeki reel aşınmanın da ölçüsünü vermektedir.

Dünyada benzeri görülmeyen bir hız ve kapsamda uygulanmak istenen bu tarımsal dönüşüm programının ne gibi sosyal/siyasal sonuçlara yol açabileceği konusunda mektuplarda herhangi bir iz bulmak mümkün değildir. Türkiye'nin ilginç bir sosyal laboratuvar olarak test edilmek istenmesi IMF/DB açısından bakıldığında belki anlaşılabilir bulunabilir¹¹; ancak, Türkiye'nin siyasal karar odaklarının cesaretini (belki de cüretini) anlamak biraz zor olmaktadır.

Programın hangi müdahale mekanizmalarını kullanarak yeniden yapılandırma hedefine varmak istediğine geçmeden, yukarıda sayılan gerekçelerin ne derecede haklı görülüp görülemeyeceğine değinmek gerekecektir.

2. Gerekçeler Tutarlı mı?

Desteklemenin Yükü : Çelişkili Veriler ve İdeolojik Pozisyonlar

Varolan desteklemenin zengin çiftçilere yarar sağladığı savının -ki bunun bazı akademisyenler arasında da yandaşı bulunmaktadır- Türkiye koşullarında gerçeklik payı nedir? Bunun için Türkiye'de tarımsal işletmelerin toprak büyüklüklerinin dağılımına bakılması yeterli olabilecektir: 1991 tarım sayımı sonuçlarına göre -ki u sonuçlar 1950 tarım sayımı sonuçlarıyla büyük ölçüde buluşmaktadır- 20 hektarın üzerinde toprak büyüklüğüne sahip (veya bu büyüklükte bir toprağı işleyen) grubun zengin köylülüğü temsil ettiğini düşünürsek, bunların sayısının 1950-52'de 150 bin dolayında (işletmelerin yüzde 1.5'i), 1991'de ise 200 bin dolayında (işletmelerin yüzde 0.9'u) olduğu görülecektir. Eğer tarımsal desteklemenin esas olarak bu gruba hizmet ettiği söyleniyorsa, bu çok yanıltıcı olacaktır. Bir kere, özellikle Güneydoğu, Akdeniz ve Ege (ve kısmen İç Anadolu) bölgelerinde daha çok rastlanan bu grubun tümü pazara açılmış kapitalist çiftliklerden oluşmamaktadır. Güneydoğu Anadolu'da yer alan bazıları hala ortakçılık egemen olabilmekte, başka deyişle "büyük mülkiyet-küçük işletme" temelinde yarı-feodal karakterli işletmecilik yapılabilmektedir. Pazara açılma oranlarının işletme büyüklüğüyle doğru orantılı artmadığının aksi yönden bir örneğini ise, küçük/mikro işletmeciliğin hakim olduğu çay, tütün, fındık gibi ürünler vermektedir. Bu ürünlerde ticarileşme oranları yüzde 81-100 gibi en yüksek düzeye çıkmaktadır. Buğday gibi her boydan işletmenin en yaygın ektiği üründe ise, pazarlama oranı yüzde 61-80 arasında değişmektedir.

İkincisi, kırsal kesimde gelir dağılımının hem Türkiye genelinden hem de yukarıda gösterilen tarımdaki toprak dağılımından biraz daha dengeli olmasıdır. Gelir dağılımında Türkiye geneli için 1994'te en zengin yüzde 20'lik hane grubunun gelir payı yüzde 55 iken, kırsal kesimde yüzde 47.7'dir. Gini katsayısı Türkiye genelinde 0.49 iken, kırsal alanda 0.41 çıkmaktadır (Çakmak vd., 1999: 48).

Üçüncüsü, sadece Tarım Satış Kooperatiflerinin üye sayısı 700 bini aşarken (ki tarımsal desteklemenin en fazla üçte biri TSKB'leri ilgilendirmektedir), tarımsal desteklemenin zengin çiftçilere dönük olduğu savı inandırıcı olamamaktadır.

Son olarak, Türkiye çiftçisinin gelişmiş ülke çiftçisiyle eşit düzlemde rekabete yaklaşabilmesi için, emek, toprak ve sermaye verimliliğini arttırması, bunun için de sermaye yoğun tarım teknolojisi açısından gerekli olan optimal işletme büyüklüğüne geçmesi gerekmektedir. DİE'nin 1994 verileri bir kez daha göstermiştir ki, modern tarımsal girdi kullanımında olsun, mekanizasyonda olsun, sulama olanaklarının dağılımı açısından olsun, orta ve büyük boy işletmeler bu bakımdan gelecek vaadedenden yegane işletme türleridir (ibid: 71-3). Kaldı ki, verimlilikte genelde zayıf kaldıkları için, Türkiye'nin orta ve büyük boy topraklara tasarruf eden çiftçileri, tarımsal hasıla bakımından daha ziyade gelişmiş ülkelerdeki küçük ve orta boy çiftçi kategorilerine denk düşmektedir. Bu durumda, desteklemenin Türkiye'de orta ve zengin çiftçiye gittiğini söyleyerek mevcut politikalara karşı çıkmak, bu söylemdeki abartı payı bir yana, Türkiye'nin tarımdaki rekabetçi pozisyonunu iyice ortadan kaldırmakla eşdeğer kabul edilebilir. Türkiye'nin öncelikli meselelerinden biri, mikro ve küçük

işletmeleri, kapsamlı bir toplulaştırma politikasıyla, daha yaşayabilir/sürdürülebilir işletme birimlerine dönüştürmek olmalıdır. Oysa, aşağıda görüleceği üzere, mevcut destekleme politikaları yerine önerilen DGD bunun tam tersini telkin etmektedir.

Türkiye'de tarımsal desteklemenin ulusal gelire oranla büyüklüğü, yükü kimin taşıdığı, destekleme ödemelerinin çiftçiye ulaşıp ulaşmadığı gibi konularda da oldukça çelişkili veriler ve pozisyon alışlar vardır. Genellikle hükümet ve özellikle Hazine Müsteşarlığı çevreleri, tarımsal desteklemenin yükünün çok yüksek olduğu ve gerçek hedeflerine (çiftçiye veya küçük çiftçiye) tam olarak ulaşmadığı yönünde abartılı bir tavır sergilemekte ve uluslararası kuruluşları dahi yanıltıcı veriler üretmektedirler (Oyan, 1997 ve 1999). Dünya Bankası uzmanları bu tartışmalı verileri kendi "dönüştürme" programlarının gerekçesi olarak kullanmaya eğilimli olduklarından bunları fazla irdilemeden kabul etmekte oldukça gayretkeş gözükümler. Türkiye'nin sermaye çevreleri de, bütçe açıklarının kendi üzerlerine bir vergi zorlaması olarak gelmesini istemedikleri için, tarımsal desteklemenin çok geniş olduğunu ve bunun köklü bir biçimde daraltılması gerektiğini talep etmektedirler. Bazı akademisyenlerin de, daha kabul edilebilir bir veri setini üretiyor olmalarına ve daha dengeli/eleştirel bir bakış açısını benimsiyor olmalarına rağmen mevcut sistemin reddi ve DGD sistemine geçiş konusunda çok farklı bir noktada durmadıkları görülmektedir.

Hazine kaynaklı ikinci çarpıtma, Ziraat Bankası'nın 1993/94 tarihinde pamuktaki destekleme primi dolayısıyla Hazine adına sağladığı 124 milyon dolarlık

anaparanın, 1997 ve 1998'de Hazine'nin Banka'ya ödediği yaklaşık 1 milyar dolara rağmen, 1998 sonunda 7.7 milyar dolara ulaşmış bulunmasıdır! Guinness Rekorları arasına girecek ölçüde abartılı bir faiz oranıyla (dolar bazında yıllık ortalama yüzde 128!) yükseltile Ziraat Bankası alacağının (veya Hazine alacağının) aslında tarıma dönük bir destekleme olarak sunulmasındaki yanlışlığa DPT Müsteşarlığından bir Genel Müdür dikkati çekmişti. (Yükseler, 1999). Ziraat Bankası'nın başka nedenlerle^{III} bozulan dengelerine Hazine'nin yaptığı takviyenin tarımsal destekleme üzerinden gösterilmesi, tarımsal destekleme aleyhtarlarına yeni bir gerekçe sunmuş oluyor, ancak Hazine'nin güvenilirliğini bir kez daha sarsıyordu. Nitekim, son olarak bir Sayıştay Raporu da (Sayıştay, 2000: 130-1), pamuk prim desteği dolayısıyla Ziraat Bankası'nın 1993/94'te yaptığı 315 milyon dolarlık ödemenin (başlangıç miktarındaki bu fark, sonuçtaki abartıyı etkilememektedir), 1997 yılındaki 712 milyon dolarlık geri ödemeye karşın, 1998 sonunda 7.4 milyara ve 1999 sonunda 11 milyar dolara ulaştığını, ve bu gidişle 2002 yılında 34 milyara ulaşabileceğini (I) belirtmektedir.

Bütün bunların, tarıma yapılan toplam transferlerin ulusal gelire oranla çok farklı düzeylerde tahmin edilmesine yol açtığı açıktır. Hazine'nin abartılı rakamları, 1990-93 döneminde yıllık ortalaması %6.15 olan tarımsal destekleme yükünün, 1994-96'da %5.22 ve 1997-98'de %10.24 olduğunu iddia ederken, DPT'den yukarıda anılan araştırmacı (Yükseler, 1999), sadece Ziraat Bankası'nın prim alacaklarına getirdiği düzeltmeyle bu oranları sırasıyla %6.15, %4.19 ve % 7.15 düzeylerine indirmektedir. Ancak, düzeltme salt Ziraat Bankası prim alacakları için

yapıldığından, son oranlar dahi çok abartılı kalmaktadır. Nitekim, IMF'ye verilen 9 Aralık tarihli Niyet Mektubunda (nm1), mektubun katipliğini yapan Hazine Müsteşarlığı eski tahmininde bir düzeltmeye giderek, "destekleme politikalarının son yıllarda GSMH'nin %3'ü gibi bir maliyet" getirdiğini yazması ilginçtir ve adeta bir özeleştirici değerindedir (Hazine, 2000/I:xiv).

Destekleme fonlarının mevcut sistemde hedefe ulaşmadığı yönündeki söylence ise, sağlam kanıtlara dayalı değildir. Nitekim, Hazine uzmanlarının "kanı" veya "tahminleri" ile dolu olan içe dönük ("hizmete özel") raporları, aslında hem siyasilerin, hem de iç ve dış sermaye çevrelerinin (IMF/DB dahil) ideolojik yansımalarından kırılarak oluşmaktadır^{IV}. Ancak DB yetkililerinin bu tür çarpıtmaları düzeltmeden kendilerine gerekçe oluşturmaları, iyi niyetle açıklanabilir bir davranış olarak gözükmemektedir. Çıkarabileceğimiz bir diğer sonuç ise, 2000-2002 döneminde tarımda yapılmak istenen dönüşümün bürokrasi ve siyasetçi temelinde ön hazırlıklarının tüm 1990'lı yıllar boyunca yapılmış olduğudur. Hatta Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996/2000) dahi bunun somut bir belgesi niteliğindedir (Oyan, 1997).

3. Tarımda "Yapısal Uyum" Programının Uygulama Araçları

Niyet mektuplarının tarımsal politikalara ilişkin bölümlerinin en kapsamlısı, iç desteklerin sona erdirilmesi konusundaki ayrıntılı düzenlemelerdir. İç desteklerin tümüyle sona erdirilmesi açık bir şekilde hedeflenmiştir. Bu bağlamda, fiyat garantisiyle destekleme alımlarının, girdi desteğinin, kredi desteğinin, prim desteğinin 2 yıl içinde tamamen ortadan

kaldırılması, buna ilişkin tüm kurumsal mekanizmanın özelleştirme-tasfiye yoluyla sistemden çıkarılması tarımdaki kooperatif örgütlenmenin halen en önemli örneklerini oluşturan TSKB'lerin tedricen işlevsizleştirilmesi açık politika tercihleri olarak kayda geçirilmiştir. TSKB'lerin sinai tesislerin ellerinden çıkarılması veya tasfiyesi ise mektupların örtük hedefleri arasındadır. Bu arada ithaldeki koruma oranlarının da (2000'de tahıllarda yüzde 45'lik düzeyinden) 2002'den itibaren yüzde 5 düzeylerine çekilerek anlamsızlaştırılması, iç pazara giriş serbestisinin fazla gecikmeden yürürlüğe konulacağını göstergesidir.

3.1. İç Desteklerin Daraltılması/Tasfiyesi

Tarıma yönelik destekleme kurum ve araçlarının kapsamlı bir tasfiyesini öngören yapısal uyum programının (YUP), niyet mektuplarında açıkça belirtilen uygulama araçlarının ayrıntısına geçmeden, halihazırda desteklemede çeşitli düzeylerde doğrudan/dolaylı işlevi olan kurumsal yapıyı, özellikle tasfiye listesinin başında yer alan kamu iktisadi teşebbüsü ve tarımsal kooperatif niteliğinde olanları, özet bir tablo halinde sunmak yararlı olabilir.

Destekleme alımına ilişkin ödemelerin, başka bir deyişle destekleme kurumlarına açılan kredilerin dağılımına bakıldığında, eğer 1997 yılı verilerini izlersek, toplamın %40'a yakın bölümünün tahıl alımlarına ayrıldığı, şeker pancarının %20'ye yakın bir pay aldığı, tütünün de %10 düzeyini bulduğu görülecektir. Dolayısıyla, sadece 3 KİT'in (TMO: Toprak Mahsulleri Ofisi; TŞFAŞ: Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ; TEKEL Genel Müdürlüğü'nün) destekleme alımlarının kredi maliyetlerinin

üçte ikisinden fazla bir payı temsil ettiği görülecektir. TSKB'lerin tümünün ürün alım değerinin, toplam ürün alım değerine oranının, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT, 1998) verilerine bakılırsa, 1994-1997 döneminde yüzde 24 ile 40 arasında değiştiği görülmektedir. 1997 yılı gerçekleştirmelerine göre, TSKB'nin aldığı ürünlerin toplam değeri, toplam alım değerinin yüzde 32.5'inden ibarettir. Ancak gerçekte Birliklere devletçe yapılan kredi desteği çok daha önemsizdir. Çünkü, DPT'nin verileri Birliklerin kendi kaynaklarıyla veya banka kredisiyle yaptıkları alımları da sanki kamu kuruluşlarınca kredilendirilmiş gibi hesaba katan brüt verilerdir. İzleyen çizelge, DFİF kaynaklı kredilerin Birlik alımları içindeki görece önemini göstermektedir. Buna göre, son yıllarda Birlik alımlarının yaklaşık beşte biri ile dörtte biri arasındaki bir bölümü Birlik kaynaklarınca ödenmiştir. Bu arada, gübre desteğinin de abartılmaması gerekmektedir^V.

* Sayıları 16 olan TSKB'ler, toplam alımlarının ortalama üçte ikisini oluşturan bu en önemli üç ürün dışında, zeytin, zeytinyağı, çekirdeksiz ve çekirdekli kuru üzüm, incir, antepfıstığı, kuru kayısı gibi ürünlerin alım, işleme ve satışında da rol oynamaktadırlar.

Niyet mektuplarına gönderme yaparak ilerlemeyi sürdürürsek, öncelikle iç desteklerin daraltılması ve/veya tasfiyesine yönelik uygulama araçlarını topluca sıralamak gerekecektir.

.Temel Hedef: "Tüm dolaylı destek politikalarından 2002 sonuna kadar kademeli olarak vazgeçilmesi ve doğrudan gelir desteği sisteminin uygulanmasına geçilmesi (nm 1,2, 4)

a) Fiyatlar:

.Alım fiyatlarının hedeflenen enflasyona endekslenmesi (nm1);

.Buğday fiyatlarının Şikago Borsası fiyatları referans alınarak oluşturulması;

.TMO satış fiyatlarının maliyetleri karşılayacak düzeyde tutulması (nm1,4);

.2002'de destekleme fiyatı açıklanmaya son verilmesi.

b) Destekleme alımlarında fiziki sınırlamalar:

.Şekerpancarı kotalarının belirlenmesi (2000 yılında başlatılıp giderek daraltılarak);

.Tütününde destekleme alımının 2001'de sona erdirilmesi (nm4);

.TMO stoklarının azaltılması.

c) Mali destek sınırlamaları:

.Şeker Fab.A.Ş'nin zararlarının karşılanmasının bütçeye konulan sabit ödeneği aşmaması;

.Yağlı tohum ve bitkilerde destek primlerinin sınırlandırılması (nm2);

.Çay budama tazminat ödemelerinin azaltılması ve bütçe ödenekleriyle sınırlandırılması (nm2);

.Girdi (gübre) desteğinin nominal olarak sabit tutularak tedricen tasfiyesi (nm1,2,4);

.TSKB'lere devletçe "herhangi bir mali destek sağlanamayacağı"nın yasa hükmü yapılması (nm1,2,4);

.TCZB'nin kredi sübvansiyonu toplam maliyetinin 1999'a göre yarı yarıya düşürülmesi. Bu amaçla ZB tarımsal kredi faizlerinin %60-65 düzeyindeki oranlarının gösterge faiz hadlerine eşit oluncaya kadar düşürülmemesi (nm2). (Böylece 2000'de tarım kredileri faizi, kamu borçlanma faizlerinin ortalama %38 olan düzeyinin çok üzerinde tutulabilmiştir).

d) Özelleştirme:

.Orta Vadeli Hedef: Devletin tarımsal üretim ile tarımsal sanayi üretiminde doğru bir rol almaktan çekilmesi (nm4). TCZB dışındaki özelleştirmelerin 2002'de tamamlanması.

.TŞFAŞ : -2001'de en az 6 şeker fabrikası özelleştirilecek; gerisi 2002 sonuna kadar satılacak (nm4)

.TEKEL: -Tütün işleme birimleri ÖİB'na devredilecek (ÖYK kararı Ocak 2001 sonundan önce çıkarılacak);

-Alkollü içkiler kanunu Ocak 2001'de çıkarılarak sektör özel girişime açılacak.

-Tütününde destekleme alımına son verecek, tütün alımında ihale mekanizmasını oluşturacak tütün kanunu Ocak 2001'de çıkarılacak (nm4);

TCZB: En geç 4.5 yıllık bir süre içinde özelleştirilmesi;

.ÇAYKUR: Çay işletmelerinin özelleştirilmesi (nm2);

.TZDK, TİGEM, TÜGSAŞ, İGSAŞ zaten özelleştirme kapsamında olduğu için hepsi ayrı-

ca belirtilmeye gerek görülmemiştir (nm2),

.TSKB: 16 Haziran 2000'de yürürlüğe girin 4572 s. Yasayla tedricen özelleştirmelere götürecek bir program başlatılmıştır.

Bütün bunlar Türkiye'de tarımın dönüştürülmesi değil, bitirilmesi anlamına gelecektir. Örnek olarak TSKB'lerle ilgili düzenlemeye aşağıda kısaca bir göz atılacaktır. Ancak önce koruma oranlarının düşürülmesine kısaca değinelim.

Gelişmiş ülkeler, ikinci Dünya Savaşı sonrasında kendi sanayilerini ve tüketicilerini beslemek amacıyla tarım üreticisi olarak görmek istedikleri Türkiye gibi orta derecede gelişmiş ülkeleri, bugün, kendi tarımsal ürün fazlaları için cazip pazarlar olarak görmeye eğilimlidirler. Öte yandan, tohumluk, damızlık, yem, gübre, tarımsal ilaç gibi alanlarda dünya ölçeğinde yaşanan tekelleşme sürecinin, kendi önündeki engelleri ayıklama dürtüsünü ve bunun gelişmiş ülke ve uluslararası finans kuruluşları politikalarına yansımaları da hesaba katmak gerekmektedir. Bu nedenlerle, IMF/DB ikilisi, gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ürün ithalatında korumacılıktan vazgeçmelerini istemekte ve CÜ üreticilerine uygun görülmeyen ürün borsaları fiyatlarını Türkiye'ye empoze etmektedirler. Oysa bilindiği gibi, bu ülkelerde üreticinin eline geçen fiyatlar ile borsa fiyatları arasındaki fark devletçe karşılanmaktadır. Üretici her zaman borsada oluşan fiyatların üzerinde bir fiyattan ürün bedelini alabilmektedir. Aradaki fark özellikle AB çiftçisi için çok yüksektir. Bu durumda çiftçimizi ticari ürün borsalarının (Chicago Board of Trade) fiyatlarına mahkum etmek, onu üretimini sürdürmez bir noktaya itmek anlamındadır.

Dünyada tarımsal ürünlerde herkes için geçerli tek bir fiyat oluşumu olmadığı halde Türkiye Hükümetince IMF'ye ve son olarak Dünya Bankası'na verilen Niyet Mektuplarında Şikago Borsası'nda oluşan fiyatları "dünya fiyatları"nın bir referans sistemi olarak kullanılacağına taahhüt edilmesi, kabul edilemez bir bağımlılık ve teslimiyet mekanizması olacaktır. 2000 yılında "Şikago Borsası" fiyatlarının en fazla yüzde 35'i üzerinde oluşmasına izin verilen buğday fiyatları, IMF'ye verilen üçüncü ek niyet mektubuna göre, bir yıl sonra, 2001 yılında, Şikago fiyatlarının ancak yüzde 20 üzerinde olabilecektir. Daha sonra ise bunun yüzde 5'e çekilmesi amaçlanmaktadır. Bunun sonucunda, Türkiye'nin tarımsal ithalat faturasının çığ gibi büyümesi ve tahıl üretiminin hızla çöküşü beklenebilecektir. Öte yandan tarımsal ürün ithalatının çok hızlı artışı nedeniyle dış ticaret açıklarının büyümesi ve döviz gereksiniminin kabarması da ek bir ekonomik bedel olarak hesaba katılmalıdır.

Bunun hemen önümüzdeki yıldan itibaren yaratacağı ekonomik, toplumsal ve siyasal sonuçları Türkiye'nin karşılamaya hazır olmadığı açıktır. Tarımda zar zor tutunan kitlelerin iki-üç yıl gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde hiçbir önlem alınmadan tarım dışına göçmeye zorlanmalarına yol açacak olan bu tasfiye süreci, mevcut kırsal göç hızını ikiye katlayabilecektir. Bunun salt ekonomik maliyetleri dahi mevcut destekleme maliyetlerinin üzerine çıkacaktır. Çünkü kent varoşlarına göçen kitleler imar planlarının uygulanmasına imkan tanımayacaklar, Türkiye bunun doğuracağı altyapı sorunlarıyla on yıllarca boğuşmak zorunda kalacaktır. Kent varoşlarındaki kitlelerin kamusal hizmet talebinin köy yerleşkelerinden çok

daha fazla olduğu dikkate alınır, kısa dönemde dahi daha yüksek ekonomik maliyetlerin ortaya çıkacağı açıktır.

4. TSKB'ler İçin Nasıl Bir Gelecek Öngörülüyor?

Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri (TSKB) Hakkında 4572 sayılı Kanun 1 Haziran 2000 tarihinde kabul edildi, 16 Haziran tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi. Acaba bu yeni yasa, tarımsal kooperatifçilerin yıllardır özlemle bekledikleri türden bir düzenleme gereksinimine yanıt veriyor muydu? Yasa maddelerinin ve gerekçelerinin dikkatli bir okunuşu, bu soruya olumlu bir yanıt vermeyi olanaksız kılıyor.

Henüz birinci maddede yasanın amacı TSKB'leri "etkin ve sürdürülebilir bir şekilde özerk ve mali yönden bağımsız kılmak" biçiminde tanımlanırken, özerklik ve mali bağımsızlık arasında bir ayırım yapılmaktadır. Bilindiği gibi, bağımsızlık özerklikten daha ileri bir aşamadır ve özerklikte var olabilecek karşılıklı bağımlılık ilişkilerini içermez. Dolayısıyla, TSKB'lerin mali bakımdan bağımsız kılınmasını amaçlamak demek, bunların kendi kaderleriyle baş başa bırakılacaklarını peşinen ilan etmek demektir. Nitekim daha sonraki maddelerde (geçici madde 1/E/3) yer verilen bir düzenleme bu niyeti açıkça ortaya koymaktadır.

Yasayla, kooperatif ve birliklerin ilk işleme tesisleri dışındaki fabrikalarının (ileri sınaî proses içeren tesislerinin), bundan böyle anonim şirket statüsünde kurulması ve işletilmesi zorunlu hale getirilmektedir. Hatta, geçici madde 1/F/1'de "birliklerin bu kanunun yayımı tarihi itibarıyla sahip oldukları fabrikalar, üç yıl içerisinde anonim şirket haline dönüştürülebi-

lir" denilerek mevcut duruma da müdahale edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasındaki girişim özgürlüğüne aykırı bir yaklaşımla getirilen bu kısıtlamanın işletmeciliğin teknik anlamda iyileştirilmesi gibi salt hayırlı amaçlar için getirildiği de sanılmamalıdır. Yıllardır, "TSKB'lerin sanayide işi ne, onlar kooperatifçilik yap-sınlar" türünden bilgi veya iyi niyet yok-sunu yaklaşımların yönlendirdiği Türk politikacı ve teknokratları ile WB uzmanlarının buluşması yadırgatıcı olmamıştır. Ancak, GÜ'lerde kooperatifçiliğin en çok tarımsal sanayi alanında geliştiğini görmezden gelerek yasa tasarısının gerekçesinde "TSKB faaliyetlerinin kooperatifçilik alanına doğru daraltılması"nı istemek, bir çifte standart olmasının ötesinde TSKB'leri işlevsizleştirmeye yönelik tasarımın bir parçasıdır.

Yasayla (Md.1 son fıkra), kooperatif ve birliklerin sadece sermayeleri (ortaklık payları) rehin ve hacize karşı korunmuş olup, ne sanayi işletmeleri ne de hatta ilk işleme tesisleri bu tür bir korumadan yararlandırılmaktadır. Dolayısıyla, eski düzenlemede var olan koruma mekanizmaları kaldırılmış olmaktadır. Böylece, birliklerin sadece fabrikalarını değil ilk işleme tesislerini dahi ellerinden çıkarmalarının yolu açılmış olmakta; salt sanayi faaliyetlerini değil ticari faaliyetlerini de sürdürememe riskiyle karşı karşıya bırakılmaktadırlar.

Yasanın geçici maddeleri kalıcı maddelerinden daha ilginç özellikler taşımaktadır. Geçici Md. 1/D ile oluşturulan "Yeniden Yapılandırma Kurulu" (YYK), Kanunun yürürlük tarihinden itibaren 6 ay içinde oluşturulacak, 4 yıl süreyle görev yapacak, 4 üyesi Sanayi ve Ticaret Bakanı, 2 üyesi Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanı tarafından atanırken, sadece 1

üyeleri birliklerin yönetim kurulu üyeleri arasından seçimle belirlenecektir. Dört yıl süreyle görev yapacak Kurulun çalışma esaslarını, uygulayacağı ilke ve programları, kooperatif ve birliklerce alınması gerekli önlemleri ve yapılması gereken işlemleri yine aynı iki bakan belirleyeceklerdir. Bu düzenlemeler, YYK'nun siyasal otoriteye karşı bağımsızlığından söz edilmesi olanağını vermemekte, tüm inisiyatif bugünkü gibi siyasal iktidara bırakılmaktadır. İlk bakışta, yeni yasadaki önceki duruma kıyasla böyle bir Kurulun hiçbir yenilikçi yönünün dahi bulunmadığı zannedilebilir. Oysa, bu Kurul Dünya Bankası Türkiye masasının telkinleri üzerine kurulmuştur ve Birliklerin yeniden yapılandırılması sürecine Dünya Bankası'nın daha dolaysız müdahalelerde bulunmasının bir aracı olarak tasarlanmıştır. Hatta Dünya Bankası -politikacılarımızın yarattığı iktidarsızlık boşluğundan yararlanarak- bu Kurulun 7 üyesinin 4'ünün isimlerini belirleme niyetini kapalı kapılar ardında gizlememiştir^{vi}.

Kuşkusuz en vahim sonuçları olabilecek düzenleme, "Kooperatif ve birliklere (...) Devlet veya diğer kamu tüzel kişilerinden herhangi bir mali destek sağlanamaz" (md. 1/E/3) kesin ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu hüküm, tarımsal kooperatiflerin maddi dayanaklarını tasfiyeden başka bir anlama gelmemektedir. Satış kooperatiflerine mali destek sağlanmasını yasaklayan hükmün bir eşdeğeri Tarım Kredi Kooperatifleri için de gündeme getirileceğinden kuşku duyulmalıdır. Hiçbir hükümler devlet, bir sektöre (özellikle de işgücünün yüzde 40'ına istihdam olanağı sağlayan temel bir üretici sektöre) mali destek yapmayacağını yasa hükmü haline getirmemiştir ve getiremez. Tarım dışında başka hiçbir sektör için (örneğin

mali sektör için) böyle bir hüküm konulamazken, bir tarımsal politika aracından yasa hükmüyle vazgeçilmesi, açıklanması güç bir bağımsızlık kaybı anlamındadır.

4572 Sayılı Yasa, 16 TSKB'yi (Tariş tek birlik sayılırsa 13 TSKB'yi), bunlara bağlı 400'ü aşkın kooperatifi, onların kayıtlı 725 bin ortağını, aileleriyle birlikte yaklaşık 3 milyonluk bir nüfus büyüklüğünü ve 15 bin civarında ücretli çalışanı doğrudan; 4,5 milyonluk tarımsal işletmeyi veya istihdamın yüzde 40'ını aşkın bir bölümünü, 65 milyonluk tarım ürünleri tüketicilerini doğrudan ve dolaylı etkileri bakımından ilgilendirmektedir. Bu denli önemli sonuçları olacak bir yasal düzenleme projesinin Türkiye'nin koşullarına uygun olarak, aceleyle getirilmeden, kooperatif yöneticilerinin görüşlerine geniş ölçüde yer vererek ve özenle düzenlenmiş olması gerekirdi. Oysa yasa, TSKB'leri her türlü mali desteğin dışında tutmayı yasa hükmü haline getirdiği gibi, hukuk tekniğine aykırı düzenlemeler içermekte, bu arada çağdaş kooperatifçilik ilkelerine uygun olmayacak bir biçimde Devlet müdahalesini sürekli kılacak düzenekleri de getirmektedir. Kısacası, siyasal iktidar bir yandan bu kuruluşlardan mali desteğini bütünüyle çektiğini ilan etmekte, ama öbür yandan bu kuruluşlardan elini çekmek istemediğini, onların yönetim ve denetim düzenine müdahale edeceğini beyan etmektedir. Kısacası, yeni yasa öncesinde devletin mali desteği ile müdahaleci yaklaşımı arasında bir bakıma var olan denge, yeni yasa döneminde mali desteksiz bir müdahaleci yapıya dönüşerek iyice uyumsuzlaşmaktadır.

5. Doğrudan Gelir Desteği: Destek mi Göz Boyama mı?

Mevcut destekleme modelinin çok kısa bir zaman dilimi içinde yerini bütünüyle doğrudan gelir desteği (DGD) modeline bırakmasını öngören 2000/267 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 14 Mart 2000 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Mevcut destekleme uygulamalarını bütünüyle ikame etmesi tasarlanan DGD sistemi tek başına hiçbir ülkede uygulanmamaktadır. OECD ülkelerinde 1998 itibarıyla doğrudan ödemelerin toplam ÜDE'ne oranının yüzde 17 olduğu, piyasa desteğinin yüzde 67, girdi ağırlıklı diğer desteklerin yüzde 16 olduğuna daha önce değinilmişti (Çakmak vd., 1999:60). AB ülkelerinde de DGD ödemelerine kısmen yer verilirken, bu ödemeler fiyat politikası, garanti eşikleri, üretim planlaması ve diğer iktisat/maliye politikası araçlarıyla birlikte uygulanmaktadır. AB'de toplam destekleme içinde DGD yüzde 30'luk bir paya sahip bulunmakta, pazar fiyat desteği yüzde 55'lik bir önem derecesinde bulunmakta, girdi desteği de yüzde 8 boyutunda olmaya devam etmektedir. Ayrıca, DGD ödemelerinin AB destekleme sistemi içinde payının arttırılmasının, kısa/orta vadede daha fazla kaynak emeceği hesaplanmakta ve bunun önemi aranmaktadır (Özkaya vd., 2000).

ABD'de ise, DGD'nin toplam destekleme içindeki önemi yüzde 10 sınırlarında kalmakta, pazar fiyat desteği yüzde 50, girdi kullanımına dayalı destek ise yüzde 10 boyutlarında bulunmaktadır (ibid). DGD'nin uygulanması ise, üretim fazlası olan ürünlerde alan veya ürün kotalarının çiftçi gelirlerinde yaratacağı aşınmayı telafi amaçlı olmaktadır. Türkiye'ye öneri-

len model ise her türlü üretim ve verimlilik referanslarından yalıtılmıştır.

Öte yandan DGD uygulamasının başlangıçta kamu maliyesi üzerine daha fazla yük getireceği salt AB örneğiyle sınırlı değildir. Daha kapsamlı bir DGD uygulamasına çok daha uzun hazırlık dönemleriyle geçildiği Meksika örneği de, DGD'ye geçişin Hazine üzerindeki destekleme yükünü arttırdığına ilişkin sonuçlara işaret etmektedir (Demirci, 2000a). Oysa Türkiye'de DGD sistemine geçişi tercih etmek isteyen iç ve dış karar alıcılar, bunun kamu maliyesi üzerindeki tarımsal destekleme yükünü hafifletmesini istemektedirler. Özellikle de, eğer iddia edildiği gibi, Türkiye'de mevcut tarımsal desteklemenin ÜDE yükünün yüzde 70'inin, ithalat koruması ve iç fiyat politikaları nedeniyle tüketici üzerinde, yüzde 30'unun ise vergi mükellefi yani Hazine üzerinde ise, tüketici yerine Hazine'ye yük bindirecek bir DGD sisteminin, bugünkü istikrar programının kamu harcamalarını kısımaya ayarlanmış hedefleriyle nasıl uyumlu olacağı açıklanmaya muhtaçtır. Bu çelişkili konum bile uygulamanın göz boyamaya yönelik göstermelik niteliğinin dolaylı bir kanıtı niteliğindedir^{vii}.

Türkiye'de (ne de başka bir ülkede) doğrudan gelir sisteminin tek başına tarımsal destekleme uygulamalarını ikame etmesi mümkün olmadığı gibi, DGD'nin Türkiye gibi istihdamın yüzde 40'ının tarımda kümelendiği, kadastro çalışmalarının tamamlanmadığı, ürün alım satımında, girdi ve emek kullanımında kayıt sisteminin büyük oranda geçerli olmadığı bir sektörde başarıyla uygulanma koşulları da bulunmamaktadır. Türkiye'de uygulanmak istenen DGD sistemi, 1 dekar ile 199 dekar arasında araziye sahip çiftçilere (fazlasına sahip olanlarda 199 dekara ka-

dar olan bölümüne), tapulu birim arazi başına (dekar başına) geri dönüşsüz hibe biçiminde parasal yardım yapılmasını öngörmektedir. Bu yıl pilot uygulaması başlatılan bu sisteme 2002 yılı gibi çok yakın bir vadede tamamen uyum sağlanması istenmektedir. O kadar ki, 2003'te ortada başka bir destekleme düzeneği kalmamış olacaktır. Doğrudan gelir desteğinin de sürgit uygulanmayacağı açıklanmakta, ancak kamuoyuna açık bir takvim verilmekten kaçınılmaktadır.

Bu kadar kısa sürede ve Türkiye tarımının bugünkü koşullarında böyle bir uyum olanaksızdır. 4 küsur milyon aile işletmesinin üstelik çok parçalı bir yapıda tarım yaptığı bir ülkede DGD sistemi olsa olsa mevcut destekleme biçimlerine bir tamamlayıcı unsur olabilirdi. Bu sisteme geçiş, çok parçalı ve çok çocuklu tarımsal aile işletmelerinin her birinin ayrı ayrı DGD talep etmesine götürecektir; kısa sürede aile işletmesi sayısı daha da artacak; 200 dönümün üzerinde olan işletmelerin kapitalist gelişmenin rasyoneliyle dahi çelişerek bölünmesine götürecektir, tapusu olduğu halde tarım yapmayan ve belki de kentte yerleşik olanların uygulamadan yararlanabilmesi imkanı getirilirken, ortakçı ve kiracılar sistem dışına itilmiş olacak, hisseli arazilerde yeni hukuki ihtilaflara zemin hazırlanacaktır.

Nitekim, pilot uygulama bölgelerinden olan Polatlı'da görüldüğü gibi, başvuruların beklenenin üç katına çıkmış olması, köylülükle ilgisi bulunmayan tapu sahiplerinin -arazi spekülâtörleri, yapı konut kooperatifleri, kuyumcu, avukat, doktor, tüccar, otelci, un fabrikatörü, serbest meslek sahipleri, ticaret erbabı vb.'nin- gelir desteği talep etmeleri bu tehlikenin ciddiyetini göstermektedir (TZOB, 2000). Tarım dışı amaçlarla tarımsal arazi edinen-

lerin veya miras yoluyla edindikleri arazileri kiracı /ortakçı aracılığıyla işleten veya boş bırakanların sistemden yararlanması mümkün olduğu gibi, yoksul çiftçi lehine getirildiği iddia edilen sistemde verimlilik farkları 10 katına kadar açılabilen Orta veya Doğu Anadolu köylüsü ile Ege-Çukurova çiftçisinin miktar bazında aynı destekten yararlanması söz konusu olmaktadır. Diğer yandan hiç arazi kullanmadan veya az kullanarak, meraya dayalı hayvancılık yapanlar bu uygulamadan hiç bir şekilde yararlanamamaktadırlar. Hayvancılık yapan üreticilerin bitkisel üretim yapanlardan birçok bölgelerde daha düşük gelirlerle yetindikleri bilindiğine göre, doğrudan gelir sisteminin küçük üreticiyi daha fazla koruyacağı savları boşlukta kalmaktadır. Üretim ve verimlilikle hiçbir bağı kurulmadan uygulanmak istenen DGD politikası, toplulaştırma çabalarının, yoğun girdi kullanımının, modern büyük işletmeler kurulmasının, tarımın rekabetçi düzeyinin yükseltilmesinin, kısaca köylülükten çiftçiliğe geçişin de önünün iyice tıkanması anlamına gelebilecek bir akıldışılık (irrasyonellik) çağrıştırmaktadır.

Doğrudan gelir desteğinin pilot uygulamalarından çıkarılan bir başka gerçek de sistemin uygulanışının önemli bir bürokrasi ve kırtasiyeye gereksinme göstermesidir. Yapılan gözlemlere göre, bazı çiftçilerin sahip olduğu parseller çok fazla sayıdadır. Aynı parseli ortak olarak sahip olan bir çok kişi vardır. Hangisinin toprağı işlediğine bakılmaksızın para ödenmektedir. Bütün bu karışık işleri büyük ölçüde Tarım İl ve İlçe müdürlüklerinin yürüteceği anlaşılmaktadır. Bilgisayarlar, ziraat mühendisleri, teknisyenler ve memurlar büyük ölçüde bu işlerle uğraşacaklardır. Tapunun esas alınmaması halinde yerinde anketler yapmak gerekecektir. AB ülkele-

rinden Yunanistan ve İtalya'da da görüldüğü gibi Tarım Bakanlığı bir süre sonra neredeyse bu işten başka hiçbir şey yapamaz hale gelecektir. Şimdiden gübre ve pamuk prim uygulamalarında olarak bu duruma yaklaşılmıştır. Yolsuzlukların/sahte beyanların denetimi önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yayım ve kontrol hizmetlerinin askıya alınmasının ülkeye ne kadar zarar getireceği hiç hesaplanmamaktadır (Ozkaya, 2000).

AB ortak bütçesinin geçmiş yıllarda yüzde 75'inin, şimdilerde yüzde 51'inin tarım kesimine, bunun da yüzde 46'sının tarımsal desteklemeye ayrıldığı, ayrıca ortak bütçenin yüzde 25'ini temsil eden "bölgesel kalkınma fonu"nın geri bölgelerin yeni ekonomik faaliyetlere kaydırılması amaçlı olarak gene kısmen tarımsal nüfus lehine kullanılabilirdi bilinmektedir. OECD ülkelerinde çiftçiye verilen desteklerin dekar başına ortalama tutarı 36 dolar düzeyindedir. Türkiye'de bu desteğin mevcut uygulamada desteklenen ürünler için dekar başına 19 dolar düzeyinde olduğu (Çakmak vd., 1999) yönünde hesaplamalar bulunmaktadır. DGD ile Türkiye'de öngörülen destek ise, dekar başına 5 dolar mertebesinde. (Meksika'da dekar başına 7 dolar olarak uygulanmış ve 1000 dekara kadar ödeme yapılmıştır: Demirci, 2000). DGD'nin kapsamlı bir biçimde uygulanması durumunda bu tutarın dahi verilip verilemeyeceği açık değildir. Çünkü mevcut destekleme sadece seçilmiş ürünlerde yapılırken, DGD sisteminin mantığı gereği tüm tarımsal ürünler kapsanmak durumundadır. Kaldı ki, verilse dahi, mevcut desteklemenin çok altına inecek olan bu destekle kırsal alanlarda tutunmak, çiftçilik yapmayı sürdürmek mümkün olabilecek midir?

Öte yandan, mevcut uygulamada desteklenen ürünlerin tüm üreticileri de desteklemeden yararlanmamaktadır; desteklenen seçilmiş ürünlerde üretimin ve üreticilerin genellikle yüzde 50'den azı kapsamaktadır. Kapsanan ürünlerin dahi tüm alım ve kredilendirme maliyeti devletin üzerinde değildir. Özellikle TSKB'ler finansmanın yaklaşık dörtte birini kendi kaynaklarıyla sağlamaktadırlar. Oysa DGD geri dönüşsüz ve tüm ürünler için uygulanmak durumundadır.

Türkiye'de tarımsal işletmelerin yüzde 68'i 50 dönümün altında bir büyüklüğe sahiptir. Bu durumda örneğin, 30 dönümlük bir işletmenin 150 dolarlık ve iki taksitte ödenen gülünç bir yıllık hibe desteğiyle yaşaması mümkün olabilecek midir? Karadeniz bölgesinde pilot uygulama kapsamında olan mikro fındık işletmelerinin 10-15 dönümlük arazi için alacakları 50-75 dolar desteğin ilk taksidini almak için başvuruyu dahi gereksiz gördükleri, 2000 yılındaki pilot uygulamanın dersleri arasında bulunmaktadır. Kaldı ki, pilot uygulama sonrasındaki dönemde dekar başına DGD tutarının tedricen aşağıya çekilmesi, bazı ürün ve bölgelerin dışlanması ve birkaç yıl içinde DGD'nin de sıfırlanması gündeme getirilebilecektir.

6. Sonuçlandırıcı Düşünceler

1980'lerden itibaren tarıma yönelik desteklemenin kapsamında önemli değişimler gündeme gelmiş, ancak desteklemenin uzun vadeli stratejik bir planlama temelinde bütünsel olarak yeniden düzenlenmesi öngörülmemiştir. Vergi almak yerine borç almayı yeğleyen anlayışlar nedeniyle büyüyen bütçe açıklarını azaltmanın yolu devletin her türlü sosyal

ve ekonomik işlevlerinin daraltılması olarak görülmüş; bu anlamda, faiz ödemelerine^{viii} yer açmak için, devletin alt yapı yatırımlarına^x, tarımsal desteklemeye, sosyal yönlü harcamalara ayırdığı kaynaklar giderek yük olarak görülmeye başlanmıştır.

Buna karşılık, istihdam içindeki payı yüzde hala 40-45 düzeyinde bulunan tarımın milli gelir içindeki payı daha hızlı bir gerilemeyle 1990'ların sonunda yüzde 15 düzeyine düşürülmüş; böylece kırsal alanlar ve tarım sektörü, Türkiye'nin görece en düşük yaşam standardına sahip kesimlerinin içine sıkıştırıldığı "unutulmuş topraklar ve insanlar" diyarına dönüştürülmüştür. Türkiye açısından bu denli önemli bir sektörün, sadece uluslararası finans kuruluşlarının telkinleriyle geleceğe hazırlanmasının mümkün olmadığı açıktır.

Buna rağmen, 2000 yılında yürürlüğe sokulan istikrar programının hedefleri arasında tarımın destekleme araçlarını tasfiye etmeye ve tarım ürünleri ithalatında koruma oranlarını düşürmeye dönük önemli taahhütler altına girilmiş bulunmaktadır. 2000-2002 programına göre, üç yıl içinde mevcut sistemin ürün ve girdi fiyatlarına, sektörün kredilendirilmesine, damızlık hayvan ve tohum üretimine dönük tüm destekleme mekanizmaları tasfiye edilmiş olacaktır. Bunun ülke çiftçisi için olduğu kadar Türkiye'nin **tarımsal ürün yeterliliği ve gıda güvenliği** açısından da bir yıkım anlamına geleceği, ortaya çıkacak yeni göç dalgasının tüm toplumsal dokuyu çok kısa bir zaman diliminde altüst edeceği tarafsız çevrelerin ortak görüşüdür. Tarımsal destekleme araç ve kurumlarının hızlandırılmış tasfiye programı, Türkiye'de sadece tarım sektörü ve çiftçiye dönük değil, ülkenin eko-

nomik, toplumsal ve siyasal istikrarına yönelik bir tehdit oluşturmaktadır.

Tarımda zar zor tutunan kitlelerin iki-üç yıl gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde hiçbir önlem alınamadan tarım dışına göçmeye zorlanmalarına yol açacak olan bu tasfiye süreci, mevcut kırsal göç hızını ikiye katlayabilecektir. Bunun salt ekonomik maliyetleri dahi mevcut destekleme maliyetlerinin üzerine çıkacaktır. Çünkü kent varoşlarına göçen kitleler imar planlarının uygulanmasına imkan tanımayacaklar, Türkiye bunun doğuracağı altyapı sorunlarıyla onyıllarca boğuşmak zorunda kalacaktır. Kent varoşlarındaki kitlelerin kamusal hizmet talebinin köy yerleşkelerinden çok daha fazla olduğu dikkate alınırsa, kısa dönemde dahi daha yüksek ekonomik maliyetlerin ortaya çıkacağı açıktır. Öte yandan tarımsal ürün ithalatının çok hızlı artışı nedeniyle dış ticaret açıklarının büyümesi beklenmelidir.

Böylesine bir kırsal göç dalgasının, 1950'lerde başlayan ve iki on yıl süren birinci göç dalgasından çok daha önemli toplumsal ve siyasal sonuçları olacaktır, çünkü 3 yıl gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bunun hemen önümüzdeki yıldan itibaren yaratacağı ekonomik, toplumsal ve siyasal sonuçları Türkiye'nin karşılamaya hazır olmadığı açıktır.

Bu koşullarda ne yapılmalıdır? Birinci öncelik, IMF/WB'in tarıma ilişkin yapısal dönüşüm programının geriletilmesine hatta durdurulmasına yönelik çabaların yoğunlaştırılmasıdır. Konunun siyasal düzlemde etkin bir biçimde sahiplenilmesi gerekmektedir. Ama bunu sağlayacak güç de, tarımsal-kırsal alandan yükselecek tepki olacaktır.

ikinci vurgu, tarıma/köylüye ilişkin çözümlerin salt sektör içi düzenlemelerden geçmediğidir. Kamu maliyesi üzerindeki iç ve dış borç yükünü hafifletmeden Türkiye’de ekonomik ve sosyal gelişmelere yeterli düzeyde kaynak ayrılması ve bu gelişmelerin önünün açılması mümkün gözükmemektedir. Ancak bunun yolu da gene IMF/WB programından geçmemektedir. Hatta tam tersine, bu programın tarım-dışı alanlardaki uygulamasının dahi durdurulmasını gerektirmektedir. Uygulanan program, kamu üzerindeki borç yükünün sadece artış hızını kesmeye, yani bulunduğu yüksek noktada stabilize etmeye ayarlanmıştır. Dolayısıyla, tarımcılar için salt kendilerini kurtarmaya dönük bir mücadele modeli yok hükmündedir.

Üçüncüsü, varolan destekleme kurum ve araçlarının eskiden olduğu gibi sürdürülmesini talep etmek de her zaman anlamlı olmayacaktır. Örneğin, TSKB hakkındaki 4572 sayılı yasadaki eski mevzuat çerçevesine geçiş talep etmek hem anlamsızdır hem de üretici desteğinden yoksundur. Ancak, yeni düzenlemenin revizyonu da kaçınılmazdır.

Tekrar vurgulamak gerekirse, tarımdaki tasfiyeye karşı yeni öneriler, yeni bir düşünme tarzı ve karar alma süreci demektir. Bunun için, ulusal çıkar perspektifinin ve bağımsız karar alma refleksinin yeniden kazanılması gerekecektir. Bunların kolay olmadığı bilinmelidir.

Dipnotlar:

¹ IMF’ye verilen Niyet Mektuplarının Türkiye tarafından yazılış/sunuluş tarihleri (bunların IMF İcra Kurulunda kabul tarihleri farklıdır) sırasıyla şöyledir: 9 Aralık 1999: Stand-by’ı başlatan ana belge. Metinde ve tablo 6’da <nm1> olarak anılacaktır.

10 Mart 2000: İlk Ek Niyet Mektubu; bu birinci gözden geçirmede tarıma ilişkin değinmeler yoktur.

10 Mart 2000: Dünya Bankası’da verilen şimdilik ilk ve son Niyet Mektubu. Metinde: <nm2>

22 Haziran 2000 :İkinci Gözden Geçirme kapsamında verilen ikinci Ek Niyet Mektubu. <nm3>

18 Aralık 2000 : Üçüncü Ek Niyet Mektubu. Metinde <nm4>

ⁱⁱ Kaldı ki, bu kuruluşların dünya çapında sarsılan itibarlarının yeni itibar şoklarına dayanacak takatlerinin kalmadığı da hesaba katılmalıdır

ⁱⁱⁱ Özellikle 1996-97 sürecinde Refahiyol Hükümeti’nin kaynak paketlerini finanse etmek için Ziraat Bankası kaynaklarını zorlaması ve Banka’nın, Hazine’nin borçlanma ihalelerinde ortalama faizleri aşağıya çekme misyonunu üstlenmesi gibi nedenlerle...

^{iv} Bu konuda kapsamlı eleştirilerimiz iki ayrı çalışmada yer aldı: Oyan, 1995 ve Oyan, 1997.

^v Gübre sübvansiyonuna, süt üretimi için verilen primler, zirai ilaç, tohumluk, fidan primi eklendiğinde ortaya çıkan toplam değer GSMH’ya oranı 1998 için binde 3.4 düzeyinde kalmaktadır. Bir başka deyişle, salt şeker pancarı alımları için ödenen tutarın bile çok altında kalmaktadır.

^{vi} Bu satırların yazarı, 4 TSKB’nin üst birliği olan Tarış’ın 1992-94 döneminde 3 yıla yakın genel müdürlüğünü yapmış ve bu niteliğinden dolayı Türkiye’ye Ocak 2000’de gelen WB heyetinin talebi üzerine kendileriyle Ocak-Şubat 2000 döneminde üç kez görüşmüştür. WB heyeti, yasayla kurulacak bu üst kurulda çoğunluk hakimiyetini ele geçirme niyetini gizlememiş, hatta bu satırların yazarına da son görüşmede YYY’da üyelik teklif etmiştir. “Bol dolarlı” olacağı özenle vurgulanan bu teklifin tarafımızca anında reddedilmesi ve ne sıfatla bu tür teklifler yapabildiklerinin kendilerine sorulması heyeti şaşkınlığa sürüklerken, WB’nin çalışma yöntemleri konusunda da çok öğretici bir ders olmuştur.

^{vii} 2001 yılı bütçe görüşmeleri sürecinde Tarım ve Köy İşleri Bakanı’nın bakanlığının bütçesine yaygın bir DGD uygulaması için yeterli ödeneğin konulmamış olmasından sürekli yakınması, DB çevrelerinin de altyapı hazırlıklarının finansmanını aşan bir mali yükümlülük altına girebilecekleri konusunda hiçbir işaret vermiyor olmaları nedeniyle, projenin 2001 yılındaki akıbeti belirsiz görünmektedir. 22 Kasım-6 Aralık 2000 Mali Krizinin 2001 bütçe dengeleri üzerindeki ek olumsuz etkileri de hesaba katılırsa, 2001 yılında çiftçinin tam bir belirsizlik ortamına sürüklendiği anlaşılar.

^{viii} 2000 yılı bütçesinin %45’i, vergi gelirlerinin ise %88’i faiz ödemelerine ayrılmış bulunuyordu.

^{ix} Altyapı yatırımlarının DSI ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü aracılığıyla yapılanlarının önemli bir bölümü tarıma yönelik olduğundan, bunlardaki kısıntılar sektörü olumsuz etkilemiştir.

KAYNAKLAR

Boratav, Korkut (1988), *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

Çakmak, Erol, Haluk Kasnakoğlu ve Halis Akder (1999), *Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye*, İstanbul, TÜSİAD Yayını.

Demirli, Sevinç (2000), “Tarımda Doğrudan Gelir desteğinin İncelenmesi; Meksika Örneği”, *İşletme ve Finans*, Nisan sayısı, ss.36-46.

DPT (1998), *1999 Yılı Programı*, Ankara.

DTM (2000), *Başlıca Ekonomik Göstergeler*, Mart-Nisan, Ankara.

Hazine Müsteşarlığı (1996), *Tarımsal Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi: ‘Alternatif Model’*, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanlarının hazırladığı (M. Cüneyt Yener, Ramazan Tezcan, Mehtap Gündüz, Özlem Yeni, Leyla Arslan) iç rapor, (Kasım).

Hazine Müsteşarlığı (2000/I), *Enflasyonla Mücadele Programı Politika Metinleri*, (Cilt I: Niyet Mektubu, Para Politikası, Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), Ocak, Ankara.

Hazine Müsteşarlığı (2000/II), *Enflasyonla Mücadele Programı Politika Metinleri*, (Cilt II: Niyet Mektupları ve, Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), Temmuz, Ankara.

Hobsbawn, Eric, (1996), *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi. Aşırıklar Çağı*, çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi.

Köymen, Oya (1999), “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları”, in *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, ss. 1-30. OECD (1994), *National Policies and Agricultural Trade, Country Study: Turkey*, Paris.

Oyan, Oğuz (1978), *Le Developpement du Capitalisme dans l’Agriculture de Turquie*, yayınlanmamış doktora tezi, Paris, Paris-I Pantheon-Sorbonne Üniversitesi.

Oyan, Oğuz (1995), “5 Nisan Kararları ve Tarımsal Politikalar” in *Petrol-İş Yıllığı 1993-94*, İstanbul, Petrol-İş Sendikası Yayınları, ss.715-729.

Oyan, Oğuz (1997), “Tarımsal Desteklemeye Alternatif Arayışları: Yedinci Plan ve Ötesi”, *Ekonomide Durum*, sayı 2, ss.78-96.

Oyan, Oğuz (1999a), “Meiji-Osmanlı-Türkiye: Vergi Politikasına İktisadi Kalkınma Sorunsalından Bakış”, in *Bilanço 1923-1998*, cilt 2: *Ekonomi-Toplum-Çevre*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, ss.41-57.

Oyan, Oğuz (1999b), “Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği”, in *Türk-İş Yıllığı ’99*, cilt 1: *Değişimin Dinamikleri*, ss.187-200.

Özkaya, Tayfun, Oğuz Oyan,, Ferruh Işın ve Ayşe Uzmay (2000), *Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları*, Dünü-Bugünü-Geleceği, TÜSES için yapılmış yayınlanmamış çalışma.

Sayıştay Başkanlığı (2000), *2000 Yılı Mali Raporu*, Ekim, Ankara.

TZOB (2000), *Pilot Proje Kapsamında Polatlı’da Uygulanan Doğrudan Gelir Desteği*, yayınlanmamış çalışma.

Yükseler, Zafer (1999), *Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi*, özel rapor.

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA KALKINMA STRATEJİSİ NASIL OLMALI ?

PROF.DR.CEM SOMEL
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

Dünya ekonomisinin küreselleşme kelimesiyle anılan bugünkü evresinde kalkınma stratejisi nasıl olmalı sorunu tartışabilmek için az gelişmişliğin ne olduğu ve az gelişmişliği sürdüren sebepler konusunda fikir sahibi olmak gerekir. Onun için bu tebliğde önce, dünya ülkelerinin büyük çoğunluğunda az gelişmişliği sürdüren sebepleri irdeleyeceğiz. Ardından, kalkınma konusunda gelişmiş ülkelerin ve örgütlerinin bize telkinlerini tartacağız. Son olarak da kalkınma stratejisi nasıl olmalı sorusunu cevaplandırmağa çalışacağız.

Tebliğin ana fikrini özetleyelim. Günümüzde az gelişmiş toplumların en bariz özelliği fert başına sabit sermaye stokunun azlığı ve teknolojiye dışa bağımlılıktır. Az gelişmişliğin bu sebeplerini ortadan kaldırmanın yolu sabit sermayeye, eğitime ve araştırma geliştirmeye yoğun yatırım

yapmaktır. Az gelişmiş ülkelerde yoğun yatırım yapılamamaktadır. Zira bu ülkelerde uygulanan siyasetler yatırıma yönlendirilebilir kaynakların bir kısmının dışarıya, gelişmiş ülkelere transferine yol açmakta, kalanının da ülke içinde lüks tüketimde ve gereksiz harcamalarla israf edilmesini sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin devletleri, kurumları, bilim adamları bu dışarıya transferi ve yurt içi israfı kuramsal kılıflarla savunmaktadır. Onların telkinleri (IMF-Dünya Bankası politikaları) hem kalkınmayı kösteklemektedir, hem de az gelişmiş ülkelerin iç gelir dağılımını bozarak emekçilerin sefaletini artırmaktadır. Kalkınma stratejisi bu dışarıya kaynak transferini ve lüks tüketim ve israfı önleyerek insana ve sabit sermayeye yatırımı mümkün merteye artıracak politikaları gerektirir.

2. Az gelişmişliğin etkenleri: sabit sermaye ve yatırım yetmezliği

Türkiye ile gelişmiş ülkelerin refahını karşılaştırmak istediğimizde ilk akla gelen ölçü, fert başına gayrisafi millî hâsıladır. Türkiye'de 1999'da fert başına gayrisafi millî hâsıla cari kurla 2900 dolar idi. O yıl ABD'nde fert başına gayrisafi millî hâsıla Türkiye'dekinin on katı idi. Almanya'nın ve Fransa'nın fert başına gayrisafi millî hâsılası Türkiye'ninkinin 8 katından fazla, İtalya'nın Türkiye'dekinin altı katı idi.

Bu rakamlar gelişmiş ülkelerde her çalışan kişinin ortalama olarak Türkiye'dekinin birkaç katı katma değer ürettiğini göstermektedir. Bu katma değer toplumun çeşitli kesimlerine ücret, kâr, rant geliri olarak

bölüşülmektedir. İmalat sanayiinin alt sektörlerinde ABD ile Türkiye'de çalışan başına katma değer rakamlarına bakmak çalışan başına katma değer farkını daha somut olarak görmeye yarar.

Birinci tabloda Türkiye'de ve üç gelişmiş ülkede (ABD'nde, İtalya'da ve İsveç'te) imalat sektörlerinde çalışan başına katma değerler (bin dolar olarak) verilmiştir. Bu rakamlar, alt sektörün üretim değerinden (üretimin satış hasılatından) ham madde, yardımcı madde, enerji gibi maddî girdilerin maliyetini çıkararak elde edilen toplam katma değeri, çalışan sayısına bölerek elde edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde çalışan başına katma değer Türkiye'dekinden çok yüksek olduğu görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde çalışan başına katma değer rakamlarının Türkiye'dekilerden yüksek olmasının iki sebebi olabilir. Birincisi, gelişmiş ülkelerde işçi başına *fiziksel üretim* daha yüksek olabilir. İkincisi, gelişmiş ülkelerde sınıî mamullere Türkiye'dekine nazaran daha yüksek *fiyat* saptanmakta olabilir. Önce işçinin fiziksel üretkenlik farkının sebep ve sonuçlarını irdedeleyeceğiz. Sonra fiyatlamaya farkının etkilerini inceleyeceğiz.

Birinci Tablo

Türkiye'de ve bazı gelişmiş ülkelerde imalat sanayii alt sektörlerinde

çalışan başına katma değer ve ortalama ücret

(bin ABD doları)

	ABD 1995		İtalya 1994		İsveç 1994		Türkiye 1994	
	çalışan başına katma değer	Ücret	Çalışan başına katma değer	Ücret	Çalışan başına katma değer	Ücret	Çalışan başına katma değer	Ücret
Gıda	111	25	57	...	47	23	24	5
Dokuma	52	22	45	...	41	21	21	4
Giysi	41	16	34	...	33	18	15	2
Deri-kürk ürünleri	57	22	50	...	45	20	14	3
Ayakkabı	41	17	32	...	33	18	13	3
Ağaç ürünleri	54	23	43	...	56	23	11	4
Mobilya	47	22	39	...	41	21	16	3
Kağıt	130	36	61	...	81	27	31	7
Matbaacılık-basın	82	29	59	...	46	25	43	5
Sınıî kimyevî maddeleri	246	46	73	...	89	28	64	10
Diğer kimyevî maddeleri	219	39	81	...	124	28	72	9
Kauçuk ürünleri	79	30	71	...	51	23	46	10
Plastik ürünleri	70	26	53	...	46	23	27	3
Toprak ürünleri	57	25	43	...	48	23	46	5
Cam	94	32	58	...	45	24	43	9
Maden dışı mineral ürünleri	83	30	57	...	58	25	24	7
Demir çelik	106	40	60	...	71	27	50	10
Demir dışı metal ürünleri	95	33	54	...	58	25	29	7
Metal ürünleri	68	28	45	...	50	23	23	4
Elektrikli olmayan makine	90	35	52	...	56	26	16	6
Elektrikli makine	114	34	51	...	56	27	39	7
Ulaşım araçları	109	42	39	...	54	26	29	7

Kaynak: UNIDO 2000 (Birleşmiş Milletler Sınıî Kalkınma Örgütü).

Gelişmiş ülkelerde çalışan başına fiziksel üretimin Türkiye'dekinden fazla olması, gıda sektöründe çalışan başına daha fazla ton domates salçası, zeytinyağı vs., dokuma sektö-

ründe çalışan başına daha fazla pamuklu, yünlü kumaş vs., giysi sektöründe çalışan başına daha fazla erkek-kadın-iç-dış giysileri vs. üreticiliği; kısaca her sektörde çalışan başına hacim veya ağırlık veya birim sayısı

olarak daha fazla üretim gerçekleştirildiği anlamına gelir.

Bu fiziksel üretkenlik farkının da çeşitli sebepleri olabilir. Bunlar (1) gelişmiş ülkelerde işçiler ortalama olarak daha uzun süre çalışmakta (daha az tatil yapmakta, daha uzun

mesai yapmakta) olabilir. (2) Gelişmiş ülkelerde işyerlerinde daha iyi çalışma organizasyonu işçilerin üretkenliğini yükseltmekte olabilir. (3) Gelişmiş ülkelerde işçiler daha eğitilmiş olduğu için fiziksel verimleri daha yüksek olabilir. (4) Gelişmiş ülkelerde çalışanlar daha çok ve daha modern sabit sermaye teçhizatı ile çalıştığı için fiziksel verimleri daha yüksek olabilir.

Çalışma süre farkı ve işyerinde üretim düzenlemesi, gelişmiş ülkelerde imalat sektörlerindeki çalışan başına katma değer Türkiye'dekinin 2, 3, 4, 5 katı olmasını izah edemez. Gelişmiş ülkelerde işçiler yılda Türkiye'deki işçilerin 2, 3, 4, 5 katı uzun süre çalışmamaktadır. İşyeri düzenlemesi de bu büyük farkları izah edemez.

Üretkenlik farkının asıl sebepleri, gelişmiş ülkelerde işçinin daha çok eğitilmiş olması ve özellikle işçinin daha çok sabit sermaye ile çalışmasıdır.

Eğitim işgücü verimini artırır. 1997'de ABD'nde orta okul çağındaki çocukların okula devam oranı yüzde 96, İtalya'da yüzde 70, İsveç'te yüzde 100, Türkiye'de yüzde 58 idi. 1997'de ABD gayrisafi millî hâsılasının yüzde 5'ini, İtalya yüzde 5'ini, İsveç yüzde 8'ini, Türkiye yüzde 2'sini eğitime harcadı. 1998'de Türkiye'de 15 yaşından büyük erkeklerin yüzde yedisi, kadınların yüzde 25'i okuma yazma bilmiyordu. Gelişmiş ülkelerde böyle bir sorun yok. Bu farkların ve eğitimde kalite farkının işgücünün üretkenliğine yansıtacağı tahmin edilebilir.

Fakat fiziksel üretkenlik farkının en önemli sebebi işçilerin eğitim ve beceri farkı olsa idi, 1960'larda Avrupa ülkeleri Türkiye'den işçi talep etmezdi; o ülkelere göçen Türkiyeli işçiler ilâve eğitim görmeden Türkiye'dekine göre çok daha yüksek ücretle çalışma fırsatı bulamazdı. Türkiye'den Avrupa'da çalışmaya giden, beş yıl ilkokul okumuş az eğitimli işçiler Alman, Fransız, İsveç işçileriyle tıpatıp aynı ücreti almasa bile o ülkelerin hayat standardına uygun ücretle istihdam edildiğine göre, Türkiyeli işçiler o ülkelere göçtüğünde fiziksel üretkenlikleri bir hayli artmış olsa gerektir.

Özetleyelim: İmalat sanayii sektörlerinde gelişmiş ülkelerde çalışan başına katma değer ile Türkiye'de çalışan başına fiziksel üretim farkından ileri gelebilir. Fakat, sektörüne göre 2, 3, 4, hatta 5 kat olan katma değer farkı, çalışma süresi farkı veya iş yeri organizasyon farkı ile açıklanamaz. İşçilerin eğitim farkı üretkenliği etkilemekle beraber, dâvet üzerine gelişmiş ülkelere göçen işçilerin yurdunda kazandığı ücret ile gelişmiş ülkede kazandığı ücret arasındaki büyük fark, eğitimin de kendi başına çok önemli bir açıklayıcı olamayacağını göstermektedir.

Bu durumda fiziksel üretkenlik farkının önemli bir kısmı, gelişmiş ülkelerdeki ve Türkiye'deki adam başına düşen *sabit sermaye stoku* farkından kaynaklanmaktadır. Sabit sermaye stoku işçinin kullandığı âlet ve makineleri, işyeri binalarını, ulaşım ağlarını, iletişim sistemlerini, enerji üretim tesislerini ve dağıtım şebekelerini kapsar. Türkiye'den gelişmiş

ülkeye göçüp orada çalışan işçi, Türkiye'dekinden çok daha büyük bir sermaye donanımının bulunduğu bir ortamda, çok daha üretken olabilmekte ve bu sebeple o ülkelere Türkiye'de kazandığından çok daha yüksek ücret alabilmektedir.

Gelişmiş ülkelere kıyasla Türkiye'de sermaye stok azlığının sebebi Türkiye'nin az gelişmişlik tarihindedir. Acaba Türkiye şu anda bu sermaye stok farkını kapatmak için gereken yatırımı yapmakta mıdır

İkinci tablo

1999 yılında bazı ülkelerin GSMH'sı, yatırım ve tasarruf oranı

	Fert başına GSMH \$	Fert başına GSMH \$ (sgp)	GSYİH'da yatırımın payı (%)	GSYİH'da tasarrufun payı (%)
ABD	30600	30600	19	17
Almanya	25350	22404	21	23
Çin	780	3291	40	42
Fransa	23480	21897	22	21
Güney Kore	8490	14637	27	34
İsveç	25040	20824	14	21
İtalya	19710	20751	18	22
Malezya	3400	7963	32	45
Türkiye	2900	6126	24	21

Kaynak: World Bank 2000.

İkinci tabloda Türkiye'nin 1999'da cari kurla hesaplanmış fert başına gayri safî millî hâsılasının % 24'ünü yatırıma ayırdığı, yani adam başına 696 dolar yatırım yaptığı görülmektedir. Aynı yıl ABD'nde adam başına 5814 dolar, Almanya'da adam başına 5323 dolar, Fransa'da 5165 dolar, İsveç'te adam başına 3506 dolar, İtalya'da 3548 dolar yatırım yapıldı. Her yıl gelişmiş ülke-

ler sermaye stoklarına Türkiye'ye kıyasla adam başına çok daha fazla ilâve yapmaktadır. Türkiye ile gelişmiş ülkeler arasında çalışan başına katma değer farkının bir kısmının fiziksel üretkenlik farkından kaynaklandığı doğru ise, ve bu fiziksel üretkenlik farkı da adam başına sermaye stok farkından ileri geliyor ise, *şimdiki yatırım gayretiyle Türkiye'de emeğin verimini geliştirmiş ülkelerin seviyesine ulaştırmanın imkânsız olduğu apaçıktır*. Türkiye millî hasılası gelişmiş ülkelerinkinden çok daha az olduğuna göre, gelişmiş

ülkeler kadar tasarruf ve yatırım yapamayacağı iddia edebilir.

İkinci tablo, Doğu Asya'da birbirinden farklı büyüklükte ve gelir düzeyinde üç az gelişmiş ülkenin Türkiye'den daha yüksek tasarruf ve yatırım oranları gerçekleştirdiğini göstermektedir. Çin'in Türkiye'ye göre daha düşük bir gelir seviyesiyle tasarruf oranını % 42'ye, yatırım oranını % 40'a ulaştırdığını göstermektedir. Kısaca, Türkiye fert başına gelişmiş ülkeler kadar yatırım yapamasa bile, şimdiki tasarruf

ve yatırım oranını katlayabilir. Türkiye'nin gelir düzeyi şimdiki tasarruf ve yatırımı için gayret zaafına mazaret olamaz.

Türkiye'nin tasarruf edilebilir ve yatırıma sevk edilebilir kaynaklarının önemli bir kısmı varlıklı sınıfların özel ve kamusal lüks tüketiminde çarçur edilmektedir. Birinci tabloda Türkiye'de, ABD'nde ve İsveç'te her alt sektörde katma değer ile ücret rakamları arasındaki oranların kıyaslanması, diğer ülkelere göre Türkiye'de imalat sanayiindeki bölüşümün adaletsizliğini yansıtmaktadır. Eğer Türkiye'de tasarruf ve yatırım oranları yüksek olsa idi bu çarpık katma değer bölüşümü, tasarruf ve yatırımı destekleyen bir uygulama olarak mazur görülebilirdi. Ancak Türkiye'de millî hâsılanın aslan payını alan sınıflar, bu aslan payını zıyan etmektedir.

Bu zarurî olmayan, gereksiz tüketime örnek vermek gerekirse: Türkiye (satın alma gücü paritesine göre) fert başına 3000 dolar gayri safî yurt içi hasılaya ulaştığı 1976-1984 yıllarında, bin nüfusa 12 ilâ 19 otomobil düşüyordu. Avusturya (1950-51'de) aynı gelir düzeyinde iken bin kişiye 9, İtalya (1951-52'de) aynı gelir düzeyinde iken bin kişiye 10 otomobil, Japonya (1960'da) aynı gelir düzeyinde iken 5 otomobil, Güney Kore (1978'de) aynı gelir düzeyinde iken 5 otomobil düşüyordu. Türkiye fert başına 4000 dolar gayri safî yurt içi hasılaya ulaştığı 1992'de bin nüfusa 37 otomobil düşüyordu. Aynı gelir düzeyinde iken bin kişiye düşen otomobil sayısı Almanya'da (1951'de) 16, Fransa'da (1950'de) 36, Avusturya'da (1956'da) 27, İtalya'da (1958'de) 30,

Japonya'da (1963-64'te) 15, Güney Kore'de (1984'te) 12 idi (UNCTAD 1997: 181). Gerçi otomobil fiyatlarının zaman içinde azalmış olması bu kıyaslananın çarpıcılığını azaltabilir. Ama meselenin özü, çok daha az maliyetli toplu taşıma imkânları dururken özel binek otomobili kullanmanın az gelişmiş ülkeler için lüks bir tüketim olduğudur. İthalat serbestisi de bu tüketimi körüklemektedir. (2000 yılının ilk 9 ayında Türkiye'de satılan yeni otomobillerin yarısından fazlası ithal mal idi.) Bu otomobil rakamlarının örneklediği lüks tüketimin bedeli az tasarruf, az yatırım, daha çok işsizlik ve yabancı sermayeye daha çok bağımlılıktır.

Gelişmiş ülkelerle Türkiye arasında çalışan başına katma değer farkı, kısmen de olsa fiziksel üretkenlik farkından ileri geliyor ise bunun en bariz neticesi Türkiye halkının gelişmiş ülkelere nazaran daha az maddî üretim yapabilmesi ve daha düşük bir maddî refah düzeyinde kalmasıdır.

3. Az gelişmişliğin etkenleri : dışarıya kaynak transferi

İkinci tabloda Türkiye'nin gayrisafi millî hâsılasının 1999'da cari kurla 2900 dolar, satın alma gücü paritesine göre 6100 dolar olduğunu göstermektedir. Satın alma gücü paritesi, çok sayıda mal ve hizmetten oluşan bir meta kümesinin ABD'ndeki ve diğer bir ülkedeki maliyetini karşılaştırarak o diğer ülkenin parası için bulunan nazari bir dolar kurudur. Belirli bir temsili mal ve hizmet kümesinin Türkiye'de fiyatı 450 milyon lira, ABD'nde fiyatı 1000 dolar ise, Türk Lirasının satın alma gücü paritesi

bir dolar = 450000 Lira olur. Zira Türkiye'de 450000 TL'nin satın aldığı metalar ABD'nde (ortalama olarak) bir dolara satın alınabilmektedir. Satın alma gücü paritesini Dünya Bankası ile Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar hesaplamaktadır.

Türkiye'nin satın alma gücü paritesi cari piyasa kurunun yarısı civarında seyretmektedir. Meselâ satın alma gücü paritesi 450000 TL, cari kur 900000 lira olsun. Türkiye'de bir üretici 450000 TL'na ürettiği bir metal ABD'ne ihraç ettiğinde, cari bir dolar = 900000 TL kurundan bu ihracatı karşılığında elli sent (yarım dolar) kazanır. Oysa satın alma gücü paritesine göre o metalın ABD'ndeki fiyatı (ortalama) bir dolar civarında olmalıdır. Türkiye'den ihraç edilen o metalın ABD'ndeki gerçek değerinin yarısı, yani elli sent Amerikalı ithalatçıya kalır. Türkiye bu ihracatta ihraç metalının ABD'deki değerine nispetle % 50 bir kazancı yitirmektedir. Öte yandan ABD'nde bir doları Türk lirasına çevirerek Türkiye'den ABD'nde alınabilecek meta miktarının kabaca iki misli satın alınabilmektedir.

Bütün az gelişmiş ülke paralarının dolar satın alma gücü pariteleri, cari dolar kurlarından düşüktür. Gelişmiş ülke paralarının dolar satın alma gücü pariteleri ise cari kurlarına yakındır, fazla sapmamaktadır. Neticede az gelişmiş ülkelerin bütün gelişmiş ülkelere yaptığı ihracat bir karşılıksız transfere yol açmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, döviz kurlarının ülke paralarının nispi satın alma gücünü yansıtmamasından, kendi mallarını gelişmiş ülkelere ucuza vermektedir. Türkiye'nin bu yoldan 1995 yılında

gelişmiş ülkelere (OECD ülkelerine) gayri safî millî hasılasının % 10'u kadar bir meblağı kaptırdığı hesaplanmıştır. 120 ülke için yapılan bu hesaplamada bu haksız ticaret kazancı yoluyla az gelişmiş ülkelere 1995'te OECD ülkelerine 1.2 ilâ 1.8 trilyon dolar arasında bir meblağ aktarıldığı tahmin edilmiştir. Bu, takriben OECD gayri safî millî hasılasının % 8'i, az gelişmiş ülkelerin gayri safî millî hasılasının % 24'üne eşit idi (Köhler 1998).

Gerçi bu hesap kabadır, zira satın alma gücü paritesinin hesabına ticareti yapılmayan mal ve hizmetler de girmektedir. Ülkeler arası kaynak transferini tam olarak ölçebilmek için sadece ticareti yapılan mal ve hizmetleri esas alan bir satın alma gücü paritesi kullanmak gerekirdi (ki yok). Ama bu husus, meselenin özünü değiştirmemektedir: Cari kurlarla kıyasladığımızda az gelişmiş ülkelere ücretler gelişmiş ülkelere çok daha düşüktür; bu sebeple (cari kurlarla) az gelişmiş ülkelerin ihracatı gelişmiş ülkelere göre çok ucuza gitmektedir.

Türkiye'de fiyatlar cari kurla hesaplandığında gelişmiş ülkelere ucuz bulunmaktadır. İşçi ücretleri de cari kurla gelişmiş ülkelere göre ucuzdur. Ucuz işgücünden yararlanmak için çok uluslu şirketler sınıî üretimlerinin vasıfsız emekle üretilebilen kısmını az gelişmiş ülkelere yaptırmaktadır.

Bir araştırmaya göre Türkiye'de fason giysi imalatı yaptıran yabancı firmalar, ürünleri etiketleyip kendi ülkelerinde Türkiye'deki üreticilere ödediklerinin (cari kurdan) 4-5 katı

fiyatla pazarlamaktadır (Dikmen 2000: 215, 243). Türkiye'de fason imalat yaptıran yabancı firmalar, Türkiye'de ücret düşüklüğünden ve fiyat düşüklüğünden olağanüstü bir kazanç sağlamaktadır.

Bu tür kazançlar Türkiye'nin kalkınmasını zorlaştırmaktadır. Ticaret serbestisi siyaseti sayesinde Türkiye gelişmiş ülkelerden tüketim malları, ve bu arada şöhretli markalı giysiler ithal etmektedir. Gelişmiş ülkelerin şöhretli etiketli giysileri Türkiye'ye kendi ülkelerindekinden daha ucuz fiyatlarla ihraç edilmiyorsa, ünlü konfeksiyon markaları taşıyan (Türkiye'de veya başka bir az gelişmiş ülkede üretilmiş) bir birim giysi ithal etmek için, Türkiye'den (her biri aynı işlevi gören) etiketsiz dört veya beş birim giysi ihraç etmek gerekmektedir. Bu ticarette üç-dört birim Türkiye malı giysinin içerdiği göz nurunun, alın terinin, pamuktaki tarla veriminin, hava ve çevre kirlenmesinin bedeli, gelişmiş ülke şirketlerine karşılıksız verilmekte, hibe edilmektedir. Bu bağış gelişmiş ülkelerde hem sermayedarların hem de işçilerin daha çok tüketim yapabilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda daha çok tasarruf ve yatırım yapmasına da elvermektedir. *Bu bağış, gelişmiş ülkelerin sabit sermaye biriktirmesini desteklemektedir; kendi sermaye biriktirme gayretimizi kösteklemektedir.*

Gelişmiş ülkelere karşılıksız kaynak transferi de olsa, bu ticaret sayesinde Türkiye'de işçilerin istihdam bulması bir teselli olabilir. Ama emeği ve ülkenin diğer kaynaklarını ucuza pazarlamanın sonu yoktur. Zira gelişmiş ülke ekonomilerine

aynı surette eklemelenmek için yarışan yüz elli kadar ülke var. Türkiye, ucuz emeğe dayanan mamul ihracatı temelinde gelişmiş ülke piyasalarına eklemelenme siyasetini uyguladığı sürece, Güney Asya, Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa ülkeleri ile bu tip meta-ları ihraç edebilmek için ucuza çalışma rekabetini sürdürmeğe mecburdur.

Az gelişmiş ülkelerin birbirleriyle rekabeti, hepsinde yerli paranın gelişmiş ülke paraları karşısında carî (piyasa) değerini düşürme baskısı yaratmaktadır. Öte yandan yüz elli kadar az gelişmiş ülkenin rekabeti, kendi dış ticaret hadlerini azaltmaktadır. Petrol ihraç etmeyen az gelişmiş ülkelerin dış ticaret hadleri 1982-1988 yıllarında yılda ortalama yüzde 1.3, 1989-1996 arasında yılda ortalama yüzde 1.5 azaldı. Başka bir araştırmaya göre Avrupa Birliği'nin az gelişmiş ülkelerle yaptığı *sinaî mamul* ithalat ve ihracatında 1979-1994 yıllarında ticaret hadleri yılda ortalama yüzde 2.2 Avrupa Birliği lehine, az gelişmiş ülkeler aleyhine değişti (UNCTAD 1996: 148.s. ve UNCTAD 1999: 85.s.). Gelişmiş ülkelerin üreticileri, rekabetin az olduğu ve ürün fiyatlarını kontrol edebildikleri, teknolojik bilgi gerektiren ürünlerde ihtisaslaşmış bulunmaktadır; onun için gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerin fiyat rekabetinden tek taraflı olarak yararlanmaktadır.

Sonuçta az gelişmiş ülkeler aynı hacimde ithalat yapabilmek için, ihracat hacmini sürekli arttırmak zorundadır. Bu da az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yatırıma tahsis edilebilecek *maddî kaynakların sürekli*

ve artan oranda transfer edildiği anlamına gelmektedir.

Türkiye'de plânsız programsız ve kontrolsüz ithalat, ihracat yapma ve ücretleri bastırma baskısını sürekli kılmaktadır. İthalat artışı sadece ihracata yönelik sektörlerdeki ücretleri etkilemekle kalmamaktadır. *İhracat sektörlerinde ücretleri düşük tutabilmek için diğer sektörlerdeki ve kamu kesimindeki ücretleri de zapturapt altına almak gerekmektedir.* İhracat yapmayan faaliyetlerde ücretler, hem ihracatçı sektörlerde çalışan işçilere emsal teşkil edebildiği için, hem de ihracatçı sektörlerde çalışanların geçimi için gerekli mal ve hizmetleri ucuz temin etmesi için düşük kalmak zorundadır.

4. Kalkınma konusunda yanıltıcı telkinler

Gelişmiş ülkelerin ve onların güdümündeki "uluslar arası" teşkilatların telkin ettiği küreselleşmeci politikaların başlıca kavramsal âletlerinden biri "etkinliği arttırmak"tır. İktisadî anlamda "etkinlik", üretimde işgücünü, ham maddeyi vs. en tasarruflu şekilde kullanarak üretim maliyetini en aza indirmek, ve her malın sadece en ucuza üretildiği yerde üretilmesi ve başka yerde üretilmemesi demektir. Elbette ki bir ülkede üretim plânlamasında, yatırım plânlamasında etkinliği gözetmek kaynak israfını önlemek için çok önemlidir. Fakat gelişmiş ülkelerin yaydığı liberal ideolojide etkinlik kavramı, bir fikri sabit hâlinedir. Liberal ideoloji, etkinliği arttırma hedefini, dünyada çapında

ve sınırları aşan bir ölçekte gerçekleştirmeyi savunmaktadır. Bu sebeple etkinliği artırma amacı, "başkalarından ucuza üretemediğini ithal et" ilkesi, millî güvenlik, beslenmede kendine yeterlik, işgücünün tam istihdamını sağlama, sabit sermaye birikimini hızlandırma, teknoloji üretmeyi öğrenme gibi birçok toplumsal amaçla çelişen siyasetlere zemin olmaktadır.

Kalkınma, bağımsızlık ve kendine yeterlikten söz edildikte gelişmiş ülkelerin bilim adamları ve bu ülkelerin güdümündeki örgütler "Liberal politikalara alışıksız seçeneğiniz yoktur. Alışıksız bir siyaset uygulamaya kalkışanlar Kuzey Kore, eski Arnavutluk, Küba, Afrika ülkeleri gibi marjinalleşir, dünya toplumundan dışlanır" sözleriyle az gelişmiş ülkelerin emekçilerinin zihinlerini bulandırmaya çalışmaktadır. Bu uyarı, görünürde otarşiye yönelmeyi (yani dünya ile bağları koparmayı) tenkit etmektedir. Oysa ki, kendi tasarruf imkânlarını seferber ederek yabancıların spekülatif sermaye hareketlerine ve yabancı banka kredilerine bağımlılığı azaltmaya çalışmak, ithalatın ve ihracatın bileşimini değiştirmeye çalışmak, teknolojide dışa bağımlılıktan kurtulmaya çalışmak otarşik bir ekonomi kurmak demek değildir, dünya ile bağları koparmayı gerektirmez. Bunlar kalkınmanın onsuz olmaz iktisadî hedefleridir. "Küba'ya, Afrika'ya benzersiniz, marjinalleşirsiniz" uyarısı otarşiye yönelmeyi tenkit ediyormuş gibi görünmekle beraber, aslında kalkınmağa yönelen ülkelere aba altından gelişmiş ülkelerin yaptırım tehdidini ifade etmektedir.

Türkiye'de kalkınmaya yönelik politikalar uygulama fikrinin gelişmiş ülkelerin ve onların güdümündeki kurumların tasvibini alması mümkün değildir. Yukarıda sunulan kaynak transferlerine dair tahlillerden bellidir ki gelişmiş ülkeler, kendi şirketlerinin faaliyetini etkileyecek ticaret ve finans politikalarını kolay kolay kabul etmez. Ne var ki Türkiye, kimsenin etkili bir abluka uygulayamayacağı, ticaretten vazgeçemeyeceği kadar büyük bir ekonomidir. Türkiye'nin kuzeyinde ve doğusunda Batı'dan bağımsız politikalar izleyen, enerji ve başka tabii kaynaklarca zengin, İran ve Rusya gibi komşuları vardır. Dünyada gelişmiş ülkelerden bağımsız, millî ve şahsiyetli politikalar izlemeğe gayret eden Hindistan, Çin, Brezilya gibi başka birçok ülke mevcuttur. Değil bütün dünyanın, gelişmiş ülkeler grubunun bile bir ülkeyi iktisadî tecrit siyasetinde birleşebildiği görülmüş değildir. Bu sebeple Türkiye, kalkınma sürecinde gelişmiş ülkelerle diplomatik ve siyasî sürtüşmeleri göze almak ve çeşitli alanlarda diğer az gelişmiş ülkelerle dayanışmaya girmek mecburiyetindedir. Türkiye için bugün uygulanan tam teslimiyetçi politikalar dışında çok geniş bir siyasî manevra sahası mevcuttur.

Öte yandan, Türkiye'nin mevcut iktisadî yapısından istifade eden, dışarıya kaynak transferinden pay alan zümrelerden bağımsızlığa ve kalkınmaya yönelen politikaların uygulanmasını beklemek de beyhudedir. Onlar da Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarına harfiyen uymaz isek, Gümrük Birliği'nden çekilir isek, IMF ve Dünya Bankası'na bağımlılıktan

kurtulmaya çalışır isek felâketlerin başlayacağını ve Türkiye ekonomisinin ayakta duramayacağını iddia etmektedir. Oysa gerçek bu iddianın tam zıddıdır. Türkiye ekonomisini yabancı sermayeye, yabancı teknolojiye bağımlı kılan, emeğimizi sürekli ucuzlatma mecburiyetini arttıran ve sabit sermaye birikimini köstekleyen, bu dış taahhütlerin, anlaşmaların, birleşmelerin dayattığı politikalar.

5. Kalkınma stratejisi nasıl olmalı?

Yukarıdaki tahlillerden şu netice çıkmaktadır: Türkiye'nin kalkınması sabit sermaye yatırımlarına, eğitim ve araştırma geliştirme yatırımlarına çok daha fazla kaynak ayırmayı gerektirmektedir. Türkiye'nin yatırıma tahsis edilebilecek kaynakları lüks tüketim ve israf yoluyla ziyan edilmekte ve bir kısmı da gelişmiş ülkelere aktarılmaktadır.

Ülkemizde büyük bir tasarruf potansiyeli mevcuttur ve bu potansiyel, lüks, zarurî olmayan tüketimi ve israfı azaltarak kısa sürede seferber edilebilir. Türkiye'nin millî hâsılada tasarruf ve yatırım oranlarını %40 gibi bir seviyeye çıkarmaması için bir sebep yoktur. Bunu Türkiye'den daha fakir ülkeler başarmıştır. Kalkınma stratejisinin temel ilkeleri tasarrufu ve yatırımı mümkün mertebe artırmak ve ülkeyi teknoloji üretir hâle getirmektedir.

Dışarıya kaynak transferini kısa vadede önlemek mümkün değildir. Türkiye'nin yakıt, ham madde, makine-teçhizat gibi elzem ithalatını gerçekleştirebilmesi için ihracat yapması gerektiği aşîkârdır. Türkiye, düşük

ücretle üretilip (dış değerine göre) ucuz fiyatla mal ihraç ettiği süreçte ticarete dışarıya reel kaynak transferi sürecektir. Bu transfer, ihracatta emek-yoğun basit ve harcıâlem teknoloji ile üretilen metaların payının azalması ve kendi ürettiğimiz yeni teknolojilere dayanan metaların payının artması ile azalacaktır. (Türk parasının kurunu satın alma gücü paritesine düşürmek sorunu çözmez; böyle bir kur politikası uygulansa ihracatımız benzer ürünler ihraç eden ve aynı şekilde gelişmiş ülkelere kaynak transfer eden diğer az gelişmiş ülkelerin rekabetine dayanamaz.)

Bu sebeple, ithalatımızı mümkün mertebe kalkınma için zarurî olan mal ve hizmetlerin tedariki ile sınırlamamız gerekir. Bu suretle Türk işçisini lüzumsuz yere (gereksiz ithalatı karşılamak için) başka fakir ülkelerin işçileriyle ücret rekabetinden korumağa çalışmak gerekir. Ayrıca ülkemizin emekçilerin alın teriyle zar zor kazandığı döviz gelirlerinden enerji, ara malı ve ham madde ithalatına tahsis edilenden geriye kalan kısmını mümkün mertebe ülkemizde üretilmeyen yatırım malı ithalatında kullanmak gerekir. Bu suretle işgücünün fiziksel verimini yükseltecek sabit sermaye birikimi hızlandırılmış olur. Ancak bütün bunların ithalat ve döviz kullanımı üzerinde devletin sıkı bir kontrol ihdas etmesini, zarurî olmayan tüketim malı ithalatını ve turizm amaçlı dış seyahatları caydırmasını gerektirir.

Ülkede seferber edilen tasarrufları sabit sermaye yatırımlarına tahsis etmek için finans sisteminin (bankaların, menkul kıymet piyasala-

rının, sigorta şirketlerinin) hakikî işlevini yapması gerekir. Bu işlev tasarrufları yatırıma aktarmak ve yatırımın rizikosunu sosyalleştirmektir. Finans sisteminin ekonominin reel sektörlerindeki istikrarsızlıklar için bir tampon işlevi görmesi gerekir. Bunu başaran finans sistemi kalkınmaya katkı yapar. Finans sisteminin ekonomi için bir istikrarsızlık ve belirsizlik kaynağı olmaması için her türlü spekülasyon faaliyetini engellemek gerekir. Bunun için hanehalkı kesiminin tasarruflarının mevduatta toplanması, ve banka sisteminin mevduatı tamamen yatırım kredilerine dönüştürmesi gerekir. Ülkede sabit sermaye yatırımlarını teşvik eden ortam yaratmak için menkul kıymet borsalarında da fiyat dalgalanmalarından kazanma faaliyetini (spekülasyonu) asgariye indirecek tedbirler almak gerekir. Firmaların hisse senet değerlerinin dalgalanması firma yöneticilerinin dikkatini ve enerjisini yatırımdan malî piyasalara çeker. Bu dalgalanmaların azaltılan tedbirler, menkul kıymet borsalarını kumarhane olmaktan çıkarıp, sigorta şirketlerinin ve emekli sandıklarının uzun vadeli malî plasman yaptığı piyasalar hâline getirir.

Sabit sermaye yatırımı yapabilecek firmaların, üreticilerin önemli bir müşkülü gelecekte döviz kuru ve faiz hadlerinin belirsizliğidir. Kur belirsizliğini azaltmak ve kurların istikrarını artırmak için ülkemize giren ve ülkemizden çıkan sermaye transferlerinin kontrol edilmesi gerekir. Bu kontrol, faiz hadlerinin fon yöneticilerinin kaprislerinden koruyacak ve yabancı ülkelerdeki finansal

dalgalanmaların tesirinden uzaklaştıracaktır.

6.Sonuç

Az gelişmişliğin sebepleri de, kalkınmayı sağlayacak politikalar da gayet yalın ve açıktır. Belirli politikalar uygulayarak Türkiye'nin kalkınması ve iki - üç nesil gibi bir süre içinde gelişmiş ülkelerin refah düzeyine yakınsaması mümkündür. Ancak gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler şeklinde kutuplaşmış bir dünyada yaşıyoruz. Gelişmiş ülkelerin refahı, kısmen bu kutuplaşmaya dayanmaktadır. Onun için askerî ve teknolojik hâkimiyetlerini kullanarak dünyadaki siyasî düzeni, ticaret yapısını, finansal sistemi bu kutuplaşmayı sürdürecektir. Bütün az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkelerin bu uygulamalarıyla çıkar birliği içinde olan mutlu azınlıklar, kendi toplumlarının kalkınmasını desteklemektedir.

Emek Platformunun halkın ihtiyaçlarını karşılayacak bir iktisat programı oluşturma teşebbüsü ve Türkiye'nin kalkınma davasını sahiplenmesi ülkemizin geleceği için bir ümittir. Zira Türkiye toplumunun çoğunluğunun kendi kaderini tayin etmek üzere doğrulduğunun işaretidir.

Kaynakça

Dikmen, Ahmet Alpay. (2000) *Global Commodity Production and Ideologies of Work: Cases of Textiles Production in Turkey*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

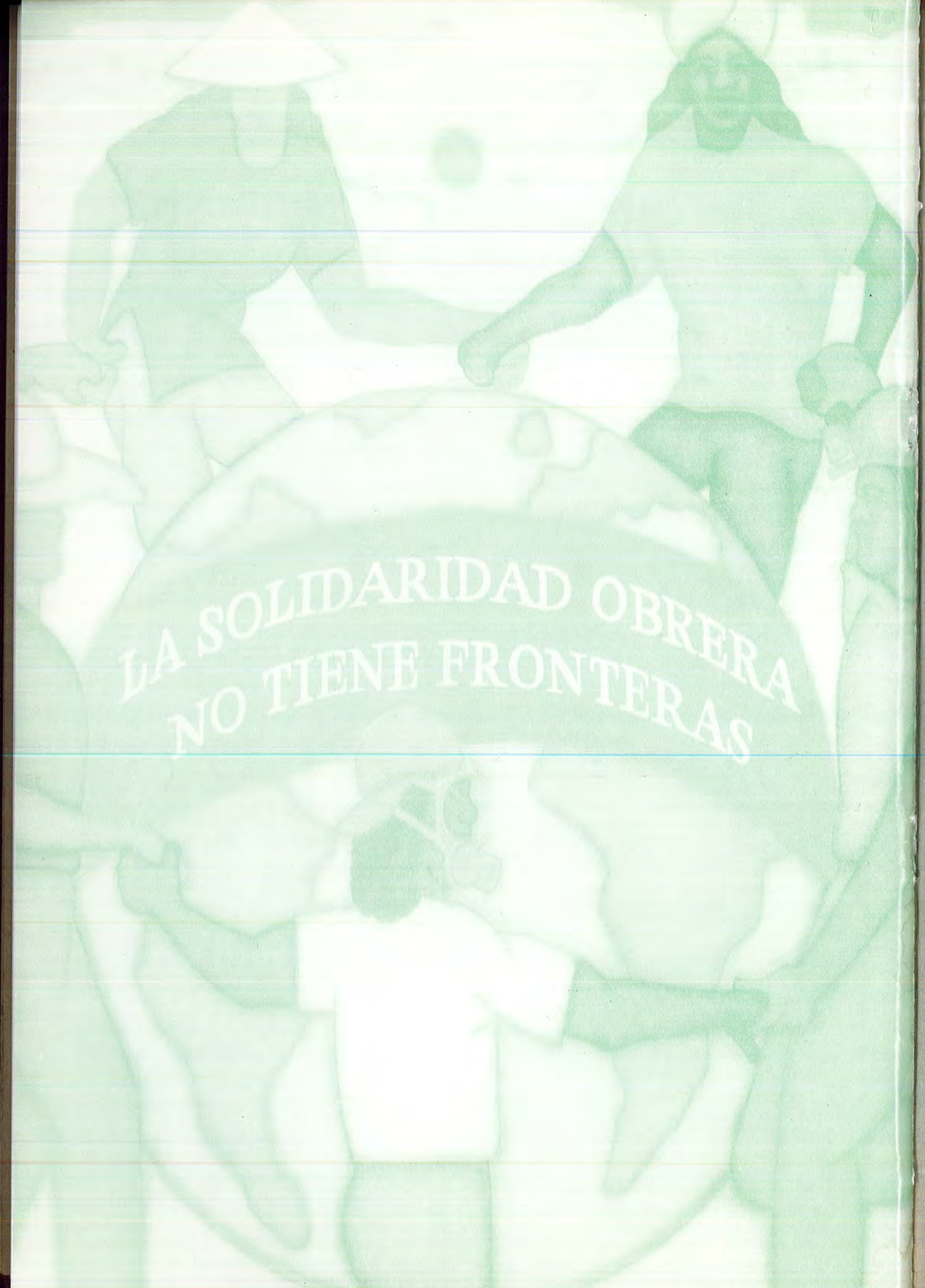
Köhler, Gernot. (1998.) *The Structure of Global Money and World Tables of Unequal Exchange*. *Journal of World Systems Research*. 4(2), Fall.

UNCTAD (1997.) *Trade and Development Report 1997*. Geneva: United Nations.

UNCTAD (1999.) *Trade and Development Report 1999*. Geneva: United Nations

UNIDO.(2000.) *International Yearbook of Industrial Statistics*. Cheltenham: Edward Elgar.

World Bank.(2000.) *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. New York: Oxford University Press.

LA SOLIDARIDAD OBRERA
NO TIENE FRONTERAS